

Μοῦ ἔρχεται, κύριοι ἀκροαταί, μία ὄρεξις ἀκράτητη, ποία ; Νάριν λόγου σὺν ὅταν ἓνας ἐπι-
 θυμεῖ νὰ φάγει ροδάκινα ἢ ρακή ; ποία ὄρεξις ; Νὰ σᾶς μεταφράσω καὶ ἐγὼ τὴν τραγωδίαν τοῦ
 Σοφοκλέους, μέρος ἧ τὸ ὅλον. Εἰς ποίαν γλώσσαν ; Εἰς τὴν γλώσσαν τῶν παιδιῶν. Τέλος πάντων
 ἐμάθαμε φέτος τὸν Ἰανουάριον τί ἡ ἀπλή γλώσσα ; εἶναι ἡ γλώσσα τῶν παιδιῶν. Μᾶς τὸ ἐδί-
 δαξεν ὁ κ. Εἰρηνίδης μὲ τὸ φοβερό του παραμῦθι. Τὸ Αἰσώπειόν του ἐφεύρημα εἶναι γραμμένο
 ἀπλᾶ, καθαρότατα, εὐμορφα, ἀλλ' ἐπὶ κεφαλῇς σημειώνει «γραμμένο εἰς τὴν γλώσσαν τῶν παιδιῶν»¹.
 Ὁ κ. Εἰρηνίδης ἔμελλε νὰ λύσει ζήτημα σοβαρό, πολὺπλοκον. Δὲν εἶναι γλώσσα κοινὴ ὅλου τοῦ
 ἔθνους ἡ ἀπλή, εἶναι μόνον τῶν παιδιῶν ; τί θὰ σοφισθοῦν τώρα οἱ αἰώνιοι ἀντίδικοι τῆς ἀπλῆς
 ῥωνῆς ; Τί θὰ κάμουν ; Δὲν θὰ μελετήσουν βέβαια δεύτερην βρεφοκτονίαν καθὼς τοῦ Ἡρόδου !
 Εὐνόσω λοιπὸν εἶναι παιδιὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ γλώσσα ἡ ἀπλή, ζεῖ, θὰ λαλεῖται, διότι τὰ παι-
 διὰ ἀναθρέφονται ἀπὸ τὰς βυζάστρες, ἀπὸ τὰς μανάδες των ; οἱ λογιότατοι δὲν κατεβάζουν γάλα...
 ἑλληνικοῦρες, μᾶλλον φορολογούμενοι εἰς τὸ εἶδος των. Γελοῦν τὰ παιδιὰ μὲ τὰς παραξενιὰς τους
 τὰ ναυτόπουλα εἰς τὰ καράβια «χαλάσατε τὴν κεραίαν» ἀντὶ ἵκατεβάσετε τὸ πανί. Γελά καὶ ὁ κ.
 Εἰρηνίδης, τὸ ἓνα του, πιστεύω, μὲ τὰ παιδιὰ καὶ μὲ τὰ ναυτόπουλα. Δὲν ἐκάμαμε ἄχαμνὰ νὰ
 γελάσωμε, κύριοι ἀκροαταί, τὸ γέλιο εἶναι ἓνας φίλος, τὸν ὅποιον δὲν ἐλπίζω δεύτερη φορὰ νὰ ἰδοῦ-
 μεν σήμερον. — Ἐρχομαι εἰς τὴν τραγωδίαν.

ΟΙΔΙΠΟΥΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑ

Πρόσωπα : Οἰδίπους, Ἰσκάστη, Κρέων, Χορὸς γερόντων Θηβαίων. Ἱερεὺς Τειρεσίης μάντις. Ἀγγελιαφό-
 ρος πρῶτος. Ἀγγελιαφόρος δεύτερος. Ποιμὴν ἢ ὑπηρέτης παλαιῆς Λαίης, θεράπων λέγεται εἰς Ἑλληνικὴν τρα-
 γωδίαν, τουτέστι ὑπηρέτης. — Διδόμενα τινὰ πρὸς γνῶσιν τῆς τραγωδίας. Ἡ σκηνὴ εἶναι εἰς τὰς Θήβας. Ἐβασί-
 λευεν εἰς τὸ κράτος τῶν Θηβῶν ὁ Λαῖος ἀπὸ τὸ ἀρχαῖον γένος τοῦ Κάδμου, ἡ Ἰσκάστη ἦτον συμβία του καὶ
 ἀδελφὴ τοῦ Κρέοντος. Εἰς ἓνα τοῦ ταξίδι εἰς Δελφοὺς ὁ Λαῖος ἐρραυόθη ἀπὸ ἀγνώστου. Ἐτυχεν ἔπειτα καὶ οἱ
 Θηβαῖοι ἐβασυνίζοντο ἀπὸ ἓνα ἀνθρωπόμορφον μιλητὸ θηρίον, ὀνομαζόμενον Σφίγγ. Ἐλεγεν αἰνίγματα εἰς τοὺς δια-
 βάτας· δὲν ἔδιδαν, ἐσφαλὼν τὴν λύσιν ; Τοὺς ἔτρωγεν. Ὁ Οἰδίπους, διαβάτης καὶ αὐτὸς, ἔλυσε τὰ σκοτεινὰ αἰ-
 νίγματα καὶ ἀφανίσθη τὸ θηρίον. Οἱ Θηβαῖοι τὸν ἀναγόρευσαν βασιλέα· δὲν ἐσώζετο τέκνον βασιλικόν, ἐνυμφεύθη
 καὶ τὴν βασίλισσαν. Σᾶς ἰδεάζω ἀκόμη, ὅτι ὁ χορὸς εἰς τὴν ἀρχαίαν τραγωδίαν ἀντιπροσωπεύει τὴν συνείδησιν
 τῶν πολλῶν, τὸν κόσμον, ἦτον τραγουδιστὸς εἷχε κορυφαῖον σφύρην ὅταν γίνετο διάλογος μεταξὺ τοῦ χοροῦ καὶ
 τῶν προσώπων τῆς τραγωδίας ὁ κορυφαῖος ὀμιλεῖ· χορὸς λέγεται, διότι ἡ τραγωδία ἔλαβε τὴν ἀρχὴν της ἀπὸ
 τοὺς χοροὺς τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰς ἐορτὰς τῶν Θεῶν. Ἐμεινε τὸ ὄνομα χορὸς· δὲν θὰ ἐκκακοεξηγεῖτο ἴσως ; ὁμή-
 γυρις, λαός. Ἡ σκηνὴ τοῦ ἀρχαίου θεάτρου ἦτον ἀνοικτὴ, δὲν ἐγίνετο διακοπὴ τῆς τραγωδίας· ἀπόντων τῶν προ-
 σώπων τῆς τραγωδίας, φαίνεται, τραγουδοῦσε ὁ χορὸς*.

43. ΛΟΓΟΣ Γ** ΤΗΣ 25 ΜΑΡΤΙΟΥ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1857 ΕΚΦΩΝΗΘΕΙΣ ΤΗΝ 20 ΜΑΪΟΥ ΕΠΕΤΕΙΟΝ ΕΟΡΤΗΝ ΤΩΝ ΓΕΝΕΘΑΙΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΝΘΡΟΝΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ

Τὸ σέβας μου πρὸς τὸ ἐντιμον ἀκροατήριον μὲ διατάττει νὰ προσιμιάσω ἀπολογούμενος...
 Δὲν μὲ λυγθάνει ὅτι ἄνδρες ἡλικίας ἐπίσημοι εἰς τὸ ἔθνος συγκατανεύουν, τιμοῦν τὸ ἐτήσιον τῆς
 ὁμιλίας μου· ἡ ἐμφάνισίς των ἐδῶ δίδει ἀξίαν εἰς τὸν λόγον μου. Ὁ λόγος μου τῆς 25 Μαρτίου
 λόγος, αὐτοὶ τὸ πράγμα. Βλέπω καὶ νέους εὐπατριδῶν γονέων, ἡ ἄλλους, οἱ ὅποιοι ἂν καὶ δὲν
 ἔχουν πτερὰ πατρικά, ἐλπίζουν νὰ μεγαλώσουν τὰ δικὰ τους, νὰ ἀνοίξουν πέταμα ὑψηλὸ πρὸς χα-
 ροποίησιν ὁμογενῶν καὶ φίλων. Ὡς συμβαίνει ἀκόμη νὰ βλέπωμεν εἰς τὴν ὁμήγυριν μας κυρίες καὶ

1. Τίτλος τοῦ «Παραμῦθι τῆς Ἀλουπαῦς κατὰ τὴν γλώσσαν τῶν παιδιῶν». Ζήτημα πολὺπλοκον. Ὅρα γνω-
 μοδότησιν τοῦ εἰσηγητοῦ ἐπὶ τοῦ ποιητικοῦ διαγωνισμοῦ τοῦ ἔτους 1858.

* Δὲν δημοσιεύω τὴν μετάφρασιν τῆς τραγωδίας, διότι φίλοι τινὲς νέαι μ' ἔδειξαν τὴν προθυμίαν νὰ τὴν παρα-
 στήσουν εἰς τὸ θέατρον τῶν Ἀθηνῶν, πρὸς ὄφελος τοῦ ἀνεγερθησομένου Ἀσπρεκομείου.

** Στὸ ἴδιον φυλλάδιον, σσ. 31-52, ὅπου καταχωρίζονται καὶ οἱ δύο προηγούμενοι λόγοι.

κορασιές Ἑλληνίδες, εἶναι δυνατόν νὰ μὴν ξεφωνήσομεν εἰς τὸ εὐμορφο θέαμα τὰ γνωστὰ λόγια τοῦ ποιητοῦ ;

Ἡ καρδιά μου ἀναγαλλιᾷται
πῶς ὁ κόρφος καθεμιάς
γλυκοβούζαστο ἐτοιμάζει
γάλα ἀνδρείας καὶ ἐλευθερίας.

Μία εὐλογημένη σύμπνοια γνώμης βασιλεύει, κύριοι ἀκροαταί, εἰς τὴν κοινωνίαν μας. Κάτοικοι χωριῶν ἢ πόλεων, ἔξοχοι ἢ ἀφανεῖς, καταγινόμεθα εἰς τὴν εἵδησιν τῶν συμβάντων τοῦ κόσμου· τὸ ζήτημα τῆς Ἑπτανήσου μᾶς καίει. Οἱ διαφωνίες τῶν αὐτοκρατόρων καὶ βασιλέων, εἰρήνη ἢ πόλεμος, καλεῖ ὅλην μας τὴν προσοχήν. Ἀντιπρόπερσι ἡ ἐκστρατεία τῆς Κριμαίας ἔσεισε ἀπὸ τὰ βάθη τῆς τῆν αὐτίαν τῆς ψυχῆς μας. Τὸ πανελλήνιον φαινόμενον ἐφάνη εἰς τὸν ρηχόν μου νοῦν ὡς ἓνα μυστήριον· ἠθέλησα νὰ τὸ ξεδιαλύνω, νὰ τὸ καθάρίσω· γῆρα, εἴμεσθε, εἶπα, ὅλοι ἀφιερῶματα τῆς πατρίδος, ταμένον εἰς τὸ εἰκόνισμα τῆς Ἑλλάδος. Ἡ χάρις τῆς εἰκόνης μᾶς ἀρπάζει ἀπὸ τὴν γαλήνην τῆς ἀδιαφορίας, ἐπειδὴ τί σοβαρὸ δὲν συμβαίνει εἰς τὸν κόσμον, τὸ ὁποῖον νὰ μὴν ἐνδιαφέρει τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν. Δὲν εἶμαι ἀρμόδιος σήμερον νὰ δακτυλοδείξω τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐξηγήσεως τοῦ μυστηρίου, νὰ εἰπῶ τὰ δεινὰ καθήκοντα τῆς εὐθύνης μας. Ἄλλο τὸ θέμα μου σήμερον. Ἐλάλησα ὀλίγα λόγια ὥς διὰ νὰ δικαιολογήσω τὸ σέβας μου πρὸς τὸ ἀκροατήριόν μου· τὸ σέβας μου αἰτιολογεῖ καὶ τὴν ἀπολογία μου. Δὲν εἶναι εἰς δίκην ὁ ἀκριμάτιστος Σοφοκλῆς, ἐγὼ εἶμαι, ὑποπτεύομαι, ἔχω διδόμενα, ὅτι ὁ ὕστερος λόγος μου τῆς ἐορτῆς τῶν Βατίων σᾶς βάρυνε. Ἐγὼ ἔχω τὸ ἄδικον ἀπολογία μου· δύο λέξεις νὰ εἰπῶ πῶς ἡ τραγωδία τοῦ παλαιοῦ Ἀθηναίου ἔδενε μὲ τὸ σύνολον τῆς ὁμιλίας μου. Κύριοι ἀκροαταί, δὲν εἴχαμεν ὁμολογήσει ὅτι ἓνα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Εὐρώπης εἶναι ἡ πατροπαράδοτος σοφία τῶν προγόνων ; δὲν τὸ ἐδεχθήκατε ; τί λέγω τὸ ἐδεχθήκατε· δὲν ἐχάρη ἡ ψυχὴ σας, ὡς χαίρονται γονεῖς ἀκροώμενοι τὸ καλὸ ὄνομα τέκνων ξενιτευμένων ; Σᾶς συνέβη, κύριοι, ἓνα τι παρόμοιον, ὡς γράφει ὁ Ὅμηρος εἰς τὴν Ὀδύσσειαν διὰ τὴν ψυχὴν τοῦ Ἀχιλλέως. Ἀφοῦ ἔμαθε διὰ τὸν υἱόν του τὸν Νεοπτόλεμον ἀποχαιρετήθη ἀπὸ τὸν Ἰθακήσιον, πατώντας μὲ ἀνοιχτὰ βήματα τὸ ἀνθοστολισμένον βασίλειον τοῦ Ἄδου, «ἀσφοδελὸν λειμῶνα», ἀγαλλόμενος, ὑπερηφανευόμενος διὰ τὴν μεγαλοψυχίαν τοῦ υἱοῦ του εἰς τοὺς πολέμους, διὰ τὴν εὐγλωττίαν του εἰς τὰ συμβούλια τῶν ἡρώων. Δὲν ἐδείξατε τὴν εὐχαρίστησίν σας εἰς τὴν διήγησίν μου τοῦ μεγάλου τῶν Εὐρωπαίων μὲ τὸν κτύπον τῆς παλάμης, σύμφωνον μὲ τὸν κτύπον τῆς καρδίας σας ; Δουνοῖέ, ἦσουν μάρτυρας, διηγῆσόν τί εἶδες εἰς τὸν πατέρα σου καὶ εἰς τοὺς φίλους τοῦ πατρός σου ἦταν φιλήσεις τὴν γῆν τῆς γεννήσεώς σου. Τώρα, παρακαλῶ, κρατεῖτε καλὰ τὴν κλωστήν τῆς ἰδέας μου. Ἐτυχῶ εἰς Παρισίους κατὰ τὴν παράστασιν τῆς δεινῆς τραγωδίας, εἶδα τὸ μεγάλο ἀποτέλεσμα εἰς τοὺς Θεατὰς Γάλλους, ἠθέλα ὠφελοῦμενος τοῦ θεάματος νὰ ἐπικυρώσω μὲ σημάδια τὴν στενὴν πνευματικὴν συγγένειαν τῆς Γαλλικῆς ψυχῆς μὲ τὴν ψυχὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Φανερὸν ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα δὲν θὰ ἦτον τόσον μεγάλο, ἂν ὁ πολιτισμὸς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων δὲν εἶχε μορφώσει, ἀναστήσει τὸν νέον πολιτισμόν. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι εἶχα καὶ ἄλλα τέλη· μὲ τὴν μετάφρασίν μου τῆς Τραγωδίας ὅλης, μοῦ ἤρχοντο βολικά, καλὸς ὁ κίνδυνος· ἐν πρώτοις ἤθελα νὰ ξενδύσω τὸν Σοφοκλῆν ἀπὸ τὰ σπάργανα τοῦ λεξικοῦ, νὰ τὸν ἐλευθερώσω ἀπὸ τὴν θεριακὴν τῆς γραμματικῆς, νὰ κάμω τὴν Μελομένην, τὴν θεὰν προστάτριαν τῶν τραγωδιῶν, νὰ σᾶς ὁμιλεῖ ὅπως σᾶς ὁμιλεῖ ἡ ἀδελφὴ σας, ὅπως ὁμιλοῦν ἀρραβωνιαστικὴ μὲ ἀρραβωνιαστικόν· δὲν φυλλολογοῦν βέβαια λεξικά. Δεύτερον, ἔσον ἡ ἀντιγραφὴ, ἡ μετάφρασίς μου θὰ ἦτον χλωμή, ἄχαρη, πάλε θὰ ἔδειχνε ἡ εὐμορφία τῆς νεοελληνικῆς ταιριασμένη μὲ τὸν νοῦν τοῦ Ἀθηναίου, καὶ ἡ μεγάλῃ τῆς μοῖρα νὰ κληρονομήσει τὰ σκῆπτρα τῆς μητρός της εἰς τὸν κόσμον.

Τρίτον οὐσιωδέστατον. Εἶναι πασίγνωστον ὅτι καθηγητῆς τῆς Γερμανίας ὁ Φαλμεράϋερ ἐδημοσίευσεν, μάχεται νὰ ἀποδείξει ὅτι εἰς τοὺς κατοίκους τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος δὲν σώζεται σπαραγματικὰ αἷματος ἑλληνικοῦ· μᾶς βαπτίζει Σλαβούς. Ἐσυλλογίσθηκα ὅθεν ὅτι· ἂν ἐγὼ εὐτυχῶσα νὰ μεταφράσω ὅχι ὀλίγες ἀράδες, ἀλλὰ ὁλόκληρην τραγωδίαν νὰ μὴν πάρω οὔτε ἓνα μονοσύλλαβον ἀπὸ τὰ λεξικά, καὶ ἡ φράσις μου νὰ εἶναι ὅλη Ἑλληνικὴ, ἀπὸ τὸ γενικὸ ταμεῖον τῆς φυλῆς, ἐσυλλογίσθηκα ὅτι θὰ πλήγωνα θανατηφόρως τὸ ἐφεύρημα τοῦ Φαλμεράϋερ· πῶς ; Ἰδού ! Ἡ

γλώσσα, ἡ διάλεκτος εἶναι ἓνα ἔθιμον, τὸ βασιλικώτερον μάλιστα τῶν ἐθνικῶν· τύπος, εἶδωλον τῆς ψυχῆς. Εἶναι πιθανὸν λοιπὸν νὰ χαθεῖ κατὰ κράτος τὸ ἔθνος καὶ νὰ σωθεῖ τὸ ἔθιμον ! Τερατολογία ἢ γνώμη ! Τὸ ἀπαράλλακτον, ἡ ζωὴ τοῦ ἔθνους, τὸ μακρόβιον του, βεβαιώνει τὸ ἀπαράλλακτον, τὸ μακρόβιον τοῦ ἔθνους· εἴμεσθε ἐκεῖνο ὅπου εἴμεσθε, Ἑλληνικὴ φυλὴ. Μὰ τὴν ἀλήθειαν, ἐγὼ δὲν θεωρῶ οὔτε ἀμάρτημα, οὔτε ἀτιμίαν νὰ κατὰγεται κανεὶς ἀπὸ τοὺς Σλάβους, μάλιστα ἀφοῦ ἐγνώρισα τοὺς Μαυροβουνιώτας θὰ τὸ ἐθεωροῦσα καὶ ὡς στολισμὸν ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀλήθεια. Τὸ ψεῦδος τοῦ Φαλμεράϋερ μᾶς ζημιώνει, κινδυνεύει, τὴν ἰδιοκτησίαν μας· σκοτώνει εἰς τοὺς ἀπογόνους τὰ εὐεργετήματα τῶν προπατόρων μας εἰς τὴν Ἑλρώπη, μᾶς χωρίζει ἀπὸ τοὺς πατρικοὺς φίλους· ἀρπάζει τοὺς τάφους τῶν γονέων μας, καὶ τὸ τραγούδι εἰς τὴν ναυμαχίαν τῆς Σαλαμῖνος ἔλεγε. «Ἴτε ἐλευθεροῦτε» σύρτε, ἐλευθερώσατε τοὺς τάφους τῶν γονέων σας. Ὁ κύριος Φαλμεράϋερ ἐνδύνεται τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας· παχολογία ἀπὸ τέτοιον ἄνδρα ! Ἡ Ἑλληνικὴ του παιδεία μάλιστα, ὁ χριεντισμὸς τοῦ κονδυλίου του, τὸν κατατάττει μᾶλλον εἰς τὴν τάξιν τῶν Σαλαμινίων, νὰ λάμνει τὸ κουπὶ τῆς πληξάρας. Ὁ κύριος Φαλμεράϋερ ἀρκετὰ μεγαλοφρονεῖ, πιστεύω, καὶ ὡς παλαιὸς στρατιωτικὸς, νὰ προτιμῇσι ναύτης εἰς τὴν ναυαρχίδα τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸ στενὸ τῆς Σαλαμῖνος, παρὰ πορφυρογέννητος τῆς Περσίας.

Σᾶς κοινοποίησα τὸ σχέδιόν μου μετὰ τὴν μετάφρασίν μου τῆς τραγωδίας, πρέπει ἕμως νὰ ὁμολογήσω ὅτι τὸ βέλος μου δὲν ἐκτύπησε στὸ σημάδι· σᾶς βάρυνα· τὸ λάθος δικό μου, δὲν ἐξύγιασα, ἄλλο πηράστας, ἄλλο ἀνάγνωσις. Ἡ παράστασις τέρπει, πλανήτρα, ἢ ἀνάγνωσις βαρβαίνει· τὰ ἀναφερόμενα ὀνόματα τῶν προσώπων εἰς τὴν τραγωδίαν σκοτίζουν· σμίξανε καὶ ἄλλα αἷτια ἀντίμαχα τῆς ἀναγνώσεώς μου. Τὰ στενοχωρημένα καθίσματα τοῦ Ἀλληλοδιδασκτικοῦ, ἡ μεσημεριτικὴ ὥρα, ὅθεν τὸ καῦμα, οἱ φωνῆς τοῦ δρόμου, καὶ τὸ χειρότερον, ἐνθυμεῖσθε, εὐρέθηκα συχνὰ εἰς διαγωνισμὸν φωνῆς μετὰ τὸ ἀλλήλῃ τῶν βροντοφώνων ἀδιακριτῶν τετραπόδων, καὶ δὲν ἔψαλλα ἐγὼ τὸν ἐπινίκιον ὕμνον. Μὴ γένοιτο, κύριοι ἀκροαταί, μὴ γένοιτο νὰ παραπονεθῶ ἐγὼ, τὴν ἑορτὴν τῶν Βαίων, ἀπὸ τὸ εὐτυχισμένον τετράποδον, τὸ ὅποιον πρὸ χιλίων ὀκτακοσίων τόσων ἐτῶν ἔφερε εἰς τὴν ράχην του εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου, καὶ ἤκουε τὸ φώνημα τῆς οἰκουμένης «Ὡσαννὰ ἐν τοῖς Ὑψίστοις, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου !» Ἄν εἶπα τι πειρακτικόν, τὸ ἀνακαλῶ.

Εἶδα, κύριοι ἀκροαταί, ὀφθαλμοφανῶς ὅτι σᾶς βάρυνα ἀπὸ τὸ συγχυσμᾶτισμα τῶν φίλων νέων εἰς τὴν θύραν τοῦ καταστήματος, ἄλλοι τῶν νέων ἔφευγαν, ἄλλοι ἤρχοντο· οἱ ἐρχόμενοι πάλε ἔφευγαν. Πρέπει ἕμως νὰ ὁμολογήσω χάριτας εἰς τοὺς ἡλικιωμένους· κανένας δὲν ἐσείσθη ἀπὸ τὴν θέσιν του. Μακρὰ ἀπὸ ἐμὲ ἐπίβουλος στοχασμός, νὰ σπεῖρω διχόνοιαν μεταξὺ νέων καὶ γερόντων, γνωρίζω, ὅτι εὐτυχία τῆς πατρίδος εἶναι ἡ σύμπνοια μεταξὺ νέων καὶ ἡλικιωμένων, ὅταν οἱ γέροντες συμβουλεύουν, πείθονται οἱ νέοι· ἡ ὥρα τοῦ κόσμου, τὰ σημάδια τοῦ οὐρανοῦ ἀναγκάζουν παρὰ ποτε τὴν συμφιλίωσιν τοῦ ὀρίμου φρονήματος τῶν γερόντων καὶ τῆς γενναιότητος, τῆς ἀψύτητος τῶν νέων.

Θὰ σᾶς ἀναγνώσω, κύριοι καὶ κυρίες, τὸν λόγον μου ἀπαράλλακτα σχεδὸν καθὼς τὸν εἶχα προμελετημένον νὰ σᾶς τὸν ἀναγνώσω τότε τὴν ἑορτὴν τῶν Βαίων· κρίνετε τὴν ἀπλότητά μου· ἀφοῦ εἶπα τὴν Τραγωδίαν, ἤθελα νὰ προχωρήσω μετὰ τὴν ὁμιλίαν μου. Ὁ ὀρθὸς λόγος με βοήθησε καὶ ἐσταμάτησα· θὰ μοῦ λιποτακτοῦσαν καὶ οἱ γέροντες, «κόρος τε ἔχει τραπέζην καὶ τὰ τερπνὰ ἔνθεα Ἀφροδίτης» χορταίνει ὁ ἄνθρωπος, βαρύνεται καὶ ἀπὸ τὰ εὐμορφότερα πράγματα, καθὼς γράφει ὁ Πίνδαρος. Κατὰ γράμμα, ἂν ἐξακολουθοῦσα, θὰ ἔμεινα ἐγὼ, ὁ μπάρμπα Χρίστος καὶ ὁ Γιάννης Θεοδώρου, καὶ ὡς εἶναι φυσικόν, ἂν ἐνυκτωιήμεθα, γλυκὺς ὕπνος θὰ ἔπαινε τοὺς δύο ἀκροτάς μου· συμμορφούμενος καὶ ἐγὼ μετὰ τὴν πλειονοψηφίαν θὰ ἐκοιμούμουν εἰς τὰ τετράδιά μου. Στοχασθῆτε τί θὰ ἐγίνετο νὰ ἔλθουν αὐτῇ αὐτῇ ἐξακόσια παιδιὰ τοῦ ἀλληλοδιδασκτικοῦ, νὰ μᾶς εὗρουν πλαγιασμένους εἰς τὰ ὕρνια τους. Θὰ σήκωναν σύνταγμα. Ὁ κύριος Γιαννόπουλος θὰ ἐτσάκιζε τὰ κουδούνια του εἰς ὧτα μὴ ἀκούοντων.

Ἔρχομαι τέλος πάντων, νὰ σᾶς ἱστορήσω τὸ μεγάλο ἀποτέλεσμα τῆς ἑλληνικῆς τραγωδίας εἰς τὸ θέατρον τὸ Γαλλικόν, καὶ νὰ δευτερώσωμεν, νὰ τριτώσωμεν πάλε τὰ ἱερὰ λόγια τοῦ Θεοῦ Λυγουστίνου, «σηκώνονται οἱ ἄμαθεῖς καὶ ἀρπάζουν τὰ οὐράνια». Ἔχετε ὑπομονήν, ποῦ θὰ μᾶς καταντήσῃ ὁ ἅγιος τυφλοσύρτης, θὰ χαρῆτε. Ἀρχισε ἡ τραγωδία. Ἐφαίνετο εἰς τὴν ἀρχὴν ἀδιάφορο τὸ ἀποτέλεσμα εἰς τὸ πλῆθος τῶν θεατῶν, ἀλλ' ἔβρασκε ἡ λύπη· ἔγινε βουνόν· βρύση τὰ δά-

κρυαὶ φρονεῖς πολλὰ πολλὰ, ἔβλεπα· εἶδα τὰς εὐμορφὰς νέας τῶν Παρισίων νὰ ἀσχημίζουσι τὸ κἀλ-
λος τους· ἡ λύπη, τὸ κλάϊμα, ἀφανίζει τὰς εὐμορφὰς κόψεις τοῦ προσώπου· ἀλλὰ ὅταν ἐφάνη εἰς
τὰ πρόθυρα τοῦ παλατιοῦ ὁ Οἰδίπους τυφλός, δέκα χιλιάδες ὀφθαλμοὶ ἔστησαν τὴν ἀκτῖνα τους εἰς
τὸν ἀόρμητον ἐκείνον· οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν θεατῶν ἐζητοῦσαν τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ βασιλέως· ὅταν
πάλε ἔβαλε τὴν παλάμην του εἰς τὴν κεφαλὴν τῶν θυγατέρων του καὶ εἶπε κόρες μου, mes fil-
les, τολμῶ νὰ εἰπῶ, ὅτι καὶ τὰ περίφημα Παρίσια νὰ ἐκαίοντο εἰς τὰς φλόγας δὲν ἤθελεν ἡχο-
λογήσει τόσοι ὀδυρμός, τόσο κλάϊμα. Πιστεύετε, κύριοι ἀκροαταί, εἰς τὸ ναυάγιον πόσης λύπης,
τόσων δακρύων, ἐγὼ ἔμεινα ἀκίνητος, ἀσπέννακτος, χωρὶς δάκρυ στὸ μάτι· μὲ ἐπέτρωσαν τὰ λόγια
τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου· τὰ ἐνθυμήθηκα· πῶς νὰ μὴ τὰ ἐνθυμηθῶ ! Νὰ ἰδῶ τόσο ἄνθος εὐαισθη-
σίας, νοσημοσύνης εἰς τὴν καλλιτὴν φυλὴν, εἰς τὸ μίγμα βαρβάρων λαῶν, ἔμεινα ὡς ἓνα θυμάρ·
ἔφυγε τὸ αἷμα μου· Νοσημοσύνη εἶναι τὰ οὐράνια, ἡ φεγγυβολὴ τοῦ πνεύματος· ἐξήγησα καὶ τὸ
διατὶ ὠνόμασαν τὰ Παρίσια νέας Ἀθήνας, nouvelles Athènes.

Ἄλλο ἀκόμη, μὲ τὴν ἀλήθειαν, ἤλθε εἰς τὸν νοῦν μου, καὶ μὲ ἀποσβόλωσε, μὲ ἀπόκαμε φυσιο-
λογικῶς· ἡ μετάφρασις τῆς τραγωδίας ἐκείνης ἔπτον γραμμὴν εἰς τὴν γλώσσαν τῶν παιδιῶν...
τῆς Γαλλίας, εἰς τὴν κοινὴν. Εἶναι δύο αἰῶνες, τρεῖς, ἀφοῦ τὸ ὑπερήφανο ἔθνος ἀποχαιρέτησε τὰ
ἐλευσινὰ δοκίμια καὶ ἐκεῖ τῆς καθαρουργίας· ἔπαυσαν οἱ διδάσκαλοι νὰ λατινίζουσι τὴν μούρην τους,
τὰ ἐξώρισαν, πίσω τὸν ἥλιον, ἐπειδὴ σήκωναν ἀπὸ τὸν λαόν, ἀπὸ τοὺς πολλοὺς τὸ σκῆπτρον τῆς γλώσ-
σης. Οἱ ἔξυπνοι Γάλλοι ἐσυμμορφώθηκαν, καὶ χωρὶς νὰ εἶναι Ἀθηναῖοι, μὲ τὸ φρόνημα τοῦ πα-
λατιοῦ φιλοσόφου τῶν Ἀθηνῶν, τὸν Σωκράτην· δὲν λέγει εἰς ἓναν του φίλον εἰς τὰ Ἀπομνημονεύ-
ματα τοῦ Ξενοφῶντος, ἀφίλε μου, δὲν ἐσυλλογίσθης ποτέ, ὅτι ἔσχα πράγματα γνωρίζομεν ἄριστα
ἀπὸ τοὺς νόμους, ἢ ἀπὸ ἄλλην διδασκαλίαν, τὰ ἐμάθαμεν μὲ τὸν λόγον, μὲ τὴν φωνήν ; » ἀλλὰ μὲ
ποῖον λόγον, ἐρωτῶμεν τὸν Σωκράτην, μὲ ἐκείνον τὸν ὁποῖον δὲν ἐννοοῦμεν, ἢ τὸν ὁποῖον ἀηδιά-
ζομεν ; "Ὅχι τέκνα μου ποθητά, ὁ μᾶς ἀποκρίνετο ὁ γλυκύς τῶν φιλοσόφων, ἐννοῶ τὸν ἐννο-
ούμενον, τὸν κοινόν, τὸν φίλον τῆς ἀκοῆς μας παιδιόθεν. Ὡς ἐντελῶς λοιπὸν Σωκρατόφρονες οἱ
Γάλλοι τῆς νυκτὸς ἐκείνης ἔμαθον τόσα εὐμορφὰ πράγματα ἀπὸ τὴν σαφὴν τραγωδίαν. Ποῖα ; Ἀ-
κούσετε. Ἦμουν εἰς τὰ Παρίσια τὸ ἔτος τῆς χάριτος 1858. Τώρα, ἑβδομήντα ἔτη πρὶν, μία ἐθνο-
συνέλευσις τῆς Γαλλίας (ὄχι τῆς Γαλλίας, τοῦ ἀνθρωπίνου γένους συνέλευσις, τὸ κήρυγμα τῆς τῷ
μαρτυρεῖ) ἐκήρυξε ὅτι τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν τὸ τέλος εἶναι ἡ ἀσφάλεια τῶν δικαιωμάτων,
τῆς ζωῆς τῆς ἐλευθερίας, ὅτι διαφθορὰ κόσμου εἶναι ὅταν παραβιάζονται τὰ θεῖα δικαιώματα·
γεννήματα τῆς διαφθορᾶς ἡ ἀτιμία, τὰ δυστυχήματα ἐθνῶν καὶ βασιλείων. Τὸ κήρυγμα τῶν ἐνδό-
ξων γονέων των εἶδαν οἱ Γάλλοι ἐπικυρωμένον ἀπὸ τὴν τέχνην τοῦ "Ἑλληνος τραγικοῦ. Ἡ ρίζα
τῶν δεινῶν τῆς πόλεως τῶν Θηβῶν ἔπτον τὰ ἀμαρτήματα τοῦ Οἰδίου, ἡ λησμοσύνη τοῦ λαοῦ τῶν
Θηβῶν νὰ ἐρευνήσῃ τὰ συμβάντα τοῦ φονευμένου βασιλέως εἰς τὸ στυροδρόμι τῶν Δελφῶν. Τὸ
ἀθέλητο, τὸ ἀπρομελέτητο δὲν ἀθωώνει· τὸ κακὸ ἔγινε· ὁ κόσμος πάσχει· ἡ τρομερὴ δύναμις τοῦ
Δικαίου ζητεῖ θεραπείαν, ἀποζημιώσει· τὰ τέρατα εἶδαν τὸ φῶς. Ὡς ἄγρια νύκτα χειμῶνος μὲ
ἀστραπὴ καὶ βροντὴ πλακώνει ἡ τιμωρία. Εἶναι παραβέβαιον, ὅτι οὐρανόθεν τὰ ὀρθὰ βουλευόμενα
γεννοῦν εὐτυχίαν· ἡ ἀρετὴ συγγενεῦει μὲ τὴν μακαριότητα. Ὁ Πλάστης ἀποστρέφει τὰ βλέμματά
του ἀπὸ κοινωνίαν ἀνθρώπων, ὅταν μάχονται τοὺς νόμους, τοὺς ὁποῖους αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐνομαθέτησε.

Εὐχαριστῶ πολὺ μίαν τῶν σεβαστῶν γυναικῶν τοῦ ἀκροατηρίου μου· ἐπαρατήρησε, δὲν ἄρ-
μαζεν, εἶπε, χάριν εὐφημίας, καλῆς ἐντροπῆς (αἰδοῦς), ἡ ἀνάγνωσίς μου τῆς τραγωδίας· ἡ ἐπί-
κρισις μὲ ἐκέντησε· ἐσυλλογίστηκα, ἡῶρα, εἶδα εἰς τὰ κρύφια τῆς γνώσεως τοῦ Κυρίου τὴν μυ-
στικὴν, τὴν ἀθάνατον συμμαχίαν, μετὰ τῶν Ἀθηνῶν καὶ Ἱεροσολύμων· ἡ τραγωδία ἐκείνη μοῦ ἐφάνη
ἓνα σχόλιον παντοτεινόν, σφραγίδα Ἑλληνική, πατημένη εἰς τὸ καίμενον τῶν δέκα ἐντελῶν τοῦ Κυ-
ρίου εἰς τὸ ὄρος Σινᾶ, καὶ ὄχι παραλόγως ὁ νεωστὶ ἱστοριογράφος τῆς θεότητος Μποῦνσεν ὁνομάζει
προφήτην, μὲ τὴν ἐννοίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, τὸν Σοφοκλῆν.

Εἶναι τάχα καὶ ἀνάγκη νὰ ἀπολογηθῶ, ἂν μιμούμενος καὶ ἐγὼ τὸ ἔξυπνον γένος τῶν Γάλ-
λων ἔγραψα εἰς τὸ ἀπλὸ - ἀπλὸ τὴν μετάφρασίν μου ; "Ὅχι, ἐπειδὴ ἠξέυρω ὅτι δὲν μὲ κατηγο-
ρεῖτε, ἀλλὰ θὰ δικαιολογήσω... τί ; .. δὲν τὸ ὑποπτεύετε, τὸν λογιωτατισμόν. Προσέχετε παρα-

1. Ὁ τίτλος τοῦ συγγράμματος τοῦ κυρίου Bunsen πρῶτον πρέσβευς τῆς Πρωσίας εἰς Λονδίνον, εἶναι «Ὁ
Θεὸς ἐν τῇ Ἱστορίᾳ».

καλῶ. Πρωτεύει εἰς τοὺς σοφοὺς μας, κύριοι ἀκροαταί, ὁ πόθος τῆς μορφῆς, τοῦ τύπου τῶν λέξεων· ἀθῶν, θεῖον τὸ ἔργον, ἡ προσπάθεια· καὶ ὁ πλάστης δὲν εὐχαριστήθη μόνον νὰ πλάσει τὴν ὕλην, τὴν περίπλεξε μὲ τὰ σχήματα, τὴν ζωγράφισε μὲ τὰ χρώματα, ἀλλὰ ἡ μελέτη τῶν σοφῶν φεύγει, πιστεύω, ἀπὸ τὸ ὀρθόν, ἦσαν προτιμοῦν σχηματισμούς, κατάληξιν, λαλίαν τοῦ ἀρχαίου αἵωνος, καὶ προσβάλλουν τὴν εὐμορφίαν· ἡ εὐμορφία, ζωή, χλωρασιά· ἀντὶ νὰ πιάσουν τὸν Μάη, ἀσταχολογοῦν τὰ μαχαμένα φύλλα τοῦ φθινοπώρου. Διὰ τὴν γενόμεθα τυφλοί, καὶ δὲν βλέπομεν τὸν ἥλιον εἰς τὴν ἡμέραν; Διὰ τὴν καταφρονοῦμεν καὶ εἰς τὸν πεζὸν λόγον καὶ εἰς τὴν ποίησιν τὴν χάριν τῆς ἀπλῆς; Διὰ τὴν ἀναθεματίζομεν τὴν νεότητά της, τὴν παρθενίαν της; Ἄν πατήσῃ τὸ ποδάρι της εἰς τὸ πανεπιστήμιον, θάνατος! Τὸ ἱερότερον ἄσμα τῆς φυλῆς μας εἶναι γραμμένον εἰς τὴν κοινὴν - κοινὴν φράσιν.

Ὡς πότε παλλητάρια θὰ ζοῦμεν στὰ στενὰ
μονάχοι σὰν λεοντάρια στὰς ράχας, στὰ βουνά;
Σπριλιές νὰ κατοικοῦμεν, νὰ βλέπομεν κλαδιά,
νὰ φεύγομε τὸν κόσμον γιὰ τὴν πικρὴν σκλαβιά;
Καλλίτερα μιᾷ ὥρᾳ ἐλευθερὴ ζωὴ,
παρὰ σαράντα χρόνους σκλαβιὰ καὶ φυλακὴ
διὰ τὴν ἐλευθερίαν νὰ ζώσωμεν σπαθί,
πῶς εἴμαστε ἀνδρεῖοι παντοῦ νὰ ἔακουσθεῖ.
Ὡς πότε ὀφικιάλως εἰς ξένους βασιλεῖς,
ἔλα νὰ γίνεις σπύλος τῆς ἰδίας σου φυλῆς...

Τὰ κοινὰ τραγούδια τοῦ ἀδικεθάντου Γήγα ἐγκρέμισαν ὥς οἱ σάλπιγγες εἰς τὴν Ἱερικῶν τὰ τεῖχη τῆς Τριπολιτσᾶς, ἐτίναξαν εἰς τὸν ἄέρα μὲ τοὺς ἀλλοφύλους τὰ φρούρια τῆς Μονεμβασιᾶς, τοῦ Νευπλίου, τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὰ τριάκταρτα τοῦ ἐχθροῦ. Τὰ λογιολογιστικὰ ἄσματα, πιστεύσατέ μου, δὲν ἐγκρέμισαν ποτέ, δὲν σαλεύουν οὔτε τὴν ἀράχνην τοῦ κοκόρου τῆς καμινάδος.

Τελειώνω τὴν ὁμιλίαν μου ὡς πρὸς τὴν παλαιὰν τραγωδίαν, εἰδοποιώντας σας περιστατικῶς, ἴσως ἀξιομνημόνευτο. Ὁ τόπος, κύριοι, ὅπου ὁ Οἰδίπους ἐθανάτωσε τὸν πατέρα του εἶναι ὅπου ἀντιπρόπερσι ἡ λόγχη τῶν στρατιωτῶν ἐφόνευσε τοὺς ληστές, ὁ πύργος, τὸ στενὸ τοῦ Ζεμενοῦ· ἀλλὰ ὁ λοχαγὸς Τζίρος, ὁ φίλτατος ἀκροατής μας, δὲν ἐφόνευσε τὸν πατέρα του, ἀλλὰ τοὺς φονεῖς τῆς Πατρίδος. Εἶναι τάχα ὁ σκοτωμὸς τῶν ληστῶν μία ἐξιλέωσις, ἕνας καθαρισμὸς τοῦ παλαιοῦ φονικοῦ; Οὔτε τὸ βεβαιώνω, οὔτε τὸ ἀθετῶ. Βεβαιώνω ὅμως ἄλλην ἀλήθειαν, ὅτι τόσο αἷμα δὲν ἤθελε περιχειρίσει τὰς γκιλοτίνες, ἄρματα Ἑλληνικὰ δὲν ἤθελε αἵματωθεῖν εἰς αἷμα Ἑλληνικόν... ἐπειδὴ, κύριοι ἀκροαταί, ἂν ἐκεῖνοι ἦσαν θεομίσητοι ἐγκληματίαι δὲν παύουν νὰ εἶναι γέννημα καὶ ἀνάστημα γῆς Ἑλληνικῆς, καὶ κεντοῦν ὅλον τὸν πόνον τῆς ψυχῆς μας... ἡ ἀλήθεια μου εἶναι ὅτι ἂν οἱ φίλοι τῶν γραμμάτων ἐκαταγίνοντο τὸν πλοῦτον τῶν γνώσεών των, τὴν ἀρετὴν τῆς συνειδήσεώς των νὰ τὰ κάμουν ἰδιοκτησίαν κοινήν, ἀγαπητήν, ἄρτον τῆς ἡμέρας μὲ τὸν ἀπλὸν λόγον, τὸ γένος μας θὰ εἶχε θυμαστὸν ὅπλον μεταρρυθμίσεως κοινωνικῆς, εὐτυχέστερον πολὺ παρὰ τὰ στρατοδικεῖα. Κανεῖς δὲν ἐκέντρωσε τὰς ἀγριελιές, ὅχι νὰ τὰς κόψει, νὰ τὰς κεντρώσει, δέχονται μπόλι· ἀγριελιές τῆς κοινωνίας τὰ λογγίσια παιδιὰ τῆς πατρίδος. Δὲν τὸ δίδω ὧ· σωστὸ αὐτὸ ποῦ θὰ εἰπῶ, τὸ λέγω διὰ νὰ εὐχαριστήσω· ναὶ μὲν αἱ σπουδασμένοι ἐκέντρωσαν τὰς ἀγριελιές, ἀλλὰ μὲ τί; Μὲ μυρωδάτο γιασουμί. Τὸ γιασουμί, μπόλι ἄπιαστο εἰς τὴν ἀγριελιάν· ἐρωτήσατε τοὺς πλέον ἐπιστήμονας γεωργούς. Κόβεις τὴν ἀγριελιά; Χάνεις καὶ τὸ λάδι τῆς ἡμερῆς· ἡμερωμένη θὰ ἐφώτιζε τοὺς πολυελαίους.

Ἐξώφλησα, κύριοι ἀκροαταί, ἂν ὅχι ἐντελῶς, βέβαια κατὰ μέρος, τὴν ὑπόσχασίν μου, ὡς μὲ τὸν πρῶτον καὶ δεῦτερον λόγον μου σᾶς εἶχα ὑποσχεθεῖ. Ἐφάνερώσα, ἀκούσατε, ποῦ πέρασα τὸν καιρὸν μου εἰς τὴν τετράμηνον περιήγησίν μου, διηγήθηκα, ποῦ καὶ πῶς ἐξεφώνησα τὰ ἱερὰ λόγια τοῦ θεοῦ Ἀβγουστίνου, ἀσκηκῶνται οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀρπάζουν τὰ οὐράνια. *Indocli surgunt et rapiunt coelum*. Φίλοι καλοὶ ἐπιθυμοῦσαν, ἐπίστευαν, νὰ ἱστορήσω διεξοδικώτερα τὰ θεάματα τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Εὐρωπαίων, ἀλλὰ ἐγὼ πιστεύω, κύριοι καὶ κυρίες, ὅτι ἐκράτησα καὶ περιπλέον ἀπὸ τὴν ὑπόσχασίν μου. Τολμῶ νὰ εἰπῶ, σᾶς ἔδειξα τὸ παλάτι, σᾶς ἔδωσα καὶ τὰ κλειδιά· ἀνοίξετε, ἰδέτε, κατοικήσετε· παλάτι καὶ κλειδιά εἶναι τὰ τέσσερα στοιχεῖα, ὡς εἰς τὸν πρῶτον μας λόγον ἀναφέραμεν, πλαστοурγημένα, ταιριασμένα ἀπὸ τὴν ἐργασίαν τῶν αἰώνων, ἀπὸ σοφοὺς ἀν-

ἄρας, ἀπὸ περιφήμους βασιλεῖς, ἀπὸ ἀνδραγαθήματα ἡρώων, ἀπὸ αἶμα ἁγίων, εἶναι ἡ σοφία τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου, ἡ χάρις τοῦ χριστιανισμοῦ, τὸ κάλλος τῆς ψυχῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τὸ γενναῖο ἀκόμη, τὸ φιλελεύθερο τῶν βαρβάρων ἐθνῶν θριαμβευτῶν τοῦ κράτους τῶν Ρωμαίων. Κά- τοχοι τῶν κλειδιῶν βλέπομεν ὅλα τὰ μυστήρια τοῦ νέου πολιτισμοῦ, διδασκόμασθε καὶ διδάσκομεν, δικάζομεν τὸν αἰῶνα μας. Πόλεμος ἢ εἰρήνη εἰς τὴν Εὐρώπην; Ἀναλογοῦμεν, ἀνταποκρίνεται ὁ πόλεμος ἢ ἡ εἰρήνη μὲ τὰ σοφὰ στοιχεῖα, ἢ ὄχι; Ὁ πόλεμος, ἡ εἰρήνη τελεωποιουῦν καὶ τὸ καλὸ τῆς ἡμέρας, εἶναι ἡ γαῖα πρόοδος τῆς προόδου, ἢ ὄχι; — Ἄλλο, καθίζομεν, χάριν λόγου, θεαταὶ εἰς τὴν Βουλὴν τῶν ἐνδόξων Ἀγγλοβρετανῶν, ἀκούομεν τοὺς ῥήτορας, ὁμιλοῦν ὁ Πάλμερστον, ὁ Στάνλεϋ, ὁ Ρῶσελ, ὁ Γρέϊ, ὁ Γλάδστον, ὁ Κόβδεν, ὁ Κλάρενδον, ὁ Δέρβι. Ὁμιλοῦν φρόνιμα; Ὁ πολιτισμὸς τοὺς ἐπαινεῖ, τοὺς εὐλογεῖ. Ὁμιλοῦν ἄσχημα; Ὁργίζεται. Ἀρνοῦνται τὰ πνευματικὰ τους γονικά. Ὁ τρόπος μου ἔφερε καὶ ἄλλο ἀγαθὸ ἀποτέλεσμα, ἔκαμα ξυπνητοὺς τοὺς νέους τῆς Ἑλλάδος, ἀνοιξα τοὺς ὀφθαλμοὺς τους, δὲν λέγω τῶν γερόντων, ὁ δὲ ἦτον ἀναρμόδιό μου καύχημα, ὅτι μὲ τὸ μέτρον ποῦ κρίνομεν ἡμεῖς τοὺς ἄλλους Εὐρωπαίους, κρίνουν καὶ αὐτοὶ ἐμᾶς. τὸ γένος μας, διότι εἴμασθε τῆς αὐτῆς τάξεως, τοῦ αὐτοῦ εἶδους, μιᾶς οἰκογενείας, μάλιστα διπλοὶ εἰς τὴν οἰκογένειαν, γεροντονιοί, παλαιοὶ Ἕλληνες καὶ νέοι.

Κύριοι ἀκροατὶ, διατὶ νὰ μὴν γελάσωμεν καὶ ὀλίγο τώρα, ποῦ πλησιάζομεν εἰς τὸ τέλος; Νὰ εἰπῶ τὴν μαύρην ἀλήθειαν, εἶδα εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ πράγματα, τὰ ὅποια δὲν ἦτον φύσεως νὰ ἀρπάξουν τὸν οὐρανόν. Σὰν τί εἶδα καὶ εἰς τὸ Μόναχον καὶ εἰς τὰ Παρίσια καὶ εἰς τὸ Λονδίνον καὶ εἰς τὸ Μάντσεστερ καὶ εἰς τὰ ναρὰ τοῦ Κίσιγκεν; Καλῶ εἰς μαρτυρίαν τὸν ἱατροφιλόσοφον κύριον Βοῦρον· ἐρωτήσετέ τον. Τί λοιπὸν εἶδαμε ὑποπτο μὴ μακαριότητος;... κρινολίνες... τέ- ρατα... Θαῦμα ἰδέσθαι, ὡς λέγει ὁ Ὅμηρος, προφήτης μὲ τὸ ἐπιφώνημά του τῆς κρινολίνας. Δὲν εἶναι ἀσυλλόγιστο, ἀπὸ τὰς καλαναθρεμμένους θυγατέρας τῶν Εὐρωπαίων αὐτὴ ἡ πλησμονὴ τῆς σω- ματικῆς λατρείας; Τί δηλοῖ ὁ ἀπέραντος ἐκεῖνος γύρος; Μήμησις τοῦ σύμπαντος; Τὸ σύμπαν κυκλοσιδές, τὸ λέγει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης.

Ἐστάθη ἕνας κυρὸς εἰς τὸν ὅποιον καὶ ἡμεῖς ἀρπάξαμεν τὸν οὐρανόν. Εἶναι ἔωρα νὰ ξεχει- λίσει ἡ ψυχὴ μας, νὰ παρηγορηθεῖ ἡ καρδία μας. Ἐστάθη κυρὸς, εἰς τὸν ὅποιον καὶ ἡμεῖς ἀρπάξα- μεν τὸν οὐρανόν, καὶ λέγω ἡμεῖς, ἀλλὰ ὅποιος ἀξιώθη τὴν χάριν· οἱ θεῖοι, οἱ γενναῖοι κεκοιμη- μένοι, θανατωμένοι τοῦ ἔτους 1821, τὰ βρέφη σφαγμένα εἰς τὰς ἀγκαλιὰς τῶν μητέρων, ἔπιναν αἶμα καὶ γάλα εἰς τὰ μητρικὰ σπλάγχνα, καὶ ὅσοι, σπάνια ἀπομεινάρια τοῦ ἱεροῦ πολέμου, βλέπουν ἀκόμη τὸ φῶς τῆς ἡμέρας. Ἐνθυμεῖσθε, κύριοι ἀκροατὶ, ποῖαν ἑορτὴν ἐπανηγυρίζαμεν τὴν ὕστερη φορὰ, ποῦ ἐδιαβάσαμεν τὸν λόγον μας; Ἦτον ἡ ἑορτὴ τῶν Βαίων. Πῶς ἐπανηγυρίσθη ἡ ἑορτὴ αὐτὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ ἔτος 1826; Συνέπεσεν ἡ ἄλωσις τοῦ Μισολογγίου, ἦτον ἡ νύκτα τοῦ πολέμου καὶ τῆς αἰχμαλωσίας ξημερώνοντες ἡ ἑορτὴ. Ψιλὴ βροχὴ ἐρράντιζε τὴν γῆν εἰς τὸ ἔβγα τοῦ λαοῦ καὶ τῶν πολεμιστῶν. Σηκωμένος ὁ λύκος, ἦ ἡ φύκα τῆς χειρὸς εἰς τὴν φούκταν τοῦ σπαθιοῦ· φώναξαν τὰ παρθενικά κοράσια καὶ τὰ ἀγόρια ἡμᾶς κλαίει ἡ Μεγαλοδύναμος ἀπόψε». Τὴν τρίτην ἡμέραν τῶν Βαίων τοῦ ἔτους ἐκείνου βλέπω ἄλῳνι στρωμένο, δὲν εἶναι ἀπὸ χερόβουλα ἀσταχυῶν, ἀπὸ θεμονιὰς δεματιῶν, εἶναι ἀπὸ τσακισμένους, λαβωμένους, σκοτωμένους, εἶναι οἱ ἀδελ- φοί μας αἰχμαλωτοὶ τῆς φοβερῆς νυκτός· μανίζουν τὰ ἄτια τῆς Ἀραπιᾶς εἰς τὰ πληγωμένα μέλη, εἰς τὰ παλληκαρίσια στήθη... τοὺς ἄλωνίζου¹. Παπαδιαμαντόπουλε², τὸ σῶμα τοῦ γέροντος πα- τρός σου ἴσως ἔδωκε τὴν ὕστερην ἀναπνοὴν εἰς τὰ πέταλα τῶν ἀλόγων τῆς Ἀραπιᾶς· χαίρου... Εἰς τὰ δάση, εἰς τὰ σπήλαια, εἰς τὰ ὕρη τοῦ θλιβεροῦ ἔτους ἐζητοῦσαν τὰ ἄθῳα ἀνήλικα λαμπριά- τικες φορεσιὰς ἀπὸ τὰς μητέρας τους, περίλυπα διὰ τὰ ζεσχισμένα φορέματα ὅπου ἐφοροῦσαν, καὶ οἱ μητέρες τὰ ἐνθύνουν μὲ τὸ δάκρυ τους. Μὲ αὐτὰς τὰς φορεσιὰς τῶν δακρύων ἐνδυσαν τὴν γυμνό- τητά των καὶ τῶν τέκνων των οἱ μακάδες τῆς Ρούμελης τὴν Λαμπρὴν τοῦ ἔτους 1826, ἀλλὰ τὰ γυ- μνά ἐκεῖνα μέλη, τὰ ἄλωνισμένα κοψίδια, οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ πατρός σου... ἄρπαξαν τὸν οὐρανόν. Δὲν τὰ βλέπομεν; Ἀχτινοβολοῦν εἰς τὸν κόρπον τοῦ πλάστου.

1. Διηγοῦνται τὸ διήγημα οἱ ἐλευθερωμένους σκλάβες Μεσολογγίτισσες. Προσθέτουν καὶ ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ δεσπότην των, ἀφοῦ ἄρχισαν οἱ φωτιὰς τῶν ἀγωνιζομένων, συναισθανόμενοι τὴν λύπην τῶν γυναικῶν τὰς ἐδίωξαν, τὰς ἔστειλαν πέρα νὰ μαζώξουν χορτάρια.

2. Ἀδαμάντιος Παπαδιαμαντόπουλος, ἐφέτης. Παρέλειψα εἰς τὴν ὁμιλίαν τὴν περίοδον ταύτην, σεβόμενος τὴν εὐαισθησίαν αὐτοῦ, παρόντος εἰς τὸ ἀκροατήριον, πρὸς πικτέρα.

Θαυμάσατε, κύριοι ἀκροαταί, τὸ μεγαλεῖον, τὸν θησαυρόν, θησαυρημένον εἰς τὰ τέσσαρα λόγια τοῦ Ἀγίου· δηλοποιοῦν τὰ θαυμαστά λόγια, ὅτι τὸ πολίτευμα τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ πολίτευμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἓνα, στενὴ συγγένεια, συγκρατούμενα· ὅτι τὰ ἔργα τῆς γῆς εἶναι διάβα, ἀνήφορος εἰς τὸν οὐρανόν· τὸ χῶμα εἰς τὸ χῶμα, τὸ σῶμα μας γῆ, σκάνη, ἀλλὰ ἡ ψυχὴ ἀχτὶνὰ Θεοῦ ἐπιστρέφει εἰς τὴν πηγὴν τῆς, εἰς τὸν Θεόν, ἂν τὰ ἔργα τῆς, ἡ εὐλάβειά τῆς πρὸς τὸ γεννηθῇται τὸ θέλημα σου, τὴν ὕψωσαν εἰς τὸ ἐπουράνιον ὕψος.

Ἐξέτασα τὰς ἱστορίας, ἐσυμβουλευθῆκα μὲ πολὺ καλλίτερούς μου, δὲν ἤυραμεν εἰς τὰ μεγάλα κατορθώματα τῶν ἔθνων πνεῦμα τόσον ἄδολον, ἀναμάρτητο ἀπὸ τὴν θολοῦρα ἐμφυλίου πολέμου, μεστὸ καλοῦ, Θεῖον, ὅσον τὸ πνεῦμα τοῦ κινήματος τῆς 25 Μαρτίου τοῦ ἔτους 1821. Τέλος τοῦ κινήματος νὰ γκρεμίσει ἄδικην κοινωνίαν, νὰ στήσῃ ἰσονομίαν, σταθερὴν ἐλευθερίαν, νὰ εὐκολύνει, φανερὸ τὸ ποθούμενον, τὸ τέλος τοῦ τέλους, νὰ εὐκολύνει μὲ τὰ ἔργα τῆς γῆς τὴν διάβα πρὸς τὸν οὐρανόν. Τὸ μαρτύριον δὲν εἶναι προσφάγι τῆς κάθε ἡμέρας, σφόδρα πικρὸ τὸ ποτήρι· ἐδειλίασε καὶ ἡ καρδία τοῦ Σωτῆρος εἰς τὰ χορτάρια τοῦ Γεθσημανῆ.

Ἄς ἔχομεν θάρρος, μεγαληψυχίαν· δὲν εἶναι τῆς μοίρας νὰ χαθεῖ τὸ σκάφος εἰς τὴν ποντοπορίαν τῶν αἰώνων, τὸ ὅποιον φέρει τὰ σφαγμένα βρέφη, ἥρωας, — κοινωνία τὸ αἷμα τους εἰς τοὺς πολέμους, — τὰ ἱερὰ πρόσωπα Πατριαρχῶν, Ἱερέων μὲ θηλιά εἰς τὸν λαιμόν. Τὸ πλεῖον στολίζεται ἀπὸ τριαντατέσσαρες σημαῖες, χωριστὰ ἡ ἐδική του· ἀπὸ πόσους λαοὺς χριστιανικοὺς ἦλθαν νέοι πολεμικοὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, φίλοι, κοινωνοὶ τῶν Ἑλληνικῶν κινδύνων*. Τὸ σκάφος, κύριοι ἀκροαταί, τὸ ὅποιον φέρει τὸ ὅσιον αἷμα τοῦ ἁθώου Κυβερνήτου, καὶ τὰ βασανιστήρια τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ Ρήγα Φεραίου, τί λέγω νὰ χαθεῖ; Ἄν φυλάξωμεν πίστιν εἰς τὸ πνεῦμα τῆς 25 Μαρτίου, εἶναι μελλόμενον νὰ ἀράξει εἰς λιμένας μακρινούς. Οἱ σημαῖες του θὰ φέρουν χαράν, παρηγορίαν, ἐλευθερίαν, σωτηρίαν καὶ εἰς πολιτισμένα ἔθνη καὶ εἰς βαρβάρους λαοὺς. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐρωτήσωμεν τὸν χρησμὸν τῶν Δελφῶν, νὰ σύρωμεν ἀπὸ τὰ μαλλιά τὴν Πυθίαν, μᾶς τὸ χρησιμοποιοῦν τὰ παλαιὰ ἔθνη καὶ τὰ νέα. "ὦ ! οἱ εὐτυχέστεροι τῶν Εὐρωπαίων, μᾶς λέγουν, ὑστερογέννητοι, πάρατε τὰ κεφάλαιά μας, μελετήσετε τὰ πάθη μας, χρεῖτε τὸν καρπὸν τῶν ἰδρώτων μας, τὸ γένος σας μεγαλόψυχο, φιλότιμο, ἐλεηθῆτε τὰ βάρβαρα ἔθνη, ἡμερώσετε τοὺς ἐχθρούς σας, τὰ εὐεργετήματα τοῦ πολιτισμοῦ μεταμορφώνουν τοὺς ἐχθρούς εἰς φίλους.

Δὲν θέλω νὰ κλείσω τὴν ὁμιλίαν μου χωρὶς νὰ σᾶς γνωστοποιήσω δύο ἀξιομνημονεύματα, φερτὰ ἀπὸ τὸ ταξίδι μου. Συμφέρεi σήμερον εἰς τὴν ἐορτὴν τῆς ἀναβάσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ πρώτου Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, ἐπειτα ἀπὸ τὰ σκοτάδια τῆς ἐθνικῆς ἀφαντοσύνης, συμφέρεi νὰ ἀκούσετε, ὅτι ἀφοῦ ἐμίσησα ἀπὸ τὸ Μόναχον διὰ τὰ πάτρια, δὲν ἐπῆρα τὸν δρόμον τῆς Βιέννης, Τεργέστης, ἐπῆρα τὸν ἄλλον δρόμον, Τυρόλου, Βερώνας, Βενετίας· ἐκίνησα· φθάνω εἰς τὰ σύνορα τῆς Βαυαρίας. Εἶναι ἐκεῖ μικρὴ πόλις, τὴν λέγουν Κουφστέιν· εἶναι καὶ ποταμὸς καὶ ἓνα γεφύρι· ἐσταμάτησα εἰς τὸ γεφύρι· νὰ περιεργασθῶ τὸν τόπον· ἐπέρασε ἓνας· ἐχαιρετήθημεν, ὁμιλήσαμεν· ἐξηγεῖτο ἰταλικά· μοῦ εἶπε ποῖος εἶναι, τοῦ εἶπα ποῖος εἶμαι· μοῦ λέγει, ἀκολούθη με, ἔχω νὰ σοῦ δείξω τι. Τὸν ἀκολουθῶ. Βλέπεις εἰς ἐκεῖνα τὰ φουντωτὰ δένδρα κάτι, ποὺ ἀσπρίζει; Βλέπω. Ἠξεύρεις τί εἶναι; — "Ὁχι! — Εἶναι ἡ ἐκκλησία τοῦ ἀποχωρισμοῦ. — Ἀποχωρισμοῦ τίνος; — Τοῦ βασιλέως σας ἀπὸ τοὺς γονεῖς του· ὁ Λουδοβίκος πατέρας του ἠθέλησε νὰ ἀθανατίσει τὴν ὥραν, τὴν τόπον καὶ ἐκτίσε τὴν ἐκκλησίαν. Κύριοι ἀκροαταί, ὁ γενναῖος σκηπτραῦχος τῆς Βαυαρίας κατὰ τὸ ἔτος 1833, ἐστοχάσθη, φαίνεται, ὅτι ὥρα μεγάλη διὰ τὸ ἀνθρώπινο γένος εἶναι ἡ ὥρα τοῦ μισοῦ· μοῦ τοῦ υἱοῦ του ἀπὸ τὴν γῆν τῆς γεννήσεώς του πρὸς ἄλλην πατρίδα, ὅθεν καὶ ἐκτίσε τὴν ἐκκλησίαν· καὶ δὲν ἐγελάσθη ὁ φιλελληνικώτατος τῶν βασιλέων.

Διατί, κύριοι, δὲν ἔχω τὴν ὁμηρικὴν χάριν, τὴν Δημοσθενικὴν δύναμιν ! πόσον εὐμορφα πράγματα θὰ σᾶς ἔλεγα τώρα ! Ἀπὸ ὅσα ἐγκώμια ἐδιάβασα τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς εἰς ξένους συγγραφεῖς μοῦ ἄρσεε πλέον παρὰ ἄλλο, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸ σύγγραμμά του «Ὁ Κόσμος», ἀπὸ τὸν ἐννενηνταετῆ Οὐμπολδ, τοῦ ὁποίου τὸν θάνατον θρηνεῖ σήμερον ἡ Εὐρώπη, *La Grèce aux cœurs éloquens*, «Ἡ Ἑλλὰς μήτηρ τῶν εὐγλώττων καρδιῶν», ὡς τὴν λέγει. Πόσον λυποῦμαι, κύριοι καὶ κυρίες, ὑστερημένος ὡς εἶμαι τοῦ θείου χαρίσματος· ἂν τὸ εἶχα, θὰ σᾶς ἔλεγα πῶς καὶ πόσον οἰκοδομεῖ ἡ ἀγάπη, καταστρέφει ἡ διχόνοια, τὸ μῖσος, ἡ χαλὴ· τὰ φτερά τοῦ ἐρωτος καρπερὰ εἰς

* Ὅρα μνημεῖον τῶν Φιλελλήνων παρὰ τοῦ μακαρίτου Τουρέτ.

τὸν γλυκὸν κυματισμὸν τοῦς· χωρὶς καὶ οὔτε πλέον νὰ ἀνοίξω χεῖλη, τὸ ἐλληνικὸν ἀκροατήριόν μου θὰ ἄρμαζε τὰ ἀγαθὰ, τὴν ἀνάγκην τῶν εὐτυχημάτων ὁμονοίας καὶ ἀγάπης, εἰς τοὺς πολίτας, εἰς τὸ ἔθνος, εἰς τὴν βασιλείαν. Εἰς τὴν ἀπελπισίαν τῆς δυνάμεώς μου ἄς κινδυνεύσω ὀλίγα λόγια, καὶ νὰ κεντήσω τὴν εὐγλωττίαν τῶν καρδιῶν, ποὺ μὲ ἀκούουν. Τὸ ἔθνος ἃς δοξολογεῖ τὸν Μεγαλοδύναμον διὰ τὸ μεγαλεῖον εἰς τὸ ὅπου ἔφθασε, δόξαν ὀνόματος, ἐλευθερίαν, μὲ τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τῆς θείας Προνοίας. Ἡ βασιλεία ἃς μεγαλυφρονεῖ μὲ τὰ τίμια, τὰ δίκαια σκῆπτρα ποὺ κρατεῖ· τὰ Θεμέλιά της στοιχειωμένα μὲ ζωὴς ἀθανάτων, ἃς συγκώνει τὸν ὀφθαλμὸν της συχνὰ πρὸς τὸν οὐρανόν, ἐπικαλουμένη, σεβομένη τοὺς μικροὺς οὐρανοπολίτας, Θεατὰς τῶν ἔργων της. Ἐφορεύει καὶ ὁ Ὑψίστος βασιλεὺς καὶ λαοὺς· ἡ ὕλη μηδὲν εἰς τὸ ζύγι του, τὸ ἀκοίμητο βέλος τοῦ θανάτου τὸ διαλαλεῖ ὁ θάνατος θεῖος ὑπηρετῆς· μεγαλοπρεπῆ παλάτια, φεγγόβολα ἄστρα εἰς τὰ στήθη πλάνης ὀνείρου, ὀνειροκρατία, ζυγιαστὴς τῶν ψυχῶν, τῶν πνευμάτων, ὁ Κύριος.

Τὸ δεύτερον, ποὺ θὰ σᾶς διηγηθῶ εἶναι πηγαίνοντας εἰς Γαλλίαν· ἐμείναμεν νὰ ξενοκτῆσωμεν εἰς μίαν τῶν πόλεων της, τὸ Στρασβοῦργον, εἰς τὸν Ρῆνον· βράδυ ἐφθάσαμεν, μὲ τὰ φωτερὰ. Ἐβγῆκα νὰ περιδιαβάσω, νύκτα, μόνος μου, ἡ πολιτεία μεγάλη, ἔχασα τὸν δρόμον· εἶδα σὰν φῶτα, καφενεῖα· ἀκολουθῶ τὸ φῶς· εὐρίσκομαι εἰς μίαν πλατείαν μεγάλην, εἰς τὴν μέσσην σὰν ἀνδριάντας· πλησιάζω· εἶχε γράμματα· ἀναγινώσκω: Kleber· ἦτον ἀνδρεῖος στρατηγὸς τῆς Γαλλίας, δολοφονημένος ἀπὸ φανατικὸν νέον Ὀθωμανὸν εἰς τὴν Αἴγυπτον τότε εἰς τὸν καιρὸν τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ναπολέοντος. Σὰν τέτοια ἀγάλματα ἐνδόξων ἀνδρῶν εἶδα ἔπειτα πολλὰ καὶ τοῦ Πήτ, καὶ τοῦ Κάνιγγ, καὶ τοῦ Μιραβώ, καὶ τοῦ Λαφαίετ καὶ τοῦ Οὐάσιγκτον, καὶ ἐθαύμασα τὴν γνῶσιν τῶν πολιτισμένων ἐθνῶν· διότι ὅπου ἡ μεγαλειότερη ἀνταμοιβὴ πρὸς τὴν ἀρετὴν, ἐκεῖ πολιτεύονται καὶ οἱ ἐξαίρετοι ἄνδρες, ἄλλας σοφίας τῶν ἐθνῶν. Δόξα καὶ τιμὴ εἰς τὰ ἀθάνατα ἔργα τῆς ἐθνοσυνελεύσεως τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἔτους 1843, ἡ ὁποία ἐψήφισε καὶ τὸν ἀνδριάντα τοῦ Κυβερνήτου· τὸν ἔστησε, τὸν ἔγραψε εἰς τὸ χαρτί, ἃς εἶναι. Εἰκόνισε συνάμα τὸ χεῖστημα, τὴν πόθον τῆς πονεμένης ἐλληνικῆς ψυχῆς. Πολλοὺς, ὡς εἶπα, εἶδα ἀνδριάντας ἡρώων, σοφῶν συγγραφέων, περιφήμων βασιλέων, καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν, καὶ τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλὰ τιμὴν λαοῦ πρὸς ἐνάρετον ἄνδρα δὲν ἔχάρηκα τόσον, εἰκόνα, πρόσωπον ἀνδρὸς δὲν ἐλάτρευσα τόσον, ὅσο τὸν Ἅγιον Πέτρον, πρῶτον Βλαδίχα εἰς τὸ Μαυροβούνι. Νομοθέτης, πολεμιστής, ἱερωμένος, φίλος ἁψὺς τῆς πατρίδος του, εὐμορφος, ἅγιος, μακρόβιος, ποῖο ἄλλο μεγαλεῖο ἀνθρώπου ἤλπιζε νὰ ἀπολαύσει, ποῖο ἄλλο μεγαλεῖο καλεῖ τόσο τὴν προσκύνησίν μας; Πλησιάζει, κύριοι ἀκροαταί, ἡ πανήγυρις τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἁγίου εἰς τὸ Μαυροβούνι, ἂν ἔχω ζωὴν θὰ ὑπάγω· φίλοι καὶ φιλενάδες μου, ἔν θέλετε, κάμετέ με μηνυτὴν τῶν παραγγελιῶν σας, τῶν δεήσεών σας, καὶ διὰ νὰ πιστεύσετε τὴν πίστιν μου εἰς τὸ θέλημά σας, ἐλπίζω, θὰ προσπαθῶ μὲ τὰ δάκρυά μου, εἰς ἀνταλλαγὴν τῶν δεήσεών σας, νὰ σᾶς φέρω τὴν εὐχὴν τοῦ Ἁγίου. Εἶναι ἅγιος· εἶναι ἅγιοι ὅσοι φωτίζονται ἀπὸ τὰ ξύλα τοῦ σταυρωμένου Θεοῦ, ἐπειδὴ καθὼς ὁ Θεὸς Λύγουστίνος εἰς τὸν ποταμὸν τῶν γνώσεών του, τὰ ξύλα τοῦ Σταυροῦ, λέγει, εἶναι ὁ ὑψηλότερος, ὁ ἀληθινὸς ἀμβωνας τῆς σοφίας, ἐπειδὴ τὰ ὅσα ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐδίδαξε εἰς τρία ἔτη εἰς τὸν κόσμον τὰ ἀνακαφαλαίωσε ὅλα εἰς τρεῖς ὥρες, εἰς τὸν Σταυρόν. Νέοι, ποὺ μὲ ἀκούετε, μὲ τὸν ἅγιον Λύγουστίνον ἀρχίσκαμεν, μὲ τὸν Ἅγιον Λύγουστίνον ἐτελειώσαμεν· ἡ πρόνοια τοῦ Πλατωνικοῦ Ἁγίου νὰ σᾶς πορεύει εἰς τὸ καλὸν μαζί μὲ τὴν εὐχὴν τῶν γονέων σας. Χαίρετε.

44. ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΗ ΣΚΟΥΖΕ *

(ΛΟΓΟΣ 1859)

Τὸ Δαφνί, κύριοι καὶ κυρίες, δὲν εἶναι μόνον τύπος εὐχάριστος διὰ τὰ εὐώδη του πεῦκα, διὰ τὴ γλυκεῖα φλέβα τοῦ νεροῦ του, ἀλλὰ καὶ διὰ ἄλλα χαρίσματα ποὺ θὰ εἰπῶ. Εἶναι διάβρα λαοῦ,

* Πρωτοδημοσιεύτηκε σὲ φυλλάδιον μὲ τὸν τίτλον «Περὶ τῆς παραδόσεως τῆς νεωτέρας ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τοῦ κυρίου Α. Δονουῆ καὶ περὶ τοῦ χειρογράφου τῆς αὐτοβιογραφίας τοῦ Παναγῆ Σκουζέ. Λόγος τοῦ βιβλιοφύλακος τῆς Βουλῆς Γ. Γ. Ἐξεδόθη δαπάνῃ τοῦ κ. Γεωργίου Π. Σκουζέ. Ἐν Ἀθήναις, Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφείως (Παρὰ τῇ Πύλῃ τῆς Ἀγορᾶς, ἀριθ. 420) 4 Ὀκτωβρίου 1859, σχῆμα ὕψους, σσ. 24.

δημοσιὰ μεγάλη. Ἔρχονται ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον διὰ ξηρᾶς, ἢ ἀπὸ τὴν Ρούμελην, πάνε εἰς τὴν πρωτεύουσάν. Περνοῦν ἀπὸ τὸ Δαφνί, σταματοῦν εἰς τὰ πεζούλια, δροσίζονται ἀπὸ τὴν λαύρα τοῦ δρόμου, χαιρετοῦν Βάχχον καὶ Ποσειδῶνα. Ὁ ξενודόχος συγχωνεύει πλουσιοπαρόχως τοὺς δύο θεοὺς εἰς ἓνα ποτήρι. Οἱ ταξιδιωτὰς ἀνοίγουν ὁμιλίαις, ἀρχαῖα πατροπαράδοτα, ἢ ἱστορίαις τῆς ἡμέρας. Ταιριάζουν εἰς τὰς ὁμιλίαις τοὺς καὶ ἀποφθέγματα φιλοσοφικά. Μοῦ ἔτυχε συχνάζοντας τὸ καλοκαίρι εἰς τὸ Δαφνί νὰ ἀκούσω πολλὰ καὶ ἀξιωμακρινήματα. Ἀπὸ τὰ πολλὰ θὰ σᾶς σημειώσω ἓνα. Ἦτον ὁ καιρὸς τῆς καταστροφῆς τῶν ληστῶν τὸ ἔτος 1856. Κείμενο ὁμιλίας τὸ συμβὰν εἰς τὰ χεῖλη τοῦ κόσμου. Ἐνας τοῦ λαοῦ ἀπὸ τοὺς καθημένους εἰς τὰ πεζούλια στρέφεται καὶ μοῦ λέγει: Ἠξεύρεις διατί ἔως τώρα δὲν ἐσκοτώνοντο οἱ λησταί; Διότι δὲν ἠθέλαμεν νὰ σκοτωθοῦμεν ἑμεῖς. Ἀόγιασε, ἐξακολουθεῖ, λόγιασε τὰ ἔθνη, ἐκεῖνα νικῶν, θριαμβεύουν, ὅσα πολεμοῦν μὲ ἀπόφασιν θανάτου τὸ ἀντίμαχο ἔθνος, κινδυνεύουν τὰ σώματα διὰ νὰ νικήσει τὸ πνεῦμα, νὰ νικήσει ὁ πόθος τῆς σωτηρίας ἢ τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος. Θάνατος ἡρωϊκὸς εἶναι ἡρωϊσμὸς ἀγάπης, πληθώρα νοός.

Ἄν ὁ λόγος τοῦ ἀπλοῦ ἀνθρώπου σᾶς εὐχαριστεῖ, βεβαιωθῆτε ὅτι δὲν εἶναι ὁ καλλίτερος ἀπὸ ὅσους ἤκουσα· μάλιστα δύο ἄλλους λόγους ἢ ἀποφθέγματα. Ἄν σᾶς τοὺς εἰπῶ θὰ μείνετε ἐκθαμβοί, ἀλλὰ δὲν εἶναι ὥρα. Διατί ἐπροτίμησα νὰ σᾶς εἰπῶ τὸν μὴ καλλίτερον; Ἀκούσατε· ποῖος ἐστάθη ὁ θαυμασμὸς μου, ὅταν, εἶναι μόλις ἓνας μῆνας, φυλλολογώντας βιβλίον νεοφερμένον εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Βουλῆς, «Εἰσαγωγή εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἑγελ (Hegel)», περιφήμου Γερμανοῦ φιλοσόφου, εἶδα καὶ ἐδιάβασα τὰ ἀκόλουθα:

«*Aimer c'est mourir, et naître à la vie de l'esprit, c'est mourir de la vie du corps. L'amour aspire à l'idée, et c'est cette aspiration qui consume la vie et entraîne la mort. Celui qui aime doit être prêt à mourir pour l'objet de ses desirs, et sa mort est la consécration et le triomphe de son amour. Et plus il aime, plus sa mort sera prompte et certaine, plus profond sera le désir de la mort et le mépris de la vie... La mort est l'oeuvre de l'Esprit, qui pense l'idée et qui, par cette pensée, anéantit la Nature et s'affranchit de ses entraves.*»

Ἄγάπη εἶναι θάνατος, θάνατος γέννησις πνεύματος. Ἀποθνήσκει ἡ ὕλη, ζεῖ τὸ πνεῦμα. Ἡ ἀγάπη ὀρέγεται τὴν ἰδέαν, ὁ πόθος τρώγει τὸ σῶμα. Ὁ φίλος τῆς ἰδέας, ὁ ἐρωτευμένος τὴν ἀλήθεια πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε ἕτοιμος νὰ θυσιασθεῖ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν του, ἢ θυσία του εἶναι θρίαμβος, τὸ ἱερότερο ἔργον τῆς ἀγάπης του. Ὅσο φλογερότερος ὁ ἔρωτας, τόσο βέβαιος ἀναπόφευκτος ὁ θάνατος, καὶ ἡ ἀποστροφή τῆς ζωῆς μεγάλη... Ὁ θάνατος εἶναι πρᾶξις τοῦ πνεύματος, καταστρέφεται τὸ σῶμα, ἀλλὰ πνευματίζεται ὁ κόσμος.

Εἰς αὐτὰ τὰ ὕστερα λόγια εἶναι ὅλη ἡ ἱστορία τῆς σταυρώσεως.

Δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ παράδοξα ὁ σοφὸς Ἑγελ νὰ σχολιάζει τὸν Κακνῆ τὸν χωροφύλακα; Τότε ἦτον χωροφύλακας, τώρα καφεπώλης εἰς τὴν Νεάπολιν. Αὐτὸς εἶναι ὁ λαλητῆς εἰς τὰ πεζούλια. Ἄν ἐρωτᾶτε καὶ διὰ τὴν πατρίδα του, καυχιέται τὸ γένος του ἀπὸ τὴν Κρήτην, τὸ βασίλειον τοῦ Μίνωος.

Δὲν σφάλλομεν, κύριοι καὶ κυρίες, ἂν ἀποδώσωμεν τὴν νοημοσύνην, τὸ φιλοσοφικὸ φρόνημα τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὸ ἔτι δὲν ἔλειψε ποτὲ ἀπὸ τὴν περίφημη γῆν ὁ ἀρχαῖος πολιτισμὸς. Ἐλειψε, νὰ μὲν, ἀλλ' ὡς ἐκεῖνα τὰ εὐμορφα γλυκύπνοα λουλούδια, στολισμὸς εὐμορφου δωματίου. Ἄν ξεστολίσεις τὸ εὐμορφο δωμάτιον, πάλε μένει διὰ πολὺ ἀκόμη ἡ χάρις τῆς εὐωδίας.

Ἐμπλεος ἦτον μιὰ φορὰ ὁ αἰθέρας αὐτὸς ἀπὸ τὰς ἀρμονίας τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Πινδάρου, ἀπὸ τὴν σοφὴν Ὀρηνωδίαν Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου. Ποιὸ χῶμα τῆς Ἑλλάδος δὲν ἐδοξάσθη ἀπὸ περιβυήτους στρατάρχας, ποιὰ σχολεῖα τῆς δὲν ἀντήχησαν ἀπὸ τὴν παράδοσιν τῆς φιλοσοφίας Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους! Ἄν θέλετε, ἀποδώσετε καὶ εἰς αὐτὴν τὴν καλλιέργειαν ἢ τὴν ἐπιστημονικὴν προετοιμασίαν τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἂν πρῶτο ἀπὸ τὰ ἔθνη εἶδε, ἐδέχθη τὸ φῶς τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ ἴσως ὡς βραβεῖον τοῦ ἐδόθη καὶ πρῶτο νὰ ἀπαλάσσει βασιλεία αὐτοκράτορα χριστιανόν, τὸν Ἅγιον Κωνσταντῖνον.

Ὑποχρέωσις τῆς Κυβερνήσεως τῶν Ἑλλήνων εἶναι φιλοτιμία, μέριμνα τῶν νέων φίλων γραμμάτων καὶ ἐπιστήμης νὰ βοηθοῦν, νὰ ἐπιμελοῦνται τὴν καλὴν φύσιν τοῦ λαοῦ, ὥστε οἱ καρποὶ νὰ εἶναι ἄξιοι τοῦ αἰσθήματος ἢ τῆς ἰδέας. Ἡ ἀνάγκη τῆς φιλοτιμίας, τῆς ὑποχρεώσεως φαίνεται

ἀκόμη πλέον φανερή, ἂν συλλογισθῶμεν, ὅτι τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις εἶναι ὡς χωράφι τῆς γῆς· καλὸ καὶ ἀδοῦλευτο, φυτρώνει ἀγκάθια καὶ βοτάνια τὰ πλέον φαρμακερά, καλὸ καὶ καλλιεργημένο, θρέφει, ὑψώνει τὰ καρποφορότερα τῶν δένδρων.

Κύριοι ἀκροαταί, ἱερὸ πρᾶγμα εἶναι ἡ συμβουλή, ἂν ὀρθῇ καὶ εἰς τὸν καιρὸν τῆς. Ἐγὼ θέλοντας νὰ συμβουλευσῶ σήμερον τοὺς ἐκλεκτοὺς νέους τῆς πρωτευούσης νὰ συχνάζουν τὴν παράδοσιν τοῦ κυρίου Δουνοῦέ, πιστεύω ὅτι συμβουλεύω πρᾶγμα χρήσιμον εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς τὸν λαὸν τῆς Ἑλλάδος, ὡς θέλω προσπαθῆσαι, ἐν τῇ ἀδυναμίᾳ μου, νὰ ἀποδείξω. Θεωρῶ καὶ ὡς ἕκρον εὐτύχημα, ἂν καὶ σήμερον, ὡς ἄλλοτε, ἄνδρες ἡλικίας τιμοῦν τὴν ἀκρόασιν τῆς ὁμιλίας μου, ἐπειδὴ, ἂν ὁ λόγος μου φανεῖ καταπειστικῶς, δηλαδὴ, ὅτι τὸ ἱστορικὸν μάθημα τοῦ κυρίου Δουνοῦέ συμφέρει εἰς τοὺς νέους, τολμῶ νὰ παρακαλέσω τοὺς ἄνδρας, ἐδῶ παρόντας νὰ μὴ βαρύνονται ἐρχόμενοι τέσσαρες ὥρες τὸν μῆνα, φίλοι ἀκροαταί τοῦ κυρίου Δουνοῦέ. Τὸ παράδειγμα τοὺς θὰ ὑπερβαίνει ἕλα τὰ ἐπιχειρήματα τῆς ὁμιλίας μου πρὸς παρακίνησιν τῶν νέων. Ἄν περιπλέον καὶ οἱ κυρίες τῆς πρωτευούσης μὲ τὰ εὐμορφα θυγάτριά των θελήσουν νὰ στολίζουν τακτικῶς τὴν αἴθουσαν τῆς παραδόσεως τοῦ κυρίου Δουνοῦέ, μὲ τὴν ἀλήθειαν εὐμορφο ἄκουσμα θὰ εἶναι εἰς τὸν κόσμον, ὅτι πόλις καθαρῶς Ἑλληνικὴ προσφέρει ἀκροατήριον γαλλικὸν τριακοσίων ἢ τετρακοσίων ἀνδρῶν καὶ Ἑλληνίδων γυναικῶν.

Εἶναι καιρὸς πλὴν ἀπερασμένος, ἀφοῦ τὸ ἀνάθεμα τοῦ Ὀμήρου δὲν πλῆκώνει τοὺς λαοὺς τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἀττικῆς καὶ μέρους τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ νησιῶν, τὸ ἀνάθεμα ὅτι ὁ μὴ ἐλεύθερος εἶναι ὑστερημένος ἀπὸ τὸ ἥμισυ τῆς νοήσεως ἢ τῆς ἀρετῆς του. Ἀκέραιοι λοιπὸν κατὰ τὴν δύναμιν, σῶσι οἱ ἐλευθερωμένοι τῶν Ἑλλήνων. καταγίνονται εἰς τὸ μεγαλύτερον τῶν καταρθωμάτων, οἰκοδομὴν Κράτους. Ἄν οἰκοδομὴ Κράτους εἶναι ἀπὸ τὰ μεγαλύνετρα τῶν ἀνθρωπίνων καταρθωμάτων, εὐκόλως ἐννοεῖται ἀπὸ τὰ ἀπαιτούμενα πρὸς μόρφωσιν Κράτους· τὸ Κράτος θέλει φρόνησιν, ἀνδρείαν, δικαιοσύνην, φόβον Θεοῦ, ἐπιστήμην. Ἄν ἓνα λείπει ἀπὸ τὰ ἀριθμολογημένα, σφαλερὸ τὸ οἰκοδόμημα, βροντάει εὐθὺς ἡ κατάρρα τοῦ Ὀμήρου, κινδυνεύει ἡ ἐλευθερία, γίνεται μισοτιμῆς. Ἡ φρόνησις προνοεῖ, κυβερνάει τὰ ἐνδεχόμενα, ἡ ἀνδρεία καταστρέφει ξένον ἐχθρόν, ἰδιοτελῆ ἢ προδότην πολίτην. Ἡ δικαιοσύνη ἄρτος εὐταξίας. Αἰσθητὴ Θεοῦ καλεῖ καὶ τὰς εὐλογίας του. Ἡ ἐπιστήμη, ἔρευνα, κατοχὴ ἀληθείας, γεννήτρια τῶν θαυμάτων τῆς τέχνης. Μὴ μὲ ἀποστραφεῖτε κύριοι, εἴσθε φίλοι, μὴ μὲ ἀποστραφεῖτε, ἂν κυχῇθῶ σημειώνοντάς σας, πῶς, ἀπὸ ποῖον εὐμορφον κατήφορον σᾶς πέρασα, διὰ νὰ πέσωμεν εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ κυρίου Δουνοῦέ. Δὲν εἶπαμεν, ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶναι συνεργὸς ἀναγκαῖος τοῦ Κράτους; Τί εἶναι ἐπιστήμη; Εὐρεσις ἀρχῶν, συλλογὴ νόμων, τῶν νόμων τοῦ ἡθικοῦ καὶ φυσικοῦ κόσμου. Τί εἶναι ἡ ἱστορία; Διήγησις συμβάντων. Ἄλλ' ὁ διηγούμενος τὰ συμβάντα, ἢ ὁ ἀκροατὴς του ἢ ὁ ἀναγνώστης, ἀπὸ τὴν λεπτομέρειαν τῶν ἱστορημένων μαντεύει, ἐννοεῖ τὴν πορείαν, τὸν τρόπον, μὲ ποῖα ἤθη ὑψώνονται βασιλεία ἢ αἰχμαλωτίζονται ἀπὸ τὸ σπαθὶ τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ κυριατισμὸς τῶν συμβάντων ὁδηγεῖ εἰς τὸ ἀκυμάτιστο τῶν αἰώνιων νόμων. Ἐπιστημονικὸν ἔργον λοιπὸν μᾶς ὑπόσχεται ὁ κύριος Δουνοῦέ, χρήσιμον εἰς τὸ γένος, ἐπειδὴ τὸ γένος μας ὀρέγεται νὰ θεμελιώσῃ βασιλείαν.

Ποίᾳς ἱστορίας ὁ κύριος Δουνοῦέ θέλει νὰ μᾶς γίνῃ μεταδότης; Τῆς ἱστορίας τῆς νέας Ἑλλάδος. Θὰ ἀρχίσῃ, θὰ μᾶς διηγηθῇ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους τὸ ἔτος 1204, παλαιῶν ἡμερῶν διηγήματα, ἕως εἰς τὴν ἡμέραν μας. Τὸ περασμένο, περιπλέκεται μὲ τὸ τωρινὸ, τὸ τωρινὸ μὲ τὸ αὐριανόν, καὶ ὅποιος ἀγνοεῖ τὸ περασμένο, καὶ τοῦ τωρινοῦ ἔχει, ὅχι ἀγνοίαν, ἀλλὰ εἰδῆσιν ἀτελῆ, ἀναιτιολόγητη. Τί θὰ ἐλέγχμεν διὰ ἓνα, ὁ ὁποῖος νὰ μὴν εἶδε ποτὲ εἰμὴ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου; Σφαλισμένος εἰς ἓνα πύργον θὰ τοῦ ἀνοίγετο μία θυρίδα μόνον βασιλεύοντας ὁ ἥλιος, ἔπειτα θὰ ἐκλείνῃ. Ὁ αἰχμάλωτος τοῦ πύργου θὰ ἐγνώριζε τὸ σύνολον, τὴν ἀρμονίαν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός, θὰ ἐμάντευε τὸ θαῦμα τῆς ἀνατολῆς ἢ τὸ ἄφωτο τῆς νυκτός; Θέλομεν ἢ δὲν θέλομεν, σπουδάζομεν ἢ δὲν σπουδάζομεν τὰς ἱστορίας. Τὸ περασμένο πατεῖ, βαρβαίνει τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, ἀλλὰ μὲ τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας, βλέπομεν τὰς αἰτίαις τῶν παθημάτων καὶ τὰς πηγὰς τῆς σωτηρίας, καὶ προσαρμόζομεν τὴν θεραπείαν. Νέοι καὶ ἡλικιωμένοι καταγινόμεθα πολὺ εἰς τὴν γνώσιν τῆς ἱστορίας, τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἀξιέπαινοι! Ποῖο κείμενον ἱστορίας θαυμαστότερον! Ἀλλὰ ἀμελοῦμεν καὶ πολὺ τὰ νεώτερα. Μελετοῦμεν τὸ ἀντιπρόπερσι. Τὸ πέρυσι καὶ τὸ προπέρυσι μᾶς φεύγει, τὰ ἐγκαταλείπομεν σχεδὸν εἰς τὸ σκοτάδι. Τὸ πέρυσι καὶ τὸ προπέρυσι συγγενεῖται περισσότερον μὲ ἡμᾶς παρὰ οἱ ἀρχαιότεροι αἰῶνες. Ὅσο

πλησιάζουν οί καιροί ἢ ἄλυσος πλέκεται πλέον στενή. Ἀμάθεια τοῦ περᾶσμένου καιροῦ, εἰδησις ἀτελῆς τοῦ παρόντος, ἀφανίζουσιν ὀλοτελῶς καὶ τὴν χάριν, τὸν τρόπον νὰ προνοήσωμεν, νὰ κυβερνήσωμεν τὰ μέλλοντα. ἐπειδὴ μᾶς λείπει ἡ ἀλήθεια. Ἡ ἀλήθεια εἶναι τὸ εἶναι, ἀμάθεια καὶ ψεῦδος τὸ μὴ εἶναι. Δουλεύομεν εἰς τὸ σκοτάδι, κτίζομε μὲ τὸ ἀνύπαρκτον, ἀγκαλιάζομεν τοὺς ἴσκιους, μᾶς συμβαίνει τότε ὅ,τι ἐσυνέβη νὰ ἴδῃ εἰς τὸν Ἄδην ὁ Γάλλος ποιητής. Εἶδε τὸν ἴσκιον ἐνὸς ἀμαξῆ, ὁ ὁποῖος μὲ τὸν ἴσκιον μιᾶς ξεσκονίστρας ἐξεσκόνιζε τὸν ἴσκιον μιᾶς ἀμάξης. Ὁ κύριος Δουνουὲ ὥς σᾶς εἶπεῖ τοὺς στίχους τοῦ συμπολίτου του.

Θέλω νὰ δείξω εἰς τοὺς νέους τὴν ὠφέλειαν τῆς παραδόσεως τοῦ κυρίου Δουνουὲ μὲ ἓνα παράδειγμα. Θέλω νὰ πάρω τὴν ἱστορίαν πόλεως Ἑλληνικῆς, τὰ συμβάντα τῆς διὰ μίαν δεκαετίαν, νὰ τὰ διηγηθῶ. Ἡ πόλις αὕτῃ ὥς εἶναι αἱ Ἀθῆναι. Ἱστοριογράφος ὁ μακαρίτης Παναγῆς Σκουζές, ὄνομα ἀκόμη ἄγνωστο εἰς τὸν φιλολογικὸν κόσμον. Τὸ χειρόγραφόν του δὲν ἐδημοσιεύθη ἀκόμη, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ ὀλίγα ποὺ θὰ ἀκούσετε ἐλπίζω νὰ βεβαιωθείτε ὅτι ὁ μακαρίτης Σκουζές δὲν ἀτιμᾷ τοὺς πρωτοτόκους συντεχνίας, συμπολίτας του, Θουκυδίδην καὶ Ξενοφώντα.

«1841. Ἐν ὀνόματι Κυρίου, ἐγὼ ὁ Παναγῆς Σκουζές Ἀθηναῖος θέλω ἱστορήσαι—ἀρχίζει ὡς ὁ Θουκυδίδης. Θουκυδίδης Ἀθηναῖος ξυνέγραψε· ἀλλὰ λείπει ἀπὸ τὸν Θουκυδίδην τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου—θέλω ἱστορήσαι τὸν βίον μου ἐγὼ ὁ ἴδιος, ἀλλὰ πρῶτον θέλω ἀρχίσαι τὴν αἰτίαν τῆς δυστυχίας τῶν Ἀθηναίων, ὁμοῦ καὶ τοῦ πατρός μου, πῶς ἀκολούθησε καὶ ἡ Ἀθήνα ἐρήμωσε, καὶ ἔφυγαν τὰ τρία πέμπτα τῶν Ἀθηναίων· ἄλλοι ἐπῆγαν εἰς Ἀνατολήν, ἢ εἰς τὰ νησιὰ καὶ λοιπὰ πλησιόχωρα ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης τυραννίας τοῦ Χατζῆ Ἀλῆ, Χασακῆ ὀνομαζομένου. Θέλω γράψαι τὰ ὅσα οἱ γονεῖς μου μοῦ εἶπαν μέρος περὶ τοῦ τυράννου, ὅσα ἐγὼ δὲν εἶδα, μήτε ἐνθυμούμουν ὡς μικρός, ἕως ὅτου ἔρχισα νὰ βλέπω καὶ νὰ ἐνθυμοῦμαι καὶ ἐγὼ τὰ τοῦ τυράννου καὶ τῶν ὁπαδῶν του».

Ὁ Παναγῆς Σκουζές ἐγεννήθη, ὡς γράφει, τὸ ἔτος 1777. Δὲν θὰ σᾶς διαβάσω τὸ καίμενον τοῦ χειρογράφου του. Θὰ ζητοῦσε καιρὸν ἢ ἀνάγνωσις, ἀλλὰ θὰ ἀνθολογήσω τὰς κορυφὰς τῶν ἱστορημένων πραγμάτων. Ὁ Χατζαλῆς, διηγεῖται λοιπὸν ὁ Σκουζές, τὰ λέγω ἐν συνόψει, ἦτον Ἀνατολίτης, ὕπηρετης, εὐνοούμενος τῆς Ἐσμᾶ Σουλτάνας, ἀδελφῆς Σουλτάν Σελίμη καὶ θυγατρὸς Σουλτάν Χαμίτη. Ἦτον φωνὴ ὅτι εἰς τὴν εὐνοίαν τῆς Σουλτάνας πρὸς τὸν ἄνδρα δὲν ἦτον ξένη ἢ Ἀφροδίτη. Αὕτῃ λοιπὸν ἡ Σουλτάννα χαρίζομένη εἰς αὐτὴν τοῦ ἀγόρασεν ὡς ἰδιοκτησίαν του τὸ δέκατο τῶν προϊόντων τῆς Ἀστικῆς, γρόσια 750 χιλιάδες—τὸ τάλληρο τότε παράδες 60 τὸ ἔτος 1772. Ἦλθε ὁ Χατζαλῆς εἰς Ἀθήνας ὡς νοικοκύρης νὰ ἴδῃ τὸ ἐδικό του, τοῦ ἄρρεσεν ὁ τόπος, ἐνεργεῖ καὶ γίνεται διοικητής, ζαπίτης. Ἐφάνη εἰς τὴν διοίκησίν του εὐθὺς τὸ ἀρπακτικὸ φρόνημα τοῦ ἀνθρώπου. Ἐτυραννοῦσε· γίνεται ἀναφορὰ ἀπὸ τὸν λαὸν εἰς τὴν βασιλείαν νὰ ἀνακληθεῖ. Εἰσακούεται· ἡ ἀναφορὰ ἤθελε, ὡς λέγει ὁ ἱστορικός μας, καὶ ἡ Σουλτάννα νὰ τὸν ξαναἴδῃ. Φεύγει ἀπὸ Ἀθήνας, ἀλλὰ ἀφήνει ἀντιπρόσωπόν του. Ὁ ἀντιπρόσωπος χειρότερος τοῦ ἐντολέως· συμφωνοῦν πάλε οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἔλθῃ ἐκ νέου· τοῦ ἔγραφαν ὅτι αὐτὸς δὲν ὁμοιάζει τοὺς ἄλλους διοικητάς, τοὺς προσωρινούς, εἶναι ἰδιοκτήτης, νὰ μὴ γίνῃ αἷτιος—φράσις εἰς τὸ καίμενο τοῦ Σκουζέ—νὰ μὴ γίνῃ αἷτιος πόλεως παλαιᾶς καταστροφῆς, καὶ τέλος ἡ ζημία ἐδική του· ἦλθε, διὰ τὸ σύντα φέρτα του, τὸν ἀποζημιώνει ὁ τόπος μὲ γρόσια ἐξήντα χιλιάδες. Τότε καὶ ἐξεστράτευσαν ἀπὸ τὴν Ἀρβανιτιὰν ὡς τρεῖς χιλιάδες πολεμικοὶ ἄνδρες. Πρὶν νὰ λεηλατήσουν τὰς Ἀθήνας. Πῆλυν, ὡς ἔλεγαν, νὰ ἐκδικήσουν συγγενεῖς καὶ ἀδελφοὺς, τοὺς ὁποίους ἐφόνευσαν Κουντουριώται, Μεγαρεῖς, Ἀθηναῖοι, εἰς τὰ Δερβένια. Ἦτον οἱ φονευμένοι ἀπὸ τὸ σῶμα τῶν Ἀλβανῶν, διωγμένοι ἀπὸ τὴν Τριπολιτσά, καὶ κυνηγημένοι ἀπὸ τοὺς κλέφτες τῆς Πελοποννήσου, ἐπὶ κεφαλῆς Κωνσταντῆς Κολοκοτρώνης, καὶ ἀπὸ τὸ στράτευμα τοῦ Καπετάν Πασᾶ. Οἱ τρεῖς χιλιάδες ἐστρατοπέδευσαν εἰς Κάλαμον, Κηφισιά, Μαρούσι καὶ Χαλάνδρι. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔδωσαν φρόνιμη συμβουλὴ εἰς τὸν Χατζαλῆ, νὰ τοὺς κτυπήσουν, πρὶν σωματωθοῦν καὶ πατήσουν τὴν πόλιν. Γίνεται κίνημα ἀπὸ Ὀθωμανοὺς καὶ Χριστιανοὺς, ἱππικὸ 250, πεζικὸ 1500, τοὺς πολεμοῦν. Πρώτη προσβολὴ εἰς τὸ Χαλάνδρι, τοὺς χάλασαν σκοτώνοντας καὶ πιάνοντας ζωντανούς ἕως εἰς τὸ ρεῦμα Φασίδερη. Τότε ἔγινε σκέψις καὶ ἀπεφασίσθη ὁ πειχισμὸς τῆς πόλεως, καὶ εἰς τρεῖς μῆνες ἐτελείωσε. Τὸ περιτειχισμα ἐφύλαξε τὴν πόλιν ἀπὸ νέαν προσβολὴν ἐχθροῦ, ἀλλὰ ἔγινε καὶ χρήσιμος εἰς τὸν Χατζαλῆ, κακὸς θησαυρὸς τῆς τυραννίας του. Ἐβάλε φύλακας εἰς τὰς θύρας καὶ δοσίματα εἰς τὸν λαόν. Τὰ βάρη τῶν δοσιμάτων ἀναγκάζουν τοὺς Ἀθηναίους νὰ φεύγουν διὰ νυκτὸς ἀπὸ τὰ τείχη,

ἡ γυναίκα ἐνδεδυμένοι ἀπὸ τὰς θύρας. Οἱ γεωργοὶ ἐπῆγαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὰ συνάφια, συντεχνίες, διακόσιοι τόσοι. Ἐστησαν ἀραδικῶς τὰ σίδηρα τῶν ἀλετριῶν εἰς τὸ παλάτι τοῦ μεγάλου βεζύρη, φωνάζοντες ἡ βασιλεῖα νὰ τοὺς δώσει ἄλλον τόπον νὰ κατοικήσουν. Προσκαλεῖται ὁ Χατζαλῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν νὰ δώσει λόγον, ἀπολογία, ἀλλὰ πρὶν φθάσει, ἦτον εἰς τὰ Δαρδανέλια, τοῦ στέλλεται διαταγὴ νὰ ὑπάγῃ ἐξόριστος εἰς τὴν Κύπρον. Φθείρει μὲ δῶρα τὸν καπιτσίμπασην, τὸν ἀρχικλητῆρα ὃς εἰποῦμεν, ἐπιστρέφει εἰς Ἀθήνας, ἡγεμονεύει. Κηρύττει ὅτι εἶδε τὴν ἀθωότητά του ἡ βασιλεῖα, παίρνει μαρτυρικὰ ἀπὸ τὸν κατῆν, ἀπὸ Ἀθηναίους, καὶ ψευδοῦπογραφημένα τῆς καλῆς του διοικήσεως, τὰ στέλλει εἰς Κωνσταντινούπολιν, τοῦ χαρίζεται ἡ ἐξορία, ἀλλὰ νὰ ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν νὰ μένῃ, καὶ ὅχι πλέον διοικητὴς τῶν Ἀθηνῶν. Ἐρχεται διοικητὴς ὁ Σιληχτάρης τοῦ Χασάν Πασᾶ Μουστακᾶ, περιφήμου ναυάρχου· ἀλλὰ ὁ νέος διοικητὴς, ὡς λέγει ὁ Σκουζές, νέος, μέθυσος, ἀφροδίσιος, ἀπέδειξεν ὅτι ἄλλαξε τὸ πρόσωπον, ὅχι τὸ πολίτευμα. Τέλος πάντων, διὰ νὰ μὴν πολυλογῶ, ἔρχεται ὁ Χατζαλῆς τρίτη φορὰ εἰς Ἀθήνας τροπαιοφόρος, ἦτον τὸ ἔτος 1787. Ἐθέριζε τότε καὶ ἡ πανώλη τὴν πολιτείαν· ὡς ἦλθε, ἔρπαξε πολλῶν τὴν κατὰστασιν, τοὺς ἔβαλε εἰς τὴν ἀλυσίδα, τοὺς ἐβασάνισε, ἐκρέμασε τὸν Πέλλο, τὸν Πέτρον Πιτάκην, τὸν Νικολὸ Μπάρμπαν καὶ ἄλλους καὶ τὸν Ὀσμάν Μπέη, ὁθωμανὸν σημειντικὸν καὶ δύο ἄλλους, ὅπου ἦτον μὲ τὸ μέρος τοῦ λαοῦ καὶ τῆς δικαιοσύνης. Ἐκαμε συνέλευσιν πανδημεὶ χώρα καὶ χωρὶά εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ Ντέκα, ἡγουμένους καὶ κληρικούς, τοὺς ζητᾶ διακόσιες χιλιάδες τάλληρα, ὡς τὰ ὑπολογίζει ὁ Σκουζές. Πῶς τολμοῦσε νὰ ὁμιλήσῃ, λέγει ὁ ἱστορικός μας. Σταυρωμένοι καὶ τὴν κεφαλὴν κάτω ἤκουαν. Ὁμολόγησαν τὸ χρέος. Ρήτορες τοῦ Χατζαλῆ δὲν ἔλειψαν ὅμως ἀπὸ τὴν συνέλευσιν. Εὐχαρισθεῖτε, κύριοι, νὰ ἀναγνώσω ὀλίγα ἀπὸ τὸ κείμενον τοῦ Σκουζέ, ἀξίζει διὰ τὴν ἀξίαν τοῦ ὕφους καὶ τῆς περιγραφῆς.

«Ἐρριζε δόσιμν (ὁ Χατζαλῆς) τόσας γρόσια κατὰ τὴν κατάστασιν κάθε οἰκογενείας. Οἱ φυλακὲς ἐγέμισαν, ἀνδρῖκια φυλακὴ καὶ γυναῖκεια φυλακὴ· δὲν ἔλειπαν ἀπὸ τὰς δύο φυλακὰς ἀπὸ ἑκατὸ πενήντα ἕως διακόσιοι πενήντα ἄνδρες, καὶ εἰς τὴν γυναῖκεια ἀπὸ εἰκοσιπέντε ἕως πενήντα γυναῖκες. Ἦτον οἱ ἄνδρες ὀρθοὶ εἰς τὴν φυλακὴν, δὲν ἐχωροῦσαν καθιστοί. Διὰ νὰ πάει κανένας εἰς τὸ παράθυρον τῆς φυλακῆς, ὅπου ἦτον μὲ τὰ σίδηρα, νὰ ὁμιλήσῃ κανενὸς φυλακισμένου, ἂν ἦτον ἐμπρός, ὁμιλοῦσε εὐκολα, εἰδὲ ἦτον ὀπίσω, τὸν σηκώναν σηκωτὰ ἀπὸ πάνω ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἢ πολλὰ σπρωχτὰ διὰ νὰ πάγῃ νὰ ὁμιλήσῃ. Ἄν τοῦ ἐπῆγαιναν κομμάτι ψωμί ἢ ὀλίγο ἄλλο τι, διὰ νὰ φάγῃ τὸ ἔδιναν χέρι μὲ χέρι, καὶ τὸ ἐλάμβανε ὁ πεινρὸς. Ἀπὸ τὸ παράθυρον τῆς φυλακῆς ἔβγαине ἓνας καπνός, μιὰ ἀχνιά, σὰν μαῦρο σύννεφον, καὶ μυρωδιὰ ἄσχημη ἀπὸ τόσους ἀνθρώπους. Οἱ ἡλικιωμένοι ἄνθρωποι ἐκινδύνευσαν, ἔρχονται εἰς τὰ ὀλοίσθια· ἄλλοι ἐξημερώθησαν ἀποθαμμένοι. Εἰς τὴν ἀνδρῖκια φυλακὴ ἐκρέματο ὁ φάλαγγας· εἰς ὀκτὼ ἡμέρες φυλακίσεως ὅποιος δὲν ἐπλήρωνε ἐδέρνετο μὲ τὰς βέργας ἐτοιμὰς, ὅπου οἱ ἀγροφύλακες ἦτον εἰς χρέος κάθε δύο ἡμέρες νὰ φέρουν ἓνα δεμάτι πικροδάφνες πρὸς ραβδισμόν τῶν φυλακισμένων. Παρομοίως εἰς τὴν γυναῖκειαν φυλακὴν εἶχαν μίαν κολόναν μαρμαρένια ὀρθὴν καὶ ἔδεναν τὴν γυναῖκα ὀρθήν, βάζοντας τὸ στήθος της κατὰ τὸ μέρος τῆς κολόνας, καὶ μὲ τὰς βέργας οἱ στρατιῶται οἱ Τοῦρκοι τὴν ἔδεναν. Οἱ γυναῖκες αὐτὲς ἦτον ἄλλες χῆρες ἄλλες ὅπου ἦτον οἱ ἄνδρες τους κρυμμένοι εἰς τὰς ἐξοχάς, ἐδούλευαν καὶ ἐκοιμοῦντο εἰς τὰ σπήλαια καὶ ρεῦματτα, καὶ ἄλλοι ἦτον φευγάτοι καὶ δυσκόλως ἤμποροῦσαν νὰ πάρουν τὰς φαμελιὰς τους νὰ τὰς φέρουν ὅθεν ἦτον αὐτοί, εἰς Χαλκίδα, Θήβα, Λιβαδιά, Μέγαρον, Πελοπόννησον, εἰς τὰ νησιά καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν».

Τί, κύριοι καὶ κυρίες, νὰ μακρολογῶ πλέον μὲ τὸν ἱστοριογράφον μας εἰς τὴν λεπτομέρειαν τῶν βασάνων; Ἐνα, παντοῦ ὅμοιο καὶ πάντοτε, τὸ πικρὸ ἡμερολόγιον, τῆς τυραννίας. Ἀρπαγὴ ἰδιοκτησίας, διαφθορὰ ἡθῶν, ἄδικοι θάνατοι, τρεμάμενα τὰ στήθη τῶν μητέρων διὰ τὸ κάλλος τῶν θυγατέρων. Πῶς τελείωσε τὰς ἡμέρας τοῦ ὁ Χατζαλῆς; Ἐφθασε εἰς τὸ Δοβλέτι εἰς τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Σουλτάνου, ἡ βοή τῶν παθημάτων, τῶν Ἀθηνῶν ἡ ἐρήμωσις. Ὁ θάνατος ἐκοίμισε καὶ τὴν Σουλτάναν, προστάτριαν τοῦ Χατζαλῆ. Ὑπάγει αὐτὸς εἰς Κωνσταντινούπολιν. Οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τὸν θάνατον τῆς Σουλτάνας ἔλαβαν θάρρος, τοὺς συνδράμει καὶ τὸ Πατριαρχεῖον. Εἰσακούονται τὰ παράπονα. Ἐξορίζεται ὁ Χατζαλῆς εἰς τὴν Κῶ, ψάίνεται διὰ νὰ τὸν θεραπεύσῃ ὁ Ἱπποκράτης — ὁ μέγας βεζύρης τῆς βούλας ἐθεώρησε τὸ πράγμα φυσιολογικῶς. Ἀκολουθεῖ τὰ βήματα τοῦ Χατζαλῆ ὁ δῆμιος, μὲ τὸ βασιλικὸν φερμάνι εἰς τὸ χέρι, τὸν ἀποκεφαλίζει εἰς τὴν Κῶ. Εἶναι φήμη, ὅτι καὶ δεῦτερον φερμάνι ἐξεδόθη, καὶ τοῦ ἐχαρίζετο ἡ ζωὴ. Ἐφθασε ἡ χάρις εἰς τὴν Κῶ,

ἀλλ' ὁ δῆμιος ἔδειξε εἰς τὸν ἀπεσπλημένον τὴν κεφαλὴν τοῦ φονευμένου, τὰ αἵματα εἰς τὸ ὄγκυον τοῦ σπαθιοῦ του.

Θέλω, κύριοι, καὶ δὲν θέλω νὰ σᾶς διαβάσω ἓνα παράδοξον διήγημα τοῦ χειρογράφου, παράδοξον ὡς τὸ λέγει ὁ Σκουζές, λύπη, ἐντραπή, ἀηδία μὲ διατάττουν τὴν σιωπὴν, προτιμῶ νὰ σᾶς τὸ ἀναγνώσω, ἐπειδὴ εἶναι Δαγερότυπον, φωτογραφία ἐλκεσινὴ τοῦ καιροῦ, πρὸς γνῶσιν μας. Διαβάζω τὸ καίμενο ὡς ἔχει : « Ἀκολούθησεν ἓνα παράδοξον μίαν Κυριακὴν ἀφοῦ ἐπῆραν ὅλους, ὅσοι ἦταν εἰς τὴν ἐκκλησίαν (τοὺς ἔπαιρναν, τοὺς φυλάκιζαν διὰ τὸ δόσμον, εἰς τὴν ἐνορία τοῦ Γοργοπήκου, πλησίον τῆς Μητροπόλεως. Ἦτον ἐφημέριος ὁ παππὰ Γκλέζος ὀνομαζόμενος. Αὐτὸς ἐπίτηδες διὰ νὰ μὴ τὸν πάρουν δὲν ἐβγήκεν, ἀλλὰ ἔστεκεν ἐνδυμένος εἰς τὸ ἱερό. Ἐνας στρατιώτης ἔμεινε εἰς τὴν πόρταν τῆς ἐκκλησίας, διὰ τὸν παπά, ἀλλὰ ὁ παπὰς ἔστειλε τὴν ἐκκλησιάρισσα, ὑπηρέτισσαν τῆς ἐκκλησίας, διὰ νὰ ἴδῃ ἂν ἔφυγεν ὁ Τοῦρκος. Τὸν εἰδοποίησεν ὅτι δὲν ἔφυγεν, αὐτὸς ἐστάθη εἰς τὸ ἱερόν μετ' τὴν ἐνδυμασίαν τῆς λειτουργίας. Ὁ Τοῦρκος ἐπῆγε εἰς τὸ παράθυρον τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐφώνησε : « Παπά, ἔβγα ἔξω ! » Ὁ παππὰ Γκλέζος τοῦ ἔλεγε : « Ἀκόμα δὲν ἐγλύτωσα ! » Ὁ Τοῦρκος ὑπόμενε μετὰ ὀλίγον διάστημα ὁ παλιότουρκος φωνάζει : « Παπά, ἔβγα ἔξω ! » Ὁ παπὰς πάλι τοῦ λέει τὸ ἴδιον. Τότε ὁ Τοῦρκος ἐμβαίνει εἰς τὴν ἐκκλησίαν μετ' ἓνα ματσοῦκαν εἰς τὸ χέρι, ὁποῦ αὐτοὶ ὅλοι ἐβαστοῦσαν πάντα πρὸς ραβδισμόν τῶν Χριστιανῶν, καὶ βάζει τὸν παπά ἐμπρὸς ἐνδυμένον τὴν στολὴν τῆς Θείας λειτουργίας καὶ μετ' τὸ θυμιατὸν εἰς τὸ χέρι, καὶ τὸν βάζει ἐμπρὸς καὶ τὸν πάγει εἰς τὴν φυλακὴν, τὸν περνᾷ ἐμπροσθεν τῶν καφενέδων. Οἱ καφενέδες γεμάτοι ἀπὸ Τοῦρκους τὴν αὐγὴν, καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἐφώνησαν τότε : Ἀλλάχ, Ἀλλάχ ! (Θεέ, Θεέ) ».

Τὰ ἱστορημένα συμβάντα, κύριοι ἀκροαταί, κρατοῦν πλέον τῆς εἰκαστικῆς, ἀπὸ τὰ 1774 ἕως τὰ 1796, ἀλλὰ εἰς τὴν δευτέραν δεκαετίαν ἀναψε τὸ κακὸν τῆς τυραννίας. — Ἀπὸ τὸν βίον τοῦ μακαρίτη Σκουζέ, τὸ δεύτερον μέρος τοῦ χειρογράφου καὶ αὐτογράφου του, οὐδὲν σᾶς ἀνέφερα, οὔτε θὰ σᾶς ἀναφέρω. Ἄλλης ἡμέρας μελέτη, ἀλλ' ὅταν ἔλθῃ ἐκείνη ἡ ἡμέρα θὰ ἀκούσεται Ὀδυσσεὺς πάθη, θαλασπινὰ καὶ στεριανὰ. Ὁ Σκουζές ἐπῆγε καὶ μακρότερα ἀπὸ τὸν Ὀδυσσεύα, ἐπῆγε εἰς τὴν Ἀμερικὴν, καὶ εἰς τὴν ἐξηνταήμερον ὠκεανοπορείαν του ἔπαθε ἀπὸ τοὺς ναύτας ἐπιτίμους ὅσα καὶ ὁ Ὀδυσσεύς, σχεδὸν ὅσα καὶ ὁ Χριστόφορος Κολόμβος, ὁ μέγας εὐρετὴς τοῦ ἀγνώστου κόσμου. Θὰ ἴδῃτε. Θὰ μοῦ πιστεύσετε, κύριοι, ἂν σᾶς εἰπῶ, ὅτι ὁ Παναγὴς Σκουζές ἦτον εἰς τὴν ναυμαχίαν τοῦ Νέλσωνος εἰς τὴν ναυμαχίαν τοῦ Τραφαλᾶρ ; Εἶδε εἰς τὸ αἵματωμένο κύμα πῶς παλεύουν τὰ λεοντάρια διὰ τὴν βασιλείαν, διὰ τὴν ἐλευθερίαν. Ἄς προσπεράσωμεν, ἄλλης ὥρας διηγήματα.

Ποία ἡ διδασκαλία, κύριοι, σήμερον ἀπὸ τὸ ἀκρόαμα τῶν διηγουμένων ; Ἐν πρώτοις βλέπομεν μὲ κεφαλαιακὰ γράμματα τυπωμένο, τί τωόντι κακὴ Κυβέρνησις, καὶ πόσον καταστρέφει ἓναν τόπον. Ἐξηγοῦμεν, καὶ ἐδῶ, κύριοι, ἔρχεται ἡ ἐπικύρωσις, πῶς τὸ περασμένο φωτίζει καὶ αἰτιολογεῖ παρὸν καὶ μέλλον, ἐξηγοῦμεν τὸ ἄγριον, τὸ ἄνυ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολέμου. Ἡ τυραννία προετοίμαζε τὴν ἐλευθερίαν, ἀκόνιζε τὰ ἀσπλάχνα ἥπλα τῆς ἐκδικήσεως. Ἄλλοι εἶδαν, ἄλλοι ἔχομεν ἐξ ἀκοῆς τὰς σφαγὰς τῆς Τριπολιτσᾶς, τῶν Σαλόνων, τοῦ Νεοκάστρου, τὸ αἷμα παιδιῶν καὶ γυναικῶν τῶν ἀλλοφύλων ἐπηξεν ἐδῶ εἰς τὸν δρόμον πλησίον τοῦ στρατῶνος, πλησίον τῆς ἀγορᾶς. Ἀλλοίμονον ὅταν ἡ δικαιοσύνη βάνει τὰ ἄρματα εἰς τὸ χεῖρ λαοῦ ἀδικημένου καὶ γίνονται ὁδηγοὶ θυμὸς καὶ ὀργή. Ἄς ἴψεται τὸ φιλοτύραννον τῶν Κυβερνήσεων, φυτεύει τὸν σπέρμα τῆς δυστυχίας ἀθῶων μεταγενεστέρων. *L'avenir projette ses ombres*, τὸ μέλλον χίνει τὰ μαυράδια του, δὲν ἐνθυμοῦμαι ποῦ τὸ ἐδιέβασα.

Σᾶς ὁμολογῶ, κύριοι ἀκροαταί, μὲ εἰλικρίνειαν, μελετώντας τὰ γραφόμενα ἀπὸ τοῦ Σκουζέ, μοῦ ἐπέρασε σὰν ὑπόψια : τάχα εἶναι ἀληθινὰ τὰ λεγόμενά του ; ... Μήπως καὶ ἦτον πατέρες ; Ἐξεφωνήθη ἓνα τι ἀπ' ἀρχῆς, βόσκει πατροπαραδότως ἡ ὑπερβολή. Ἐξήγησα τὴν ἀμειβορίαν εἰς μίαν γερόντισσα Ἀθηναίαν, ἔτυχε νὰ τῆς γίνῃ τὸ ἐρώτημα μου τὴν τρίτην ἡμέραν τοῦ περασμένου μηνός. Ἐβασάνιζα ἐκεῖνες τὰς ἡμέρας τὸ θέμα καὶ τὸν λόγον μου, ποῦ σᾶς εἶπα. Σᾶς κοινοποιῶ τὴν ἀπόκρισιν σχεδὸν μετ' ἐξ ἰδίας τῆς λέξεως :

« Ἀκουσε, μοῦ εἶπε, εἶχε καὶ ὁ Χατζαλῆς τὴν πατρίαν του, καὶ ἰσχυρὴν, ἦτον πρόσωπα ἀπὸ τοὺς μεγαλοσιάνους, συνετυραννοῦσε μὲ αὐτὸν καὶ ἐτυραννεῖτο. Ὅσα γράφει ὁ Σκουζές εἶναι ὅλα ἀληθινὰ, πλέον παρὰ ἀληθινὰ· ἐγὼ ἠξεύρεις τί σοῦ λέγω, οἱ Ἕλληνες νὰ ἔχουν πλέον πολέμιον παρὰ κόρην ὀφθαλμοῦ τὴν ἐλευθερίαν ποῦ χαίρονται, νὰ μὴν συμβεῖ καὶ τὴν ὑπερηθεῖ ποτέ, ἐπειδὴ ἐγὼ εἶδα τὰς ἀδικοδαρμένους γυναῖκες, τὰς χήρας καὶ τὰ ὄρφανὰ τῶν ἀδίκως φονευμένων. Τὴν ἀδελφὴν

τοῦ ἱατροῦ Κλάδου, τὴν ὁποῖαν ἐγνώρισες, τὸν ἄνδρα τῆς τὸν σκότωσαν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὸ Κάστρο οἱ Τοῦρκοι τῆς Ἀθήνας, τὸν εἶχαν πάρει ρεέμι. Τὸν πενθερό τῆς τὸν κρέμασεν ὁ Χατζαλῆς».

Ἐγώ, κύριοι, δὲν θέλω ἄλλον καρπὸν διδασκαλίας ἀπὸ τὴν διήγησιν τοῦ ἱστοριογράφου μας, παρὰ τὴν ὁρμήνεια τῆς ἀπλῆς καὶ πνευματώδους γυναικός.

Τώρα, παρακαλῶ, ἀκούσατε τὸ ἐπιχείρημά μου, ἔρχομαι εἰς τὸν κύριον Δουνουέ, εἶναι ὁ τυφλοσύρτης μου. Ἄν μιᾷς δεκαετίας ἱστορικὸ κεφάλαιον μᾶς προσέφερε τόσο διάφορο, τί θὰ εἶναι ἑξακόσια ἔτη, τὰ ὁποῖα ὁ κύριος Δουνουέ ὑπόσχεται νὰ μᾶς διηγηθεῖ; Καὶ συλλογισθῆτε, εἰς αὐτὴν τὴν σειρὰν τῶν αἰώνων δὲν εἶναι πλέον, τολμῶ νὰ εἰπῶ, οἱ μικροδουλεῖς τοῦ Χατζαλῆ, ἐδῶ εἶναι ἡ διπλὴ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν πρώτην φορὰν ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους τῆς Βενετίας καὶ ἄλλους ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης, καὶ δεύτερα ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανούς. Ἐδῶ εἶναι τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ Σκεντέρμπεη. Ὁ κύριος Δουνουέ, εἶμαι βέβαιος θὰ μᾶς ἀναβάσῃ καὶ εἰς τὰ βουνὰ τοῦ Ὀλύμπου,

ποὺ ἔχει σαράντα δυὸ κορφές, ἑξήντα δυὸ βρυσηῖες,
πᾶσα βρύση καὶ φλάμπουρο, παντοῦ κλαδί καὶ κλέφτης.

Θὰ ἰδοῦμεν τὴν καταστροφὴν τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Σερβίας καὶ τῆς Τραπεζοῦντος. Τί ἔλειψε ἀπ' αὐτὰ τὰ κράτη, βασιλεῖς καὶ λαοὺς καὶ ἐγονάτισαν εἰς τὴν ἡμισέληνον; Ποῖα τὰ αἷτια τοῦ μεγαλείου τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Ὀθωμανῶν; Κύριοι ἀγροαταί, τὸ γένος μας εἶναι τὸ πρόσωπον τῆς οἰκογενείας τῶν Εὐρωπαίων. Ὁ Ὀθωμανὸς εἰς τὴν ὑπεροψίαν του δὲν ἐκαταδέχεται νὰ εἶναι μέλος, οὔτε ἦτον. Ἡμεῖς, εἴτε δοῦλοι, εἴτε ἐλεύθεροι, εὐτυχισμένοι εἴτε ἀτυχεῖς, δὲν ἀρνούμεθα τὴν Εὐρώπην, οὔτε Εὐρώπη ἀρνεῖται ἡμᾶς. Τί ἐδώσαμεν, τί ἐπῆραμεν εἰς τὸ διάστημα τῶν ἑξακοσίων ἐτῶν; Ἡ περίληψις πιστοποιεῖ, νοουθετεῖ, πόσον καρποφόρα, μεστὴ μαθημάτων μέλλει νὰ εἶναι ἡ σπουδὴ τῆς μελετουμένης ἐποχῆς διὰ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι, ὥς εἴπαμεν, ὀρέγονται νὰ στήσουν κράτος, νὰ μορφώσουν βασιλείαν. Τὸ κράτος, τὰ μεγαλεῖα δὲν εἶναι δῶρον, ἀλλὰ βραβεῖον, δηλαδὴ δὲν σοῦ χαρίζει ἄλλος τὸ σκῆπτρον, ἀλλὰ τὸ κερδίζει ἡ ἀρετὴ σου, τὰ ἀνδρῖκεα ἔργα, τὸ φιλοκίνδυνον τῆς ψυχῆς, ἀγῶνες σοφίας, ἀθῶος νοῦς, καὶ θησαύρισμα γνώσεως τῶν συμβάντων τοῦ περασμένου καιροῦ. Τέλος θὰ εἰπῶ μίαν ἀπορίαν. Ὁ κύριος Δουνουέ, ἡ δυνάμις του ἀναλογεῖ μὲ τὸ ὕψος τῆς δεινῆς παραδόσεως; Ἐγὼ τὸ πιστεύω. Ἀλλὰ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἡμπορῶ νὰ βεβαιώσω εἶναι, ὅτι δὲν θὰ ἀκούσωμεν λέξιν ἀπὸ τὰ χεῖλη του, ἡ ὁποία νὰ μὴν ἀποβλέπει, νὰ μὴν προνοεῖ τὴν δόξαν, τὸ συμφέρον τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀνόματος. Τόση ἡ ἀγαθὴ ψυχὴ τοῦ φιλέλλητος νέου, τέκνου σοφῆς καὶ ἡρωικῆς πατρίδος.

Θὰ τελειώσω, κύριοι, ὅπως ἄρχισα, νὰ ἐμψυχώσω τοὺς νέους εἰς τὸ ὄφελος τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἐχω θάρρος εἰς τὰ λόγια μου. Ὡφέλεια λαοῦ καὶ ἐπιμέλεια ἐπιστήμης, δηλοῦν ἓνα καὶ τὸ αὐτό. Κίνδυνος μᾶς περιζώνουν παντοῦ, ὁ πόλεμος καίει, εἰς τὴν καρδίαν μας ὁ πόλεμος εἶναι τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα, εἶναι ἡ Κωνσταντινούπολις, εἶναι ἡ Ἑπτάνησος, εἶναι ἡ Ἀλεξάνδρεια. Ἀλλὰ, διὰ νὰ ἐμψυχώσω τοὺς νέους θέλω νὰ εἰπῶ ποῖαν ἰδέαν σχηματίζω, ἐσχημάτισα τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἀκούσατε.

Ἦλθαμεν εἰς Ἀθήνας ἐγὼ καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὸ Ναύπλιον, τὸ ἔτος 1835. Τὰ τεῖχη τῆς πόλεως ἦτον γκρεμισμένα, τὰ λιθάρια ἐσχημάτιζαν σὰν καθίσματα. Ἦτον χειμὼνας. Εἰς τὸ προσήλιον συναπαντούμεν μὲ ἓναν ἡλικιωμένον Ἀθηναῖον. Ὁμοιάζε ἐβδομηνταετῆς. Μοῦ ἐφαίνετο σὰν ὁ Σωκράτης, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὴν γνῶσιν του. Μίαν αὐγὴν δείχνοντάς μου τὸ δάσος τῶν ἐλαιῶν, βλέπεις, μοῦ λέγει, ἐκεῖνο τὸ δένδρον τὸ χωριστό, τὸ μεγάλο, τὸ κουφωμένο; Βλέπω... Λόγγος! Ἐκεῖ, μοῦ λέγει, ἦρθε ὁ Ἐρωτόκριτος, ἐκρέμασε τὰ ἔρματά του, νυχτοήμερευσεν καὶ ἐκοίταξε τὰ φουσατὰ τῆς Ἀρετούσας. Τί ἐστὶ Ἐρωτόκριτος; Νὰ σᾶς εἰπῶ. Εἶναι ἓνα ποίημα Κρητικόν· εἰς αὐτὸ τὸ ποίημα εἶναι ἓνας βασιλέας τῶν Ἀθηναίων Ἡράκλεις, μία βασιλοπούλα θυγατέρα του, τὴν λέγουν Ἀρετούσαν. Τὸ ὄνομα ταιριάζει εἰς τὴν ἀρετὴν τῆς. Εἶναι ἓνας πρωθυπουργὸς Πεζόστρατος καὶ ὁ υἱὸς του Ἐρωτόκριτος, νέος εὖμορφος, ξανθός, τραγουδιστής, μαυρομάτης, πολεμιστὴς φοβερός. Ὁ ἔρωτας ἔδωσε τὰς καρδίας τῶν δύο νέων. Συμβουλευθῆκαν νέος καὶ νέα εἰς τὴν ἀθωότητά τους νὰ ὑπάγῃ ὁ Πεζόστρατος εἰς τὴν βασιλέα προξενητῆς τοῦ υἱοῦ του εἰς τὴν θυγατέρα του τὴν Ἀρετούσαν. Ἐπῆγε, τὸν κέρδισαν τὰ παρακαλέσματα τοῦ Ἐρωτοκρίτου. Ἀρχίζει νὰ ὁμιλεῖ εἰς τὸν βασιλέα μὲ παραδείγματα, μικροὶ ἄνθρωποι πῶς ἐπῆραν μεγαλοσιάνους. Τὰ ἔλεγεν ἐπιτήδεια, σὰν

πρωθυπουργός, αλλά ήτον ή ώρα κακή. Έθύμωσεν ο βασιλέας, γκρεμίζει τον πρωθυπουργόν από τὸ παλάτι, νά μὴν ξαναπατήσῃ (ποινὴ θανάτου διὰ ἓναν διπλωμάτην, ἀλλὰ εἰς τὴν περίστασιν ὁ Πεζό-στρατος ἐφάνη μονομάτης) ἐξορίζει καὶ τὸν Ἐρωτόκριτον μακρὰν εἰς τὰ ξένα, ποῦ στοχάζεσθε; Εἰς τὴν Ἑγριπον, εἰς τὸν νομὸν τοῦ κυρίου Ρωσέτου. Τὴν Ἀρετούσῃν τὴν ρίχνει εἰς τὸ ἀνήλιο σκυτάδι φυλακῆς. Ὅσα μαρτύρια καὶ ἂν τῆς ἔκαμαν οἱ γονεῖς τῆς, αὐτὴ πιστὴ ἐφύλαττε τὴν μπέσα τῆς ἀγάπης, τὸν ὄρκον, εἰς τὴν σιδερένιαν θυρίδα. Ἦσαν οἱ καιροί, τὸν τέταρτον χρόνον τῆς ἐξουρίας τοῦ Ἐρωτόκριτου, τῆς φυλακίσεως τῆς Ἀρετούσας, καὶ ὁ βασιλέας τῆς Βλαχίας Βλαντίστρατος κηρύττει πόλεμον τοῦ βασιλέως τῶν Ἀθηναίων εἶχαν διαφορὰν διὰ τὴν κατοχὴν μιᾶς πολιτείας, casus belli. Τὰ βλαχικὰ στρατεύματα πλημμυροῦν τοὺς κάμπους καὶ τὰ χωριὰ τῆς Ἀττικῆς. Τὸ μανθάνει ὁ Ἐρωτόκριτος, θέλει νὰ βοηθήσῃ τὸν βασιλέα του, ἀλλὰ θέλει νὰ ἔλθῃ ἀγνώριστος. Τί σοφίζεται; Ἦτον εἰς τὴν Ἑγριπον, ὡς λέγει ὁ στίχος:

Ἦτον μιὰ στὴν Ἑγριπα, ἀλλοτινὴ βιζάντρα,
Μάισσα, ποῦ ἐκατέβαζε τὸν οὐρανὸν μὲ τ' ἄστρα.

Τὴν ἀκριβοπληρώνει ὁ Ἐρωτόκριτος, τοῦ ἀλείφει τὸ πρόσωπο μὲ μιὰ βαφή, γίνεται μαυροκίτρινος. Ἡ περικεφαλαία δὲν στολίζει πλέον τὸ κάλλος τοῦ νέου, ἀλλὰ ἓναν ἀράπην. Τοῦ ἔδωσε ὅμως ἓνα φλασκάκι γουργουριστὸ ἀπὸ ἀθάνατο νερὸ ἢ μάισσα νὰ λουσθεῖ ὅταν θελήσῃ. Φθάνει ὁ Ἐρωτόκριτος εἰς τὴν Ἀθήνα καὶ εἰς τὸ δένδρον, ποῦ μοῦ ἔδειχνε ὁ γέρος, ἔδεσε τὸ ἄλογό του, ἐκρέμασε τὰ ἄρματά του, καὶ ὅταν ἤκουσε τὴν βοὴν τῆς σάλπιγγος, μήνυμα μάχης, ἔζωνε τὰ ἄρματά του, ἐβοήθαε τὰ ἀθηναϊκὰ στρατεύματα, ἔπειτα ἐξενυχτοῦσε εἰς τὸ δένδρον. Ὁ Βλαντίστρατος ἀπελπίσθη νὰ νικήσῃ τὸν Ἡράκλην μὲ τέτοιον σύμμαχον, ποῦ τοῦ ξεφανερῶθη οὐρανόθεν. Βουλεύεται στρατήγημα, νὰ συσσωματώσῃ ὅλον του τὸ στράτευμα, διὰ νυχτὸς εἰς τὰ γλυκὰ τοῦ ὕπνου τῶν ἀνθρώπων, νὰ πατήσῃ τὴν χώραν καὶ τὸ στράτευμά τῆς. Εἰκοσιδύο νέοι, διαλεχτοί, ἀνδρειωμένοι, εἰς τὸ γελέκι νὰ εὗρουν τὸν βασιλέα Ἡράκλην, αἰχμηάλωτον ἢ φονευμένον νὰ τοῦ τὸν φέρουν. Εἰς τὰ παράωρα, περασμένα τὰ μεσάνυχτα, ἐκίνησε τὸ Βλάχικο στράτευμα, ἀνεβαίνει τὰ τεῖχη, διασκορπίζεται ὁ ἀθηναϊκὸς στρατός. Ὁ Βασιλέας πληγωμένος εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ εἰς τὸ πόδι ἐπολεμοῦσε,

Ἦσαν φωνὴ καὶ ταραχὴ παλληκαριοῦ ἐγροικῆθη,

ἦτον ὁ Ἐρωτόκριτος. Ὅπως ἤθελε δυνηθεῖ νὰ ἰδεῖ ἄφοβος ἀστραπὲς καὶ βροντὲς, τοὺς κεραυνοὺς τοῦ οὐρανοῦ νὰ ἀκτινοβολοῦν γύρω του, αὐτὸς δὲν ἤθελε φοβηθεῖ καὶ τὸν Ἐρωτόκριτον.

Ἦπνε χάρος τὸ σπᾶθι καὶ θάνατος ἡ χεὶρ.

Ἔσωσε τὸν βασιλέα, ἐλευθέρωσε τὴν χώρα, ἔδιωξε τὸν ἐχθρόν.

Ἡ φωνή, κύριοι, τοῦ Ἐρωτοκρίτου εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ λαοῦ, τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, καὶ ὅποιος δὲν τὴν ἀκούει ἄς ὀψεται.

Ὁ Ἐρωτόκριτος ἐπῆρε διὰ συμβίαν του τὴν Ἀρετούσα, ἀφοῦ τὸ ἀθάνατο νερὸ τοῦ ἀπέδωσε κάλλος καὶ νεότητα, ἔλαμψαν τὰ χρυσὰ μαλλιά... Τελειώνω καὶ ἐγὼ μὲ τὴν ἀγαθὴ λύση τοῦ ποιήματος.

Σημείωσις

Δημοσιεύω διήγησιν (αὐτολεξεί) ναύτου, συντρόφου τοῦ Παναγῆ Σκουζέ· ἔγραφα κατ' ὑπαγόρευσιν τοῦ ναύτου τὸ 1854 εἰς Πειραιᾶ:

Πρὸ πενήντα ἐτῶν ἐφύγαμε ἀπὸ Βαρζελώνα μὲ κρασί, τὸ ὅποῖον ἐφορτώσαμεν εἰς Βόλλα - Νόβα μὲ τὸ καράβι Σκουμπρῆ, μὲ ναῦλο 28 χιλιάδες κολονάτα. Ἐφύγαμεν τὸν Αὐγουστον, εἰμεθα σαράντα καὶ ἐδιαλεχτήκαμε καλλίτεροι, καὶ ἐμείναμεν ἕως εἰκοσιπέντε. Ἐπῆραμε δύο πιλότους, ἐβγαίνοντας ἀπὸ τὴν Τζιπεράλτα. Ἐτραβήξαμεν καὶ ἐπέσαμεν εἰς τὰ Κανάρια νησιά. Ἐτραβήξαμεν εἰς τὴν Λίναικν καὶ μᾶς ἐρχότανε ὁ ἄέρας τὸ ἓνα μέρος καὶ τὸ ἄλλο. Ἐμείναμεν εἰς αὐτὸ τὸ μέρος τῆς Λίναικς ἕως τρεῖς ἡμέρες. Τότε ἐτραβήξαμεν ὅλο πρῖμα, καὶ δὲν ἐβλέπαμεν παρὰ Θεὸ καὶ θάλασσαν. Ἀφοῦ ἀρμενίσσαμεν σαράντα πέντε ἡμέρες ἐφοβήθηκαμεν οἱ συντρόφοι καὶ ἄρχισαν νὰ φωνάζουν, ὅτι ἐπέσαμεν εἰς νερὰ χαμένα. Τότε ὁ πιλότος καὶ ὁ Σκουζές, ὅπου εἶχε πρᾶξιν τοὺς εἶπαν, ὅτι εἰς τρεῖς ἢ τέσσερες ἡμέρες θὰ φθάσουν. Καὶ πάλιν φόβος μέγας εἰς τοὺς συντρόφους, ἀφοῦ πέρασαν οἱ τέσσαρες ἡμέρες. Μὲ πολλὰς ὑποσχέσεις, τέλος πάντων, ἐξακαλούθησαν τὸ ταξίδι, καὶ εἰς ἕλτες τέσσερες ἡμέρες εἶδαμεν ἓνα σύγνεφο. Ἔστειλε ὁ Σκουζές ἓναν ἄνθρωπον εἰς τὸ κατάρτι ψηλὰ νὰ παρατηρήσουν, ἂν εἶναι στεριὰ ἢ σύγνεφο, ἀλλὰ δὲν ἤμπόρεσαν νὰ διακρίνουν. Ὁ καιρὸς πρῖμος, ἐτραβήξαμεν, καὶ τὴν νύχτα μᾶς ἐφάνη μυριοδιὰ τῆς

στεριάζει, και το πρωί είδαμεν την στεριάν. Επήγαμεν κατ' εὐθείαν εἰς τὸν λεγόμενον Μόντε - Βιδέο, ὅπου ῥῆραμεν πολλὰ πλοῖα. Επήγαμεν διὰ πενήντα τέσσαρες ἡμέρας, τρία καράβια, τὸ ἓνα τοῦ Δημητρίου Χριστοφόρου, εἰς τὸ ὅποιον ἦτον Σκουζές. Ἦτον τὸ καράβι τοῦ Τσαμαδοῦ. Πλοίαρχος Ἀντώνης Σερφιώτης, τὸ ἄλλο καράβι ἦτον τοῦ Ζιάκα. Ἐκάμαμεν εἰς τὸ Μόντε - Βιδέο εἰκοσιπέντε ἡμέρας, ἐφορτώσαμεν πετρεὶά καὶ ἐπιστρέψαμεν καὶ τὰ τρία μαζί. Ἐμεῖς ἦλθαμεν, τὰ ἄλλα δύο καράβια τὰ ἐπίασαν οἱ Ἑγγλέζοι εἰς τὸ στενὸν ἔπ' ἔξω. Ἦλθαμεν ἡμεῖς εἰς τὴ Βαρκελώναν διὰ πενήντα μίαν ἡμέραν.

45. ΣΤΟΝ ΚΑΡΟΛΟ ΛΕΝΟΡΜΑΝ *

(ΠΡΟΠΟΣΗ 1859)

Κύριε Λενορμάν ! Εἷς τῶν πνευματωδεστέρων συναδέλφων σου, μέλος τοῦ Ἰνστιτούτου, εἶπέ ποτε· «ἡ ἀγενής εἰμαρμένη τοῦ γεύματος» (l' ignoble fatalité du diner). Τὸ αἶσθημα τῆς αἰδοῦς, τὸ ὅποιον ἐμπνέει ἡ φράσις αὕτη, δὲν συγχωρεῖ νὰ καυχηθῶμεν, ὅτι φίλοι τινὲς συνελθόντες σοὶ προσφέρουσι τὸ ἀγροτικὸν τοῦτο γεῦμα. Ἀλλά, τῇ ἀληθείᾳ, ἡ ἀγενής αὕτη εἰμαρμένη συνδέεται μὲ τὴν ὑπαρξίν μας· ἡ ζωὴ, ἔχει ἀξίαν καὶ χάριν· ἔθεν ὁ σκοπὸς δικαιώνει τὸ μέσον. Νομίζομεν ὅμως ὅτι ἡτύχυσάμεν τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τοῦ τόπου, διὰ ν' ἀπολαύσωμεν ἐπὶ τινος ὥρας εἰς αὐτὸν τὴν διακεκριμένην καὶ περιπόθητον συνομιλίαν σου. Τὸ μέρος ὅπου εὕρισκόμεθα καλεῖται εἰς τὴν πατροπαράδοτον φωνὴν ἀπὸ τοὺς ἐγγχωρίους τὰ Κ α θ ῆ μ ι α, ἢ τὰ Ἀ κ α θ ῆ μ ι α, καὶ φανερόν ὅτι εἶναι παραφθορὰ τῆς λέξεως Ἀ κ α δ η μ ί α, μεταβληθέντος τοῦ δ εἰς θ. Ἡ ὀνομασία αὕτη συμφωνεῖ καὶ μὲ τὰς ἐρεῖνας τῶν ἀρχαιολόγων, οἱ ὅποιοι ἔθεσαν ἐνταῦθα τὸ μνημεῖον τοῦ σοφοῦ Μύλλερ πλησίον τοῦ Πλάτωνος, ἐνταφισθέντος ἀπὸ τοὺς μαθητάς του εἰς τὸν προσφιλεῖ τοῦτον τόπον τῶν παραδόσεών του. Θαύμασε, κύριε, τὴν εὐτυχῇ σύμπτωσιν ἢ τὸ ἐσκεμμένον ἀγνώστου τινὸς σοφίας. Ὁ στενὸς οὗτος τόπος, ὁ καλούμενος Ἀ κ α θ ῆ μ ι α, ἀγιάζεται ἀπὸ τρεῖς Ἐκκλησίας. Τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Μελετίου, τοῦ προστάτου, ὡς εἶπεῖν, τῆς μελέτης, τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Αἰμιλιανοῦ, εἰς τὴν ὅποιαν αἱ Ἀθηναῖαι γυναῖκες, ὀλίγον φροντίζουσιν διὰ τοὺς κανόνας τῆς ὀρθογραφίας, φέρουν τὰ βραδύγλωσσα τέκνα των καὶ παρακαλοῦν νὰ δώσῃ εἰς αὐτὰ τὸ χάρισμα τῆς ὀμιλίας ὁ ἅγιος Αἰμιλιανός, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἐλεούσης, ἥτοι τῆς Ἐλεήμονος Θεοτόκου. Δὲν φαίνεται τάχα τι θεῖον εἰς τὴν συναρμολογίαν τῶν τριῶν τούτων Ἐκκλησιῶν ἐπὶ τοῦ προσφιλοῦς τόπου τοῦ σοφοῦ Ἀθηναίου, τοῦ ἀθανάτου διδασκάλου τῆς ἐπιστήμης ; Ἡ ἐπιστήμη ἀπαντεῖ μελέτην· ἡ ἐπιστήμη διαδίδεται διὰ τῆς ὀμιλίας, καὶ σκοπὸς τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἡ βελτίωσις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἀλλ' ἤμποροῦμεν νὰ ἐπιδαθῶμεν μὲ καρπὸν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο χωρὶς τὸ αἶσθημα τοῦ ἐλέους, ἐλέους πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ὅσοι αἰχμαλῶτοι ἀμαθείας καὶ πλάνης ; Βεβαίως, οὐδαὶς ἐνώπιόν σου, Κύριε, ὅα ἐτόλμα νὰ διίσχυρισθεῖ τὸ ἐναντίον εἰς τὰ λεγόμενα.

Ὅλαί αἱ ἀκαδημαῖαι οἰκαιοποιήθησαν τὸ ὄνομα τῆς ἀκαδημαίας τοῦ Πλάτωνος. Εἶσαι Κύριε ἀκαδημαϊκός. Εἷς τῆς γεννήσεώς σου ἄρα τὴν γῆν πανηγυρίζεσαι ἀπὸ ἀδόλους φίλους. Ἐάν ἐγώ, τελευταῖος μεταξὺ τῶσων ἐγκρίτων ὁμοτραπέζων, λαμβάνω τὸν λόγον, ἢ προτίμησις μ' ἐδόθη χάριν τῆς εὐτυχοῦς ταύτης περιστάσεως. Ἐτυχά, Κύριε, ἀκροατής σου, ὅτε ἐδίδασκες τὴν νεωτέραν ἱστορίαν εἰς τὴν Σορβόννην καὶ πρόθυμος μαρτυρῶ μὲ πόσῃ σπουδῇ ἐδραττες καὶ τὰ ἐλάχιστα ἱστορικὰ περιστατικά, διὰ νὰ ἐξυπνήσεις τὴν συμπάθειαν πρὸς τὸν Ἑλλάδα τῆς Γαλλικῆς νεολαίας, τοῦ ἀειθαλοῦς τούτου ἔχρος τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ νέος υἱός σου, ὁμοτραπέζος καὶ αὐτός, εἶναι ἡ τελεία εἰκὼν τῆς νεολαίας αὐτῆς, καὶ ὡς τὸ συμπλήρωμα τῶν φιλελληνικῶν σου προσπαθειῶν. Ἐπόμενον λοιπὸν ἦτον, ὅτι ὁ μάρτυς τῆς ἀγάπης σου πρὸς τὸ ἔθνος μας, νὰ γίνῃ καὶ διερχόμενος, ἀσθενὴς βεβαίως, τῆς ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης. Ὁ κ. Δραγούμης ἡτύχησε νὰ παρευρεθῇ ὡς καὶ ἐγώ, εἰς τὰς σοφάς σου παραδόσεις τὸ 1838 ἔτος, καὶ διὰ τοῦτο οἱ ἔξαχοι ἄνδρες τῆς ἐμψύχως εὐχρευστήθησαν νὰ μᾶς ὀνομάσωσι καὶ τοὺς δύο πληρεξουσίου των, διὰ νὰ ἐτοιμάσωμεν τὴν μικρὰν ταύτην ἀπόδειξιν τῆς φιλοξενίας ὑπὸ τὰ σκιερὰ δένδρα τοῦ κήπου τῶν ἀδελφῶν Βλάχων. Νομίζομεν λοιπόν, ὁ κ. Δραγούμης καὶ ἐγώ, ὅτι συμπληροῦμεν καταλλήλως τὸ ἔργον μας, προσκαλοῦντες τὴν ἑντιμον συνοδείαν νὰ προπτεῖ εἰς ὑγείαν τοῦ κ. Λενορμάν καὶ τοῦ ἀξίου υἱοῦ του.

* Μετάφραση ἀπὸ τὴ γαλλικὴ πρόποση τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη στὸν Κάρολο Λενορμάν, πρωτοδημοσιευμένη στὴν ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα «Αἰὼν», ἔτος ΚΑ', ἀριθ. 1816, 28 Ὀκτωβρίου 1859, μὲ τὸν τίτλον «Ἰὺνα φιλελληνικὸν συμπόσιον». Τὸ αὐτόγραφο γαλλικὸν κείμενον τοῦ Τερτσέτη, ποὺ εἶχε μείνει ἀνέκδοτο καὶ κατεῖχame, δυστυχῶς παρὰ πεσε καὶ χάθηκε. Βλ. μετάφραση ἀπὸ τὸ χαμένο αὐτόγραφο τοῦ Τερτσέτη καὶ σχόλια στὴν ἐργασία μας «Γεωργίου Τερτσέτη. Λόγοι καὶ Δουκίμια», «Διεθνὴ Βιβλία», Ἀθήνα 1970, σσ. 109-112.

46. «ΤΙΣ Ο ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΒΙΟΥ»*
(ΛΟΓΟΣ 1860)

Σεβαστοὶ ἀκροαταί ! Εἶναι ὀλίγες ἡμέρες, ἔτυχε, καθὼς ἀνέβαινα ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ νὰ εἶναι εἰς τὴν ἡμαξίαν καὶ ἓνας ὁ ὁποῖος ἄλλοτε εἶχεν ἀσθενήσει· ἱατρός του ὁ ἀξιότιμος κύριος Μπουσάκης. Ἐδιηγεῖτο ὁ ποτὲ ἀσθενὴς τὸ πάθος του μὲ τὴν πολυλογίαν τοῦ ἀπλοῦ ἀνθρώπου· δὲν θὰ σᾶς δευτερώσω τὸ διήγημα, μὴν φοβεῖσθε· ἀλλὰ ἔκλεισε τὴν ὁμιλίαν του τέλος, ὅτι εἰς τὰς δέκα, δεκαπέντε ἡμέρας ἐπείνασεν. Ἦλθε ὁ ἱατρός, τοῦ τὸ εἶπε· Δημήτρη, τοῦ λέγει ὁ κύριος Μπουσάκης, ἀφοῦ ἐπείνασες, καλὸ σημάδι, χαίρου, θὰ ἱατρευθεῖς.

Τὸν λόγον τοῦ ἱατροῦ, καὶ φίλου μας, κύριοι ἀκροαταί, ἡμποροῦσε ἓνας, πιστεύω, νὰ τὸν στρέψῃ εἰς τὸ ἔθνος μας. Νὰ εἰπεῖ εἰς τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν ὅ,τι εἶπε ὁ κύριος Μπουσάκης πρὸς τὸν Δημήτρη· ἐπείνασες ; θὰ ἱατρευθεῖς· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἓνας πρέπει νὰ εἶναι ἄνθρωπος πολιτικῆς ἐπιστήμης, σοφίας, ὥστε νὰ ἔχει κύρος, ἀξίαν ὁ λόγος του. Δέρνει ὁ στοχασμὸς μου νὰ τὸν εὑρεῖ, μοῦ ἔρχονται εἰς τὸν νοῦν ὁ περίφημος Γκιζότυς, ὁ περιβόητος Πάλμερστον· ἀλλὰ ἐγώ, μὰ τὴν ἀλήθειαν, πειθόμενος εἰς τὸν στίχον τοῦ Ὅμηρου, ὅτι τὰ νεώτερα τραγούδια εἶναι καὶ τὰ προτιμότερα

Τὴν γὰρ αἰοδὴν μᾶλλον ἐπικλύουσιν ἄνθρωποι
ἧτις ἀκουόντεςσι νεωτάτῃ ἀμφιπέληται (Ὅδ. Α' 352)

προτιμῶ αὐτὸς ὁ ἓνας νὰ εἶναι ὁ ἀνεψιὸς τοῦ μεγάλου αὐτοκράτορος τῆς Γαλλίας, τρίτος τοῦ ὀνόματος. Τὸ καύχημα, ποῦ μὲ θαμπώνει τοῦ ἀνδρὸς εἶναι τὸ ἐλευθερωτῆς τῆς Ἰταλίας, ἔκαμε μεγάλην ἀρχήν· μὲ τὸ ἀνδραγάθημα τοῦ Ἰταλικοῦ πολέμου ἔφερε εἰς φῶς ὅλην τὴν σοφίαν, τὴν γενναιότητα τοῦ λαοῦ, τὸν ὁποῖον ἡγεμονεῖ. Βάνοντας ἔπειτα καὶ τὴν ρομφαίαν εἰς τὴν θήκην, εἰς τὰ ταπεινὰ οἰκήματα τῆς Βιλλαφράγκας ἐρητόρευσε διὰ τὰ δίκαια τῶν λαῶν ἐνώπιον γενναίφρονος τέκνου μεγάλων αὐτοκρατόρων. Ἀλλὰ διατὶ ὁ ἀνάξιος νοῦς μου περιπατεῖ νὰ εὑρεῖ πρόσωπα θνητὰ ἀνθρώπων καὶ δὲν ἀκούει ἀπὸ τὰς ποδιὰς τοῦ βουνοῦ τὴν φωνὴν τοῦ Σωτῆρος : «Μακάριοι οἱ πεινῶντες ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται ;» — Ποῖον εἶδος πείνας πεινοῦμεν, κύριοι καὶ κυρίες ; Ἐπιστήμης καὶ καλῶν ἔργων. Μαρτυροῦν τὴν δίψαν μας, τὴν ὀρεξίν μας, τὰ σχολεῖα, τὸ Πανεπιστήμιον, οἱ Βιβλιοθήκες, νοτοὶ τροφῆς πνευματικῆς, καὶ ὁ πόθος μας καλῆς κυβερνήσεως, καὶ ἡ προσπάθειά μας νὰ ὁμοιάσωμεν τὰ βασίλεια τῆς Εὐρώπης. Μάρτυς μας, τέλος, φωτεινὸς ἡ ἑορτὴ τοῦ Ἐξαγγελισμοῦ τοῦ ἔτους 1821, ἔτχεν τὸ γένος τὸ Ἑλληνικὸν ὠρέχθη τὸ ὑγιέστερον φαγητὸ τῆς ψυχῆς, τὴν ἐλευθερίαν. Ἐλυτρώσαμεν, σεβαστοὶ ἀκροαταί, ἀπὸ πάρα μεγάλην ἀρρώστιαν. Ὁ ἄνθρωπος μαραίνεται, πνέει τὰ λοιόθια εἰς τὴν δουλείαν, εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν, εἰς τὴν ἀναρχίαν, καὶ ἡ ψυχὴ φθείρεται καὶ τὸ σῶμα. Ποῦ μεγαλοπολιτεῖες, στολισμὸς, δόξα, πλοῦτος Ἑλληνικῆς γῆς, τῶν παραθαλασσίων τῆς Ἀσίας, καὶ τῆς Ἀφρικῆς : Ἀς πάρωμεν τὰ ὅρη, ἅς φωνάζωμεν, ποῦ εἶναι ; Ὁ ἀντίπαλος τῆς ἐρημίας θὰ μᾶς ἀποκριθεῖ, ποῦ εἶναι ; Πρέπει ὅμως καὶ νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, ἡ προσπάθεια μεγάλη μας νὰ ἀπολαύσωμεν τὴν υἰεῖαν μας, νὰ χαρῶμεν ἱατρείαν φρενῶν· δὲν εἶναι ὅμως καὶ παράδοξον, ἂν ξαναπέφτωμεν εἰς τὰ παλαιὰ δεινά, ἂν ξαναδίνει τὸ πάθος μας. Ἡ ἀρρώστια βαρεῖά, ἡ τέχνη ἀσθενῆς, τὸ ἔμπυον εἰς τὸ κόκκαλον.

Εἴθε εἰς τὸ συμπόσιον, εἰς τὸ ὁποῖον σᾶς προσκάλεσα σήμερον, νὰ γευθῆτε τροφὴν πνευματικὴν ! Τί κείμενον πλέον σωτήριο, ὑρεπτικώτερον καὶ ἁρμοδιώτερον εἰς τὴν θείαν καὶ ἔθνικὴν πανήγυριν τῆς 25 Μαρτίου καὶ τῶν Βατίων, καθὼς ἡ μάθησις καὶ ἡ ἔρευνα : ποῖον τὸ τέλος, ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου ; Εἴθε νὰ μὴ φανῶ καὶ παντάπασιν ἀνάξιος τῆς διδασκαλίας τοῦ μεγάλου προπάτορος ! Δὲν πρέπει, λέγει, ἀγχιὰ καὶ θνητοὶ νὰ φρονῶμεν ὡς ἀποθαμένοι, ἀλλὰ νὰ ἀθανατιζόμεθα, ὑπῆκοοι τῆς βασιλείας τοῦ πνεύματος. Σᾶς ἐξηγῶ τὸν Ἀριστοτέλην, ὅπως θὰ μᾶς ὁμιλοῦσε σήμερον· ὡς ἀθάνατος ζεῖ καὶ εἰς τὴν ἡμέραν μας.

Ἀκροασθῆτέ με, κύριοι καὶ κυρίες, παρακαλῶ, ὅχι μὲ τὴν εὐνοίαν, τὴν ἡμερότητα φίλου ἀκροατοῦ, ἀλλὰ μὲ τὸ ἄγριον δικαστοῦ αὐστηροῦ· μὴν ὑποφέρετε νὰ σᾶς εἰπῶ πράγματα μὴ δοκιμασμένα

* Πρωτοδημοσιεύτηκε σὲ φυλλάδιον μὲ τὸν τίτλον : «Τίς ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ἐκδίδεται δαπάνῃ τοῦ κ. Γεωργίου Μαντζαβίνου καὶ πωλεῖται πρὸς ὄφελος τοῦ ἀνεγερθησομένου Λεπροκομείου. Ἐν Ἀθήναις. Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφείως. (Περὶ τῆς Πύλης τῆς Ἀγορᾶς, ἀριθ. 420) 1860» σχῆμα ὄγδου, σσ. 24. Στὴ σ. 3 : «Ἐν Ἀθήναις τῇ 15 Μαρτίου 1860. Γ. Τερτζέτης, Βιβλιοφύλαξ τῆς Βουλῆς».

ὡς ἀληθῆ καὶ σωτήρια· ἐπειδὴ αὐτὰ ποῦ θὰ σᾶς εἰπῶ σήμερον ἐδῶ, αὖριον μεθύριον θὰ τὰ εἰπῶ εἰς τὰ καρὰσια τῆς Ἑλλάδος· κρίνετε, ἀκούσατε, καταδικάσατε ἢ ἐμψυχώσατε.

Ἡ φύσις, τὸ ἔμφυτον, ὁδηγώντας μας εἰς τὸ καλὸ, γίνεται διδασκαλία τῆς τέχνης, αὖσις εἰς τὸ ἄριστον ὁδηγεύσας. διδασκαλίᾳ τέχνης γίνεται· γράφει ὁ Ἱπποκράτης. Θέλω, κύριοι, νὰ ἐρευνήσω καὶ νὰ μάθω τί τὸ ἔμφυτο τῶν κλίσεων τοῦ ἀνθρώπου, τὰ πνευματικὰ του χαρίσματα. Ἄς ἐξηγηθῶ μὲ τὸ ξάστερο τῆς γαλλικῆς φωνῆς, *les penchants et les facultés*. Ἄν εὐτυχῆσω καὶ τὰ εὔρω, καὶ τὰ διηγηθῶ καὶ πρέπει, ἠύραμεν καὶ τὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ φύσις δὲν θὰ ἐδιδε κλίσιν, δύναμιν, τρόπον χωρὶς σκοπὸν, τέλος· τὸ τέλος προορισμός. Νὰ σᾶς εἰπῶ ὡς παράδειγμα : συλλογιζόμενοι, κύριοι, τὸ καθημερούσιον τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, τὴν χάριν τοῦ φωτός του, δὲν μᾶς βιάζει ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι προορισμός τοῦ μεγάλου ἀστέρος εἶναι νὰ φωτίζει τὴν γῆν ; Ἄλλο παράδειγμα ἁρμοδιότερον· ἢν εὔρωμεν εἰς τὸν ἄνθρωπον κλίσιν ἀγάπης ἐνὸς πρὸς τὸν ἄλλον, πόθον σταθερὴν συγκοινωνίας, δὲν θὰ κρίνωμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος προωρίσθη νὰ ζεῖ εἰς κοινωνίαν μὲ τοὺς ὁμοίους του ; Ἡ λογικὴ τοῦ Θεοῦ εἰς τὰ πλάσματά του ἀναμάρτητη.

Καθὼς βλέπομεν, κύριοι, συχνὰ εἰς τοὺς δρόμους τῶν Ἀθηνῶν ξένον περιηγητὴν νὰ καθίζει εἰς τὸ ὄρονί του, καὶ μὲ τὸ κονδύλι τῆς ζωγραφικῆς του νὰ ξεσηκώνει τὸν ναὸν τοῦ Θησέως ἢ τῶν Ἀνέμων, ἢ τὸν πολῦτιμον Παρθενῶνα εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, θὰ καθίσω καὶ ἐγὼ νὰ εἰκονίσω, ἂν δυνθῶ, τὸ ἔμφυτο τῶν κλίσεων, καὶ τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ ἄνθρωπος, κύριοι καὶ κυρίες, εἰς τὴν σωστὴν του ἡλικίαν εἶναι παιδί μεγαλωμένο, ἡ ἀγουρίδα ἔγινε σταφύλι, καθὼς εἰς τὰ γηρατειά του νέος μαραιμένος· τὸ σταφύλι ἐσταφίδισεν· ἡ μεγάλη ἡλικία, εἴτε ἀνδρὸς, εἴτε γυναικὸς, εἶναι ἄνθρωπος ἀποκαμωμένος. Σᾶς ἐνθύμισα ἐπίτηδες τὰ παιδικὰ τοῦ ἀνθρώπου· τί ζητοῦμεν ; τὸ ἔμφυτον. — Δὲν εἶναι φανερό, ὅτι τὸ ἔμφυτο, τὸ αὐτόκλητο θὰ φανερώνεται καθαρὸ εἰς τὴν ἀθάνατον ἡλικίαν ; Ἡ πρώτη ἡλικία εἶναι τὸ μὴ ψευδόμενον ὁροσκόπιον τοῦ μέλλοντος· τί λοιπὸν ἔχει ὁ ἄνθρωπος ἀπ' ἀρχῆς τῆς ζωῆς του, καὶ ἕως εἰς τὸ τέλος αὐτῆς ; δῶρον τῆς φύσεως· ὅχι κλίσιν ἀποκτημένην, διδασκτὴν. Μὰ τὴν ἀλήθειαν, ἀπὸ τοὺς ἀκροατάς μου, ὅποιος θὰ μοῦ παρατηροῦσε ἴσως ὅτι κλίσις τοῦ ἀνθρώπου πρώτη εἶναι νὰ βυζάνει εἰς τὸν κόρπον τῆς μητρὸς του· ὁρθὸς ἡ λόγος του· ὁ ἄνθρωπος γεννιέται διὰ νὰ ζήσει· πρώτη κλίσις του θὰ εἶναι ἡ τροφή· ζωὴ καὶ τροφή σημαίνουν ἓνα· ἀλλὰ ἡμεῖς δὲν ζητοῦμεν σήμερον τὴν ζωὴν τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὸ πρωτότυπον τῆς ψυχῆς, τὸ νοερὸ τῶν κλίσεων, τὸ γράμμα τοῦ πνεύματος. Μὲ αὐτὴν τὴν ἐξήγησιν ἢ τὴν προφύλαξιν προχωρῶ.

Τί λοιπὸν διακρίνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν πρώτην του ἡλικίαν ; Τὸ φιλοπερίεργον, ὡς τὸ εἰπῶ πλέον ἀνοιχτά, τὸ φιλομαθές. Πόσες φορὲς εἰς τὰ παιδικὰ μας ἐβασανίσσαμεν τοὺς μεγαλειτέρους ἐρωτώντας : τί εἶναι ὀπίσω ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ βουνό ; Ποῦ ὑπάγουν αἱ ψυχὲς τῶν ἀποθαμμένων ; Τὸ φιλοπερίεργο τῶν γυναικῶν πασίγνωστον, θυγατέρες πιστότερες τῆς φύσεως φυλάττουν καὶ πιστότερα τὴν σφραγίδα της. Τὸ ἀνδρίκειο γένος βόσκει καὶ στὰ ὑπερφυσικά. Τὸ θηλυκὸ γένος βιασμένο εἰς ἄοκνον ἡγῶνα μητρικῶν φυσικωτέρων ἔργων συγγενεῦσι καὶ στενότερα μὲ τὴν φύσιν. Ἄν τὸ καλοῦσε ἀνάγκη νὰ δώσωμεν ἓνα σύμβολον συνοπτικόν, ἐκφραστικόν τοῦ ἀνδρίκειου καὶ θηλυκοῦ γένους, ἐγὼ δὲν εἶχα δειλίαν νὰ σημειώσω ἓνα ἐρωτηματικόν, στιγμὴ καὶ κόμμα· ἰδοὺ ὁ ἄνθρωπος. Ἡ φύσις, κύριοι, ἢ ὁποῖα ἐχάρισε τὴν περιέργειαν, προσάρμυσε καὶ μίαν δύναμιν πρὸς θεραπείαν, ἱκανοποίησιν τῆς κλίσεως. Ἐδῶσε τὴν νόησιν, τὸν νοῦν· ἐπιθυμῶ, ἐννοῶ, διδάσκομαι —περιέργεια, νόησις, μάθησις συμπορεύονται.

Ἄλλην κλίσιν τώρα θὰ σᾶς ἱστορήσω, ὡς νέαν δύναμιν, τὴν κλίσιν τῆς φιλεξουσιότητος παιδιόθεν, τὸ « θέλω », τὸ « δικό μου », εἶναι μέρη τοῦ λόγου συχνοσυνήθιστα καὶ εἰς νήπια χεῖλη· εἰς τὰ παλαίματα ποῖο παιδί καταδέχεται νὰ μείνει δεῦτερον τοῦ ἄλλου ; Νικημένο θλίβεται, νικηφόρο εὐρύνεται· αὐξάνοντας ἡ ἡλικία δὲν ὀλιγοστεύει, τελειοποιεῖται ἢ διάθεται. Ἀγαπᾶτε, κύριοι, τὸ φιλεξουσιόν νὰ τὸ ὀνομάσωμεν φιλοτιμίαν, ἢ φιλοαπόκτησιν ; Ἡ οὐσία τῆς σημασίας δὲν διαφέρει· ἢ φύσις ποῖαν δύναμιν ἐταίριασε εἰς τὴν κλίσιν τῆς φιλοτιμίας πρὸς θεραπείαν της ; Ἄν εἶχαμεν, χάριν λόγου, εὐμορφον πλοῖον, καὶ δὲν εἶχαμεν πανιὰ ἢ φωτιά νὰ τὸ ἄρμενίσωμεν, τί τὸ ὄφελος ; Τὸ φιλεξουσιόν κατὰ τὴν πρόνοιαν τῆς φύσεως θεραπεύεται ἀπὸ τὴν δύναμιν τῆς κινήσεως, ἀπὸ τὸ φίλεργον τοῦ σώματος· χέρια, πόδια, ὀφθαλμός, γλῶσσά, ὑπηρετοῦν τὸ φιλότιμον τῆς ψυχῆς. Τὸ σπαθὶ ἀστράφει εἰς τὸ χέρι τοῦ Ἀχιλλέως, καὶ ὁ Ἀθηναῖος εὐγλωττος Περικλῆς δοξολογεῖται

ἀπὸ τοῦς συμπολίτας του μὲ τὸ ἐπίθετον τῆς Θεότητος, Ὀλύμπιος Περικλῆς. Τὴν δύναμιν αὐτὴν ἄς τὴν ὀνομάσωμεν ἐνεργητική, πρακτική.

Τέλος βλέπομεν εἰς τὸν ἄνθρωπον μίαν ἄλλην κλίσιν φυσικὴν, ἀδίδακτον, τὴν συμπάθειαν ἀνθρώπου πρὸς ἄνθρωπον, τὸ αἶσθημα τῆς εὐσπλαχνίας, τὸν ἀκράτητον πόθον συγκοινωνίας· τὸ ἔρημον τῆς ψυχῆς, ἀνυπόφορον χωρισμένου τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦς ὁμοίους του. Τί, κύριοι ἀκρασταί, εἰ ἔρχεται εἰς βοήθειαν τῆς διαθέσεως, ἐξοφλεῖ ὥς νὰ ἐλέγαμεν τὸ φιλόανθρωπον τῆς κλίσεως; Ἡ χάρις τοῦ ἀνθρώπου νὰ μορφώνει, νὰ οἰκοδομεῖ κοινωνίαν, πόλιν, κράτος· ἡ κοινωνία, τὸ κράτος καλλιεργοῦν τὴν ἀγάπην, κρατοῦν τοὺς καρπούς της. Εἰς τὰ ἄγρια δάση, ἐρωτομανῆς τοῦ ἑαυτοῦ του, ἐρημίτης ὁ ἄνθρωπος, θὰ ἱκανοποιεῖτο ποτέ, θὰ ἐπλώνα φύλλα καὶ κλάδους ἢ εὐμορφὴ κλίσις, τὸ φιλόανθρωπον τῆς ψυχῆς; Ἡ κοινωνία, μυστήριον, δῶρον ἀγάπης δένει εἰς ἓνα ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα.

Ἄς σταματήσωμεν, κύριοι, ὀλίγο, ἄς ἰδοῦμεν, τί εἶδαμεν, τί ἤθραμεν. ἤθραμεν τὴν κλίσιν τῆς περιεργείας· ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν κλίσιν ἡ δύναμις τῆς νοήσεως· ἤθραμεν τὸ φιλεξουσίον ὑπηρετούμενον ἀπὸ τὴν πρακτικὴν δύναμιν· ἤθραμεν καὶ ὅτι ἡ ἀγάπη ἀναπάσεται εἰς τὴν κοινωνίαν.

Ἡ νόησις, ἡ χάρις τοῦ νοῦς γεννᾷ τὰς ἐπιστήμης καὶ τὰς τέχνας· ἡ νόησις, ὁ νοῦς, ψυχὴ, Θεός, ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ σῶμα μας φανέρωσις τοῦ πνεύματος, κινούμενο ὑλικὸ εἶναι τὸ ἐκτελεστικόν. Ἡ κοινωνία εἶναι ὥς ἡ γῆ τῆς πατρίδος, ἔπου εἴμεσθε καὶ ζοῦμεν· ἡ γῆ τῆς ἀγάπης. Μᾶς μένει, κύριοι, τώρα ἀμφιβολία, ποῖος ὁ προσρισμὸς τοῦ ἀνθρώπου; Νὰ μανθάνει, νὰ ἐνεργεῖ, νὰ ἀγαπᾷ. Αὐτὴν τὴν πορείαν τῆς σοφίας μᾶς διδάσκει ἡ φύσις, «φύσιος ἐς τὸ ἄριστον ὁδηγεούσης, διδασκαλίη τέχνης γίνεται». Τί ἡ τέχνη; Εἰδησις, πρῶξις τοῦ ὁρθοῦ, τοῦ θείου.

Ἐδῶ, κύριοι, ποῦ ἔφθασε ἡ ὀμιλία μου, καὶ φωτίζω κατὰ τὴν δύναμίν μου τὸ θέμα μου, μὲ κατακυριεύει μία ἐνθούμησις· ἡ ἐνθούμησις ὠραίας ζωγραφίας, τὴν ὁποίαν εἶδα εἰς τὰ Μουσεῖα τῶν Παρισίων. Εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ Λεωνίδου εἰς τὸ στενὸ τῶν Θερμοπυλῶν ἀπὸ τεχνίτην Ὀχυμαστόν, τὸν Δαβίδ. Φαίνεται εἰς τὴν ζωγραφίαν ὁ Λεωνίδας, κρατεῖ κοντάρι καὶ ἀσπίδα, ἔμαθε ὅτι εἰκοσι χιλιάδες ἐχθροὶ ἐκίνησαν διὰ νυκτὸς ἀπὸ κρυφὸ μονοπάτι νὰ τοῦ πάρουν τὰς πλάτας, θυσιάζει εἰς τὰς Μοῦσας διὰ νὰ κάμουν περίφημο τὸ ὄνομά του, καὶ τῶν συντρόφων του εἰς τὸν κόσμον· εἰ στρατιῶται του, ἄλλοι εὐμορφοκτενίζονται, ἄλλοι ἀκονίζουν τὰς λόγχας· ἡ βοή τῆς σάλπιγγος ἀκούεται, εἶναι γλυκοχάραγμα· Σπαρτιάτης, βαρὺ ἀσθενὴς ἀπὸ πονόφθαλμον εἰς χωρὶς πλησίον τῶν Θερμοπυλῶν, ἀρπάζει τὰ ἄρματα του καὶ ἔρχεται νὰ πολεμήσει, εἶναι ζωγραφισμένος κρατούμενος ἀπὸ στρατιώτην. Τί θέλει αὐτὴ ἡ ζωγραφία; Τί μὲ πιακώνει; Τί δηλοῖ; Εἶναι κρυφὸ κάλεσμα τῆς ψυχῆς μου νὰ σᾶς δείξω αἶμα καὶ σάρκα τὰ πνευματικὰ χαρίσματα τοῦ ἀνθρώπου εἰς ἓνα πρόσωπο ἑξοχο, θαυμαστό, ἀθάνατο, τὸν Σπαρτιάτην βασιλέα. Ἀγνοοῦμεν μὲ πόσῃ πίστιν ἐξεπλήρωσε τὸν προσρισμὸν του εἰς τὴν γῆν; Διὰ νὰ πιάσει τὰς Θερμοπύλας παίρνει μόνον τριακοσίους συντρόφους· εἶναι ὀλίγοι τοῦ λέγον· δὲν χρειάζονται ἄλλοι, ἀποκρίνεται, διὰ τὴν σφαγὴν τοῦ πολέμου ἀρκετοὶ νὰ φράξωμεν τὸ στενόν, ἢ νὰ χαθοῦμεν. Πῶς μὲ τὸ ἀνδραγάθημά του νὰ κινήσει εἰς θαυμασμόν τοὺς Ἕλληνας· ὁ θαυμασμός νὰ φέρει τὴν μέγιστον, καὶ τὴν νίκην. Ὁ Ξέρξης τοῦ ἐμήνυσε, ἔλα μὲ ἐμὲ νὰ σὲ κάμω βασιλέα ὅλης τῆς Ἑλλάδος. Ἀπεκρίθη: Κάλλιον νὰ ἀποθάνω δίκαιος διὰ τὴν Ἑλλάδα, παρὰ νὰ τὴν βασιλεύσω ἀδίκως. Ἡ ἀρετὴ τῆς νοήσεώς του τοῦ ἄνοιξε τὴν σοφίαν τοῦ μέτρου· ἀλλὰ τί θὰ ὠφελοῦσε ἡ νόησις, ἂν δὲν ὑπόφερνε τὸ πρᾶγμα μὲ τὸ κορμί; δὲν θὰ διέφερε ἀπὸ τὸν μὲ νοήμονα. Ποῖο λοιπὸν κονταρακτύπημα! Ποία βαρὺ αἵματος εἰς τὴν ἀσπλαγχνῇ ρομφαίᾳ του! Ποία θεμιτὰ νεκρῶν βαρβάρων ἐχθρῶν γύρω του ἕως ὅπου καὶ ὁ Θάνατος νὰ βασιλεύσει τοὺς ὀφθαλμούς του! Ἡ ἀγάπη του διὰ τὴν κοινωνίαν τῆς γεννήσεώς του ἐκυματόυσε εἰς τὰ στήθη του ὥς ἄνεμος εἰς ἄγριαν νύχτα χειμῶνος. Ἐκατήχησε τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν εἰς ὥραν τῶν κινδύνων τῆς ἐλευθερίας, ὅτι ἡ ψυχὴ ἔχει τὸ κύρος, τὴν ὑπεροχὴν εἰς τὸ σῶμα, ὅτι θυσία πολίτου εἶναι ζωὴ τοῦ κράτους· καὶ πρὶν τοῦ Ἀριστοτέλους ἔγραψε εἰς τὸ στενὸ τῶν Θερμοπυλῶν ὁ ἐνδοξὸς στρατάρχης καὶ βασιλέας, αὐτὸν χρὴ ἀνθρώπινον φρονεῖν ἄνθρωπον ὄντα, οὔτε θνητὰ τὸν θνητόν, ἀλλὰ ἀπαθανατίζειν, καὶ ἅπαντα ποιεῖν... κατὰ τὸ κράτιστον τῶν ἐν αὐτῶν· ὅχι νὰ φρονοῦμεν ὥς θνητοί, ἀλλὰ ὥς ἀθάνατοι· πιστοὶ εἰς τὸ σκῆπτρον τοῦ πνεύματος. Εὐλόγως ἔπειτα ὁ ποιητὴς Σιμωνίδης ἐστιχοῦργησε στίχον ἐπιτύμβιον:

«Ναὸς ὁ τάφος τῶν Ἡρώων».

Ἡ Γαλλία, κύριοι ἀκροαταί, ὅπου εἶδαμεν τὴν εὐμορφὴν ζωγραφίαν, χωρίζεται ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν μὲ πεντάωρον κύμα θαλάσσιον· σύντομο τὸ πέρασμα. Μὴν δυσχερεστηθῆτε νὰ ἀκούσετε καὶ ἐκεῖ τί μοῦ ἐπυνέθῃ, συμβάν συγκρατούμενον μὲ τὸ κείμενον τῆς ὁμιλίας μου σήμερον. Ἦτον τὸ ἔτος 1837, μῆνας Φεβρουάριος, ἤμουν εἰς Λονδίνον. Ἀνέγνωσα εἰς μίαν ἐφημερίδα, ὅτι ἐμελλε τὴν Κυριακὴ ἓνας τῶν φημιστῶν ἱεροκλήρικων νὰ βάλῃ λόγον. Ὁ λόγος του, ὅτι ἡ θρησκεία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶναι σύμφωνη μὲ τὰ προσόντα τοῦ ἀνθρώπου, τέλεια κατὰ τὴν φύσιν του. Ἐμελέτησα εὐθὺς νὰ ὑπάγω νὰ τὸν ἀκούσω, ἀλλὰ ἤλθε ἡ Κυριακὴ, ἥλιος χαιμωνιάτικος, σὰν καρύδι κόκκινο ὁ δίσκος του εἰς τὸν οὐρανόν. Πόσῃν εὐτυχίαν, κύριοι, χαιρόμεθα ἡμεῖς τὸν καθαρὸν οὐρανόν, καὶ ὁλοχρονικῆς, σχεδὸν ὁλημερούσιον τὸ κάλλος τοῦ ἡλίου ! Πόσον μᾶς φιλοδώρησε ἡ μοίρα ! Ἐνας βασιλέας τῆς Ἀγγλίας ἐρώτησε μία φορὰ τὸν πρέσβην τῆς Νεαπόλεως, πῶς τοῦ φαίνεται ὁ ἥλιος τοῦ Λονδίνου ; Μεγαλειότατε, τοῦ ἀπεκρίθη, τὸ φεγγάρι τῆς Νεαπόλεως ζεσταίνει περισσότερο ἀπὸ τὸν ἥλιον τῆς βασιλείας σου. Τὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας, εἶναι ἀλήθεια, ἀποζημιῶναι τοὺς κατοίκους ἀπὸ τῆς θάμπᾶς τοῦ ἄστρου τῆς ἡμέρας. Δὲν ἐφύλαξε, κύριοι, ὅτι ἐκείνην τὴν Κυριακὴν ἔφρεξεν ὁ ἥλιος σὰν καρύδι, ὅχι σὰν φουντούκι μελαψό, ἀλλὰ ἐκατέβηκε καὶ μιὰ καταχνιά, ἓνα σκοτάδι, Ἄδης. Ἐφυγε καὶ τὸ καρύδι. Ἦτον ἡ δεκάτη ὥρα τῆς ἡμέρας περασμένη, καὶ ἄναψαν εἰς τὰ σπίτια καὶ εἰς τοὺς δρόμους φωτερὰ καὶ φανάρια. Ἐδειλίασα, ἀδιαφόρησα, ἀμέλησα, δὲν ἐπῆγα νὰ ἀκούσω τὸν ἱεροκλήρικον. Τί τὰ πολυλογῶ, κύριοι ἀκροαταί, τὴν αὐριανὴν τῆς Κυριακῆς, καὶ ἀκόμη ἀπὸ τῆς νύχτα μὲ ἐπικσε λύπη, μετάνοια, διατὶ νὰ μὴν ὑπάγω· δὲν ἦτον πάλε συντελεία τοῦ αἰῶνος, μὲ ἐνάμιση σελίνι μία ἄμαξα θὰ μὲ ἐπήγαινε ἴσια, ἥσυχα - ἥσυχα εἰς τὸν ἄμβωνα τοῦ ἱεροκλήρικου. Τί νὰ εἶπε ; Πῶς νὰ ἐφώτισε τὸ θέμα του ; Εἰς τὴν λύπην μου, εἰς τὴν ἀπελπισίαν μου καταγίνουμουν ἐγὼ μὲ τὴν ἀμάθειάν μου νὰ μαντεύσω τὴν ὁμιλίαν του· χρόνους καὶ χρόνους κλωσσιάζει αὐτὸς ὁ πόθος, ἡ ιδέα εἰς τὸν νοῦν μου, καὶ φέτος ἔβγαλε πουλιά. Ἄν κάμουν φτερὰ καὶ πετάξουν εἰς τὸν κόρπον τῶν ἀκροατῶν μου, μὴν τὰ ἀποστραφεῖτε, κελαῖδουσιν ἄπεχνα, ἀλλ' ὁ σκοπός, ὁ ἦχος των νὰ χαμοκιλαιδῇσούν μὲ φωνὴν ἑλληνικὴν τὸν σκοπὸν τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Τί δηλοῦ, κύριοι, θρησκεία σύμφωνη μὲ τὴν φύσιν ; Ἀλλὰ τί εἶναι θρησκεία ; Θρησκεία εἶναι ἡ συγγένεια Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, δεσμὸς διοικητοῦ μὲ διοικούμενον, Πλάστου μὲ τὸ πλάσμα του, πατρὸς μὲ τὰ τέκνα του. Διατὶ ἐπλάσθη ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον ; Ὁ προορισμὸς του ποῖος κατὰ τὸ θρησκευμα τῶν χριστιανῶν ; Διὰ νὰ γνωρίζῃ τὸν Πλάστην του, νὰ ἐννοεῖ τὸ μεγαλεῖον του, νὰ τὸν ἀγαπᾷ, νὰ τὸν ὑπηρετεῖ, καὶ νὰ ἀπολαύσῃ τὸ αἰώνιον τῆς μακαριότητος τῆς ἄλλης ζωῆς. Χρειάζεται, κύριοι, τώρα τάχα τηλεσκοπίον ἐπιστήμης διὰ νὰ ξανοίξωμεν τὸ σύμφωνον, τὴν σύμπνοιαν τῆς πίστεως τῶν χριστιανῶν μὲ τὴν φύσιν ; Δὲν ἔχει τὸ θεμέλιόν της εἰς τὸ ἔμφυτον τῶν δυνάμεων τῆς ἀνθρωπότητος, τὴν φιλομάθειαν, τὴν ἀγάπην, τὸ φίλεργον ; Ἡ ἀρχαία Ἑλλάς, ἡ ὁποία εἶχε γράψῃ εἰς τὸν ναὸν της τὸ «Γνωθὶ σαυτόν», δὲν εἶχε ὅλα τὰ προσόντα, τὴν χάριν, νὰ ἐξηγήσῃ τὸ θεῖον της γράμμα. Ἡμεῖς τὸ ἐξηγοῦμεν κρατώντας εἰς τὸ χέρι τὴν λαμπάδα τῆς χριστιανικῆς σοφίας. «Ἐκὰς, ἐκὰς ὅστις ἀλιτρός», ἐδῶ ταιριάζει, — μακρὰ μακρὰ ἀπὸ τὰ στήθη μας πᾶσα ἀκυθαροσύνη γνώμης, διὰ νὰ ἐκτιμῇσωμεν καὶ νὰ εἰποῦμεν τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ πλάσμα του. Ἡ Θεία πρόνοια τοῦ Πλάστου μᾶς ἔδωκε τὴν νόησιν διὰ νὰ τὸν γνωρίζομεν, νὰ τὸν ἐννοοῦμεν. Γνωρίζοντάς τον τί γνωρίζομεν ; Τὸ ἄπειρον πνεῦμα σοφίας, τὴν ἀγαθότητα, τὴν ζωὴν, τὸν νομοθέτην τοῦ παντός, τὸν Παντοκράτορα. — Καὶ νὰ τὸν ἀγαποῦμεν· τί προκαλεῖ τὴν ἀγάπην ; Ἡ εὐμορφία. Τί κείμενο ἔρωτος προτιμότερον ἀπὸ τὸ κάλλος τοῦ Ὑψίστου ; Ὁ Πλάστης τῶν ὠραιότητων γῆς καὶ οὐρανοῦ δὲν εἶναι ὠραίος ; — Χριστιανικὴ ἐντολὴ καὶ νὰ τὸν ὑπηρετοῦμεν. Πῶς ὑπηρετεῖ ἄνθρωπος τὴν θεότητα ; Μὲ τὰ καλὰ ἔργα. Τὸ φίλεργον τοῦ ἀνθρώπου ἐμπνεόμενον πνεῦμα Κυρίου, καὶ κατχινόμενον εἰς τὴν τάξιν τῶν κοινωνιῶν, εἰς τὰ εὐεργετήματα τῆς εἰρήνης, εἰς τὴν τιμωρίαν τῶν ἀδίκων. Τὰ ἐνάρετα ἔργα θύρα ἀνοικτὴ μακαριότητος εἰς τὸ ἀθάνατον τῆς ψυχῆς.

Κύριοι ἀκροαταί, ἂν ἔχουν τὰ πράγματα, καθὼς εἶπαμεν, καὶ τὸ πνευματικὸ οἰκοδόμημα, ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι φιλομάθεια, ἐπιστήμη, ἀγάπη, δόξα ἔργων, ἃς ὁμολογήσωμεν μὲ τὴν ἀλήθειαν εἰς τὰ χεῖλη, ὅτι ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἄφθαστος εἰς τὴν γῆν. Ἡ μεγαλειότερη σοφία δὲν χορταίνει τοὺς πόθους, οὔτε ἡ μεγαλύτερη ἀγάπη, οὔτε τὸ ἄκρον τῆς ἐξουσίας. Τῶν πλέον εὐτυχισμένων ἡ εὐτυχία δὲν συγνεφιάζει, ἄμα ὑποπτευθοῦν τὸ ἐνδεχόμενον αὐριανῆς καταστροφῆς ; Ποῖος ἔμπορεῖ καὶ νὰ μεγαλοφρονήσῃ, ὅτι ἔχει γνῶσιν καθαρὴν, τελείαν τοῦ δημιουργοῦ τοῦ παντός ; Συμβαίνει εἰς τοὺς ζῶντας ὅ,τι συμβαίνει καὶ εἰς τὸν κολυμβιστὴν ὅσο προχωρεῖ

πλέοντας, βαθαίνει ὁ γυαλός, καὶ ὁ κολυμβιστὴς ἀποσταίνει. «Ματαιότης ματαιότητων» λέγει ὁ σοφὸς Ἰσραηλίτης, ἀφοῦ ἐγεύθη διὰ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς. Τί σημαίνει τὸ φαινόμενο τῆς μὴ εὐχαριστήσεως τῶν ζώντων, τὸ ἄφθαρτον τοῦ προσωρισμοῦ μας; Ὁ Πλάστης ἔκαμε τάχα ἔργο ἀνακόλουθον, ἄρχισε, καὶ δὲν ἐτελείωσε; Ἐδημιούργησε πλάσμα ὠδίνων; Βλάσφημος λόγος, μὴν τὸν εἰποῦμεν! Εἶναι μία ἄλλη ζωὴ, καὶ ἡ παροῦσα εἶναι πέραμα εἰς τὴν ἄλλην. Δὲν εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὅ,τι δείχνομεν μὲ τὸν δάκτυλον, ἀλλὰ ὁ ἀληθινὸς ἄνθρωπος, ἡ οὐσία του, εἶναι τὸ ἀφθαρτον πνεῦμα. Ἀποστολὴ τῆς γήινης ζωῆς, ἡ μόρφωσις, ἡ καλλιέργεια τῆς ψυχῆς πρὸς ἀπόλαυσιν τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν, τῆς κοινωνίας φωτεινῆς μετὰ τὸν Ὑψιστον. Τὴν ἀτέλειαν τῆς σοφίας τοῦ Σολομῶντος ἀναπληρῶναι ἡ σοφία τοῦ Σωτῆρος, ἀνὰ εἰσθε τέλειοι, καθὼς ὁ Πλάστης σας εἰς τὸν οὐρανόν». Ἡ προσπάθεια εἶναι τὸ τέλειον, καὶ νίκη καὶ ἀμοιβή, ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατη, καὶ ὁ Θεὸς δικαιοκρίτης. Τὸ ματαιότης ματαιότητων ἀκυρώθη ἀπὸ τὴν κήρυξιν τοῦ Εὐαγγελίου.

Πιστεύω ὅτι ἔμεινα εἰς τὸν λόγον μου· δὲν ἐψεύθηκα ἐνώπιον τῶν ἀξιολύμων ἀκροατῶν μου. Εἶχα εἰπεῖ ὅτι, ὡς οἱ ξένοι περιηγηταὶ τὰ ἀρχαῖα κτίρια τῶν Ἀθηνῶν, θὰ ζωγραφίσω καὶ ἐγὼ τὸν ἡθικὸν κόσμον. Εἶδαμεν τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Ἐξενυχτήσαμεν, ἀσχολήθημεν, καθὼς ξενυχτοῦν οἱ χωρικοὶ τῆς Ἑλλάδος τὴν παρμονὴν τῶν Θεοφανείων, νὰ ἀνοίξουν οἱ οὐρανοί, καὶ νὰ ἰδοῦν τὸν Ὑψιστον εἰς τὸ μεγαλεῖον τοῦ θρόνου του.

Ἐδῶ, κύριοι, ἂν ἀγαπᾶτε, ἂς δώσω τέλος εἰς τὴν ὁμιλίαν μου μετὰ τὴν καρδίαν, καὶ μετὰ τὸν νοῦν μας εἰς τὸν Θεόν. Ἐνθυμούμενοι τὸν Θεόν, θὰ σεβόμεθα, θὰ τιμῶμεν καὶ ὁρθότερα τὴν ἐορτὴν τῆς 25ης Μαρτίου. Ἡ 25η Μαρτίου τοῦ ἔτους 1821 εἶναι μία δόξα Θεοῦ. Τὰ ἔμφυτα, ἄριστα φυτευμένα ἀπὸ τὴν πρόνοιαν τοῦ πλάστου εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἔδωσαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην τοὺς πλέον θαυμαστοὺς τοὺς καρποὺς εἰς τὴν πατρίδα τῶν Ἑλλήνων. Χαῖρε ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου τῆς ὁσίας ἐκείνης ἡμέρας! Χαίρετε ἡλιοβασιλεύματα ἀθάνατα!! Εἶδατε λαὸν ἀλυσωμένον γένους περιφρόνου, καταματωμένον ἀπὸ τὴν ἄλυσον αἰώνων νὰ σηκωθεῖ, νὰ συντρίψει τὴν ἄλυσον, νὰ φωνάξει, εἶμαί τ ἐκ ν ο υ Θε ο ῦ, δὲν στέργω πλέον νὰ ζῶ εἰς τὴν ἀνανδρίαν, μισῶ τὰ σκοτάδια τῆς βαρβαρότητος, θέλω τὴν ἀράδα μου εἰς τὸ φῶς τοῦ πολιτισμοῦ.

«Ὡ τριακῆσιοι σηκωθῆτε
καὶ ξανάλαθετε σ' ἐμᾶς
τὰ παιδιὰ σας θέλει ἰδῆτε
πῶς ὁμοιάζουνε μ' ἐσᾶς».

Καὶ οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰς Θερμοπύλας, καὶ οἱ νέοι τῆς 25ης Μαρτίου τοῦ ἔτους 1821 ἐδοκιμάσθησαν τέκνα γνήσια Θεοῦ.

Τὴν ἀγιότητα τῆς ἡμέρας καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἐσπερέτου Θεοῦ ἂς ἔχουν διὰ παντὸς ἐνώπιόν τους εἰς τὴν διαδοχὴν τῶν αἰώνων οἱ βασιλεῖς τῆς Ἑλλάδος καὶ οἱ σοφοὶ τοῦ ἔθνους καὶ τὰ στρατεύματα, καὶ οἱ νέοι, αὐτὴ ἡ ἀνοιξίς τῆς πατρίδος, ἀνανεωμένη ὡς τὸ ἔαρ τοῦ ἔτους μετὰ τὴν σειρὰν τῶν γενεῶν. Εὐχηθῆτε, κύριοι, καὶ ἐμὲ νὰ μὴ μὲ ἐγκαταλείψει ποτὲ ἡ μέριμνα τῆς καλῆς ἡμέρας καὶ τοῦ Θεοῦ, ὅταν θὰ διδάξω τὰ κοράσια σας καὶ θὰ προσπαθήσω ὅσα σᾶς εἶπα νὰ τὰ γράψω εἰς τὸ πρυφερότερον πράγμα τοῦ κόσμου, καρδίαν γυναικί. Εἰς τὰ γόνατα τῶν μητέρων ἀνατρέφονται τὰ τέκνα καὶ μετὰ τὸ γάλα τῆς μητρὸς πίνουν καὶ τὰ πρῶτα νοουθετήματα τῆς ζωῆς.

Δὲν θεωρῶ πρέπον νὰ χωρίσωμεν, ἂν δὲν πάρω καὶ τὸν λόγον νὰ σᾶς εὐχαριστήσω ἐν ὀνόματι τῶν βασανισμένων, τοὺς ὁποίους εὐεργετήσατε σήμερον, ὡς ἡ παρουσία σας τὸ φανερῶναι· καὶ σωστά εἶπα, κύριοι καὶ κυρίες, νὰ πάρω ἐγὼ τὸν λόγον, ἐπειδὴ, ἂν ἐκεῖνοι ἤθελαν νὰ σᾶς ὁμιλήσουν δὲν θὰ ἤμποροῦσαν. Ἦνα ἀπὸ τὰ δεινὰ τοῦ πάθους καρυφωμένον εἶναι ἡ ἀδυναμία, τὸ βραχνὸ καὶ ἡ ἐλλειψίς τῆς φωνῆς, ἀλλὰ, καὶ ἂν εἶχαν ἔλθει ἐδῶ καὶ ἤθελαν νὰ σᾶς ὁμιλήσουν δὲν θὰ ὑπορέατε τὸ ἐλεεινὸν θέαμα. Τὸ πρόσωπόν τους παίρνει πρόσωπον λεονταριοῦ, ὅθεν καὶ ἡ ἀρρώστια λέγεται λεοντίασις, λέγεται καὶ ἐλεφαντίασις, γεμίζει λέπια ὁ ἀσθενής, πετρώνει τὸ δέρμα του, ὡς τοῦ ἐλέφαντος, φράζεται ἡ διαπνοή του, ὁ ἀέρας τοῦ σώματος, ζεῖ εἰς τοὺς πόρους. Ὡ ἀγαθοί, ὦ μακάριοι μετὰ τὰ θεμέλια, παῦ ἐστήσατε σήμερον! ἐρίξατε τὸ θεμέλιον, θὰ γίνῃ καὶ τὸ οἰκοδόμημα. Ὅχι πλέον εἰς σπηλιὰς σκοτεινὰς, εἰς ἄγρια ἔρη, καὶ τρόμος τῶν γειτόνων, θὰ ζοῦν οἱ ἐλεεινοὶ ἐκεῖνοι, ὑστερημένοι συχνὰ καὶ τὸν ἡμερούσιον ἄρτον, ὀλίγο ξερόψωμο, ἀλλὰ εἰς κατοικίας παρηγορητικὰς, μετὰ πρόνοιαν ἱατροῦ. Ἀγχαλὰ καὶ τὸ πάθος φοβερό, πολλὰ τὰ εἶδη του, γονα-

τίζει ὁμοῦς εἰς τὴν δύναμιν τῆς ἐπιστήμης. Τὰ λουτρά, ποτὰ ἐσωτερικὰ τῆς ἱατρικῆς, καθάρει ἐνδύματα ἡμερώνουν, ἢ καὶ θεραπεύουν τὸ κακόν. Εἰς ὅλον τὸ βασίλειον λαγαρεύονται ἀστυνομεῖς τὸ ὅλον 186 (ὄρα τὴν διατριβὴν τοῦ ἱατροῦ Δευιγάλλα, σελ. 6). Εἰς τὴν Ἀττικὴν 5, Ἀκαρνανίαν 1, Φθιώτιδα 3, Εὐβοίαν 24, Κυκλάδας 18, Μαισσηνίαν 97, Ἀργολίδα 15, Ἀκωνίαν 13, Ἀχαΐαν 4, Ἀρκαδίαν 6.

Ἐνα ἀπὸ τὰ χειρότερα δυστυχήματα τῶν παθισμένων εἶναι ἡ ἀγρύπνια τῆς νυκτός. Μὲ τὸ νύξ φεγγάρι αὐξάνουν οἱ πόνοι τους, σὰν καὶ ἱλαρώνουν ὡς πληθαίνει ἡ σελήνη, πύθουν σχεδὸν μὲ τὴν γέμισιν, ἀλλὰ οἱ ἀγρυπνιῆς κακὸ ἀκοίμητο. Βλέπουν φαντάσματα, μαυράδια μικρά, πυκνά· ἀλλὰ μεγαλώνουν μὲ τὴν ταχύτητα τῆς ἀστραπῆς· εἶναι βουνὰ ποὺ τοὺς πλανάωνουν, ποταμοὶ ποὺ τοὺς πνίγουν, ἐχθροὶ ποὺ τοὺς κυνηγοῦν μὲ ρομφαίαν ἀκονισμένην. Δὲν τὰ βλέπουν ὅλα αὐτὰ εἰς τὸν ὕπνον τους, ὅχι, ἀλλὰ ζυπνητοί. Συνέρχονται, θέλουν νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν ἄχαρην κλίνην, δὲν ἡμποροῦν. Τὸ πάθος, τὸ πεσσωμένο κρέας τοὺς κρατεῖ ὡς ἀλυσοδεμένους· τὴν βρέχουν μὲ τὰ δάκρυά τους, ριάζονται ὡς τὰ ζῶα. Εἰς ἐκείνας τὰς ἐλευσινὲς ὥρες τάχα δὲν θὰ τοὺς εἶναι ἐλάφρυνσις, ἀλοιφή παρηγορίας, ὅτι τοὺς εὐσπλαγχνίσθητε; "Ὅτι ζοῦν εἰς πατρίδα ἢχι βάρβαρην, ἀλλὰ ἐλεημονήτρα τῶν πόνων τους; Μὴ γένοιτο, κύριοι ἀκροαταί, νὰ σᾶς ἐνθυμίσω καὶ νὰ πειραχθῇτε, νὰ σᾶς ἐνθυμίσω ὅσα ἐξοδεύετε εἰς τὰ θέατρα, εἰς τοὺς χορούς, εἰς πολυτέλειαν ἐνδυμάτων, νὰ σᾶς ἐνθυμίσω ὅσα ἐξοδεύετε διὰ νὰ ἀναστήσετε καὶ ταιριάσετε τὰ τζακισμένα μάρμαρα τῶν προγόνων, ἐλεηθῇτε καὶ τοὺς λωβιασμένους ἀπυγόνους των. "Αν ἤμεσθε ἡμεῖς ἀπτόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, εἶναι καὶ ἐκεῖνοι. Μὴ γένοιτο νὰ ξεστομίσω σήμερον λόγον πειραχτικὸν εἰς τὴν ἀκρόν σας, σήμερον ποὺ ἀπολαύσατε τὸν Θεῖον μακαρισμόν: «Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται». Δὲν εἶναι οὕτε βασιλεῖς εἰς τὴν δόξαν τους, οὕτε θνητοὶ ἄλλοι, οἱ ὅποιοι νὰ καυχηθοῦν ὅτι δὲν ἔχουν, δὲν θὰ ἔχουν ποτὲ ἀνάγκην τῆς εὐσπλαγχνίας, ἀγάπης τῶν ὁμοίων τους καὶ τῆς Θεότητος.

Ἐπιστρέφοντας σήμερον εἰς τὰ σπίτια σας οἱ πατέρες, ἄς φιλήσουν τὰ τέκνα τους, τὰ παιδιὰ τοὺς γονεῖς των, ὁ σύζυγος τὴν σύζυγον, ποτὲ μὲ χεῖλη πλεον καθαρά καὶ ὕσια δὲν ἐφιλήσατε πρόσωπα ἀγαπημένα. Γράψετε εἰς τοὺς συγγενεῖς σας, ὅσοι δὲν τοὺς ἔχετε ἐδῶ, εἰς τοὺς φίλους, — τὸ φίλημα, ἡ ἐπιστολή σας ἄς κοινωνήσῃ τὴν σημερινὴν χάριν τῆς ψυχῆς σας εἰς τὰ στήθη των, ὥστε πρὶν κλείσει τὸ ἔτος νὰ εἶναι ἔτοιμος τὸ ποσὸν ὅλον πρὸς οἰκοδομὴν τοῦ καταστήματος, μνημεῖον εὐεργεσίας πρὸς τοὺς συμπολίτας μας.

Δώσετέ μου καὶ τὴν ἄδειαν, παρακαλῶ, ἐγκρίνετε, νὰ εὐχαριστήσω αὖριον, σήμερον μὲ τὴν γληγοροσύνην τοῦ ἡλεκτρικοῦ τηλεγράφου καὶ ἕναν ὁμογενὴν μας, ὁ ὅποιος ἤλθε ἀπὸ μακρὰ σήμερον, σύντροφός σας εἰς τὸ ἀγαθεργεῖν τῆς ἐλεημοσύνης. Εἶχα αἰτίαν νὰ γράψω πρὸς τὸν φίλον εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ παρόντος μηνός· εἰς τὸ γράμμα μου ἔπεσαν καὶ οἱ ἀκόλουθες ἀράδες:

«Φίλε, ἡ φιλοφροσύνη τῶν φίλων θέλει νὰ μὴν ἀμελήσω τὸν συνηθισμένον λόγον τῆς 25 Μαρτίου. Θὰ τὸν εἰπῶ λοιπὸν τὴν Κυριακὴν τῶν Βατίων, ἡμέρα καλοσύμητη καὶ διὰ τὸ ἔθνος καὶ διὰ ἐσέ. Ξημερώνοντας ἡ ἑορτή, τὸ ἔτος 1826, ἐθανατώθησαν εἰς τὰ γεφύρια καὶ εἰς τὸν κάμπον τοῦ Μεσολογγίου μαζί μὲ πολλοὺς καὶ ὁ ἀδελφός σου, καὶ ἄλλοι σου συγγενεῖς. Θὰ εἰπῶ λόγια πονετικὰ τὴν ἡμέραν τῆς ὁμιλίας μου, ὅχι διὰ τοὺς θανατωμένους τῆς νυχτός, οἱ οὐρανοπολίτες ἐκεῖνοι δὲν ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ τὰ κλάϊματά μας, ἀλλὰ θὰ ἐπικαλεσθῶ τὴν εὐαισθησίαν τοῦ κοινοῦ νὰ οἰκοδομηθεῖ Ἀεπροκομεῖον διὰ δυστυχεῖς ζωντανούς. Τὸ φιλεύσπλαγχνον τῶν πολιτῶν νὰ χρησιμεύσῃ βοήθεια καὶ κέντημα εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ εἰς τὸ Ἱατροσυνέδριον. Τὸ κατάστημα πολυέξοδο, ὡς ἀπὸ τὴν φύσιν τῆς ἀσθενείας. Πρέπει νὰ γίνῃ εἰς ἔρημο μέρος. "Ας τὸ ἐγκαινιάσῃ πρώτη ἡ προθυμία τῶν ἰδιωτῶν, ἡ Κυβέρνησις ἄς βάλῃ τὴν σκεπὴν καὶ τὰ ἄλλα σωτήρια. Θὰ στήσω δίσκον εἰς τοὺς ἀκροατάς μου, ὅποιος ἔρχεται κάτι νὰ δίνει. "Αν θέλεις ἡμπορεῖς καὶ ἐσὺ νὰ συντροφευθεῖς μαζί τους· μὲ ἐννοεῖς». Νὰ σᾶς ἀναγνώσω τὴν ἀπάντησιν τοῦ φίλου:

Λονδίνον, 22 Μαρτίου 1860. «Σπεύδω νὰ ἀποκριθῶ εἰς τὸ γράμμα σου. Διὰ νὰ συστηθεῖ Ἀεπροκομεῖον εἰς τὴν Ἑλλάδα προσφέρω καὶ ἐγὼ δωρεὰν εὐχαρίστως δραχμὰς πέντε χιλιάδας. Γνωστοποίησέ το ὅπου πρέπει. Σπυρίδων Μαυρογιάννης».

Τὸ γνωστοποιῶ λοιπὸν πρὸς τὸν κ. Ἰάκωβον Θεοφιλῶν καὶ Νικόλαον Νάζον, καὶ παρακατῶ θέτω εἰς χεῖράς των τὴν ἐπιστολήν¹.

1. Ἄμα ἀνεγνώσθη ἡ ἐπιστολή καὶ ἡ ὑπογραφή τοῦ κυρίου Μαυρογιάννη, γνωστοῦ εἰς τὸ πανελλήνιον καὶ δι' ἄλλα βαρύνοντα δωρήματα φιλανθρωπικοῦ σκοποῦ, ἠκούσθη γενικὴ εὐθυμία καὶ ἀγαλλίασις ἐν τῷ ἀκροατηρίῳ.

Τὸ ἱστορικὸ οἰκογενειακὸ τοῦ Σπυρίδωνος Μαυρογιάννη ἀπὸ τὴν Πάργα εἶναι καὶ τὸ ἱστορικὸ πολλῶν οἰκογενειῶν τῆς Ἑλλάδος, καθὼς καὶ τὸ ξεχείλισμα τῆς καλῆς καρδίας, ἡ λατρεία πρὸς τὸν βωμὸν τοῦ ἐλέους· χαρῆτε, κύριοι, μὲ τοὺς ὁμογενεῖς, ὅπου ἔχομεν εἰς τὰ ξένα, χαρῆτε μὲ τὸ καλὸ τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς. Ἀν ἤκουσα τὰς προάλλες εἰς τὰ γρασίδια τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἀπὸ φωνῆν λαοῦ τὸν χαιρετισμὸν μὲ τὸ ποτήρι εἰς τὸ χέρι :

«Νὰ ζήσῃ ὁ Θεός, καὶ νὰ πεθάνῃ ὁ Χάρος»¹.

Καὶ δὲν εἶναι ὁ χαιρετισμὸς αὐτός, δὲν ὁμοιάζει τὸ ἐπαινεμένον ἀπόφθεγμα τοῦ Ἀριστοτέλους, οὐ χρεΐ... δηλαδή νὰ πέσῃ ἡ ὕλη καὶ νὰ βασιλεύσῃ τὸ πνεῦμα καὶ μὲ εὐμορφότερα λόγια ; Λαός, κύριοι, ὁ ὁποῖος ἔχει πρὸς χαιρετισμὸν τὸ ἀπόφθεγμα τοῦ διδασκάλου τῶν διδασκάλων εἶναι λαὸς εὐνοούμενος ἀπὸ τὴν θείαν Παντοδυναμίαν. Αὐτὸς ὁ χαιρετισμὸς εἶναι γνῶρισμα τῆς φυλῆς, ἡ ὁποία κατὰ τὸ ἔτος 1821 ἐπιάσθη ἀπὸ ἄρματα καὶ ἐδοξάσθη εἰς τὴν γῆν, καὶ εἰς τὰ οὐράνια· ἀλλὰ ἄλλοίμονον, κύριοι, ἂν μένωμεν μόνον μὲ τὰ ἐγκώμια τῆς 25ης Μαρτίου τοῦ ἔτους 1821, ἂν ὁ πολιτισμὸς, πνεῦμα ἀδούλων ἀρετῆς δὲν διοικεῖ ὅλα μας τὰ ἔργα, ἄλλοίμονον ! Ἡ δόξα τῶν προγόνων φωτίζει τὴν ἀσχημιὰ τῶν τέκνων, ἂν οἱ μεταγενέστεροι δὲν ὁμοιάζωμεν τοὺς γονεῖς μας ! Φθάνει.

1. Τάχα ἦτο χαιρετισμὸς τῆς Καθαρῆς Δευτέρας, πραγματικῶς ὁ χαιρετισμὸς τοῦ δαμνισμοῦ τῆς σαρκὸς μὲ τὴν σαρανταήμερον νηστείαν καὶ δέχσιν, ἢ ἦτον ὕμνος εἰς τὰ πρῶτα χριστιανικὰ συμπόσια πρὸς πανήγυριν τῆς ἀναστάσεως τοῦ μαρτυροῦ τοῦ θανάτου ;...

ΑΓΓΕΛΙΑ Γ. ΤΕΡΤΣΙΕΤΗ

σχετικῇ μὲ τὸν παραπάνω λόγον του. Πρωτοδημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν ἴδιον στὴν ἐφημ. «Αἰὼν», ἀριθ. 1870, ἔτος ΚΒ, ἐν Ἀθήναις τῇ 26 Μαρτίου 1860, σ. 4 :

«Ἀθηναῖοις δὲ ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ ἄλλα ἐστίν... καὶ Ἑλέου Βωμός».

Ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἀνωτέρω περικοπῆς τοῦ Παυσανίου μοῦ διήγειρε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ προσκαλέσω τοὺς Κυρίους οἵτινες συνήθως τιμῶσι τὸν κατ' ἔτος λόγον μου τὴν 25 Μαρτίου, ὡς βιβλιοθηκάρου τῆς Βουλῆς, νὰ συνδράμωσιν ἐφέτος διὰ φιλανθρωπικῆς ἐλεημοσύνης τῶν εἰς τὴν ἀνέγερσιν Αεπρικομείου, περὶ τῆς συστάσεως τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἤδη ἰδέα. Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν κατέστη, ἡμπορεῖ νὰ εἴπῃ τις, τὸ ἅλας σοφίας, τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς· ἃς δώσῃ λοιπὸν αὐτῇ τὸ παράδειγμα καὶ εἰς αὐτὸ τὸ φιλόφθονον ἔργον, καὶ τὸ παράδειγμα τῆς αὐτῇ θὰ φέρῃ εἰς μίμησιν τελεσφόρον. Ἡ εὐσπλαγγχνία τῶν ἰδιωτῶν δὲν εὐρίσκει εὐτυχεστέραν ἀφορμὴν νὰ δείξῃ τὴν ἀρετὴν τῆς καὶ τὸ σέβας πρὸς τὰ πάτρια. Τὸ πρῶτον τῆς συνδρομῆς τῆς 25 Μαρτίου θέλει ἐναποτεθῇ εἰς τὴν Ἑθνικὴν Τράπεζαν, ἕως ὅτου, συμπληρωμένου αὐτοῦ, λάβῃ τὴν φροντίδα τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ἱατροσυνεδρίου τῆς πρωτεύουσας.

Ὁ ἱατρὸς κύριος Θεοφιλάς, μέλος τοῦ Ἱατροσυνεδρίου, καὶ ὁ Κύριος Νικόλαος Νάζος, θέλουσιν δεχθῇ τὴν προσφορὰν τῆς ἡμέρας ταύτης, καὶ θέλουσιν τὴν παρακαταθέσει εἰς τὴν Τράπεζαν.

Τὸ θέμα τοῦ λόγου μου εἶναι ποῖον τὸ τέλος καὶ ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου· ἔδωκε δὲ αἰτίαν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ θέματός μου ἐφέτος τὸ ἀκόλουθον περιστατικόν.

Ὁ Κύριος Νάζος, νῦν εὐτυχῶς οἰκογενειάρχης, καὶ ὁ Κύριος Σιώτης, διευθυντὴς ἐκπαιδευτηρίου κορασίων, μὲ εἶπον νὰ παραδώσω ἐν εἶδος κατηχήσεως ἠθικῆς. Ἐδείλυσσα εἰς τὴν πρόπαισιν, γνώστης τῆς ἀδυναμίας μου, ἀλλ' ἐσκέφθην, ὅτι, πρὶν ἀρχίσω νὰ διδάξω τι, δύναμαι νὰ συμβουλευθῶ τὴν γνώμην τοῦ κοινῶ περὶ τῆς ἀξίας τῆς ἱκανότητός μου, τὸ ὅποιον δύναται ἢ νὰ μὲ ἐμψυχώσῃ, ἢ νὰ μὲ διωρθώσῃ, ἢ νὰ μὲ ἀποτρέψῃ τοῦ ἔργου. Ὁ λόγος μου αὐτός εἶναι ὡς ἡ βῆσις τῆς μελλούσης παραδόσεώς μου εἰς τὸ ἐκπαιδευτήριον.

Πιστεύω ὅτι τὸ κοινὸν εὐχαριστήθη ἄλλοτε νὰ λαμβάνει τὰ εὐμορφα ἀποφθέγματα ἀρχαίων συγγραφέων ἢ Ἀγίων Πατέρων, Πλάτωνος, Πλουτάρχου καὶ Ἀγίου Αὐγουστίνου, καὶ ὑπὸ τὴν ἱεράν αὐτῶν σκέπην νὰ πορεύεται ὁ λόγος μου· τοῦτο τὸ ἔτος ἔλαβον ἐκ τῶν ἠθικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους τὸ ἐξῆς : «Χρὴ δὲ οὐ κατὰ τοὺς παραινούντας ἀνθρώπων φρονεῖν ἄνθρωπον ὄντα, αὐτὸς θνητὸς τὸν θνητόν, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐνδέχεται ἀπαθονατίζειν, καὶ ἅπαντα ποιεῖν πρὸς τὸ ζῆν κατὰ τὸ κράτιστον τῶν ἐν αὐτῷ. (Ἀριστ. Ἠθικ. Νικομ. Β'. Γ' κη', 50)», ἔτοι : «Δὲν πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ πράττῃ καὶ νὰ φρονῇ ὡς θνητός, ἀλλ' ὡς ἀθάνατος».

Ὁ καταλληλότερος τόπος πρὸς ἐκφώνησιν τοῦ λόγου τούτου ἤθελεν εἶσθαι τὸ Δημοπράτηριον, εἰς τὴν σκιάν τῶν ἱεῶν, ὅπου φημίζεται ὅτι ἦτον ὁ Βωμός τοῦ Ἑλέου καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος (στυμειώσατε τὴν σχέσιν μεταξὺ Βωμοῦ Ἑλέου καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ ἐλεήμονος Ἀγίου)· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν τὸ συγχωρεῖ ὁ καὶρός, προσκαλῶ τοὺς Κυρίους καὶ Κυρίας εἰς τὸ βαρβάκειον κατὰστημα, ἔργον τοῦ ἀειμνήστου γενναίου Γαριανοῦ.

Ἡ προσφορὰ εἰς τὸν θίσκον εἶναι μιᾶς δραχμῆς, ἐπειδὴ δὲ εἶναι ἔργον ἐλέους, ἃς δώσῃ ἕκαστος ὅ,τι προαιρεῖται· ἀρκεῖ τὸ παράδειγμα καὶ ἡ καλὴ γνώμη· τέλος τὸ φιλεὺσπλαγγχον σύμβουλος.

Προσκαλοῦνται οἱ ἀκροαταὶ νὰ παρευρεθῶσιν εἰς τὸ κατὰστημα ἀκριβῶς τὴν 1 ὥραν μ.μ. τῇ Κυριακῇ τῶν Βαίων.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 15 Μαρτίου 1860.

Γ. Τερτζέτης

"Άλλο καίμενον ὀμιλίας παρὰ τὸ θέμα περὶ Κράτους εἶχα προμελετήσῃ νὰ φέρω σήμερον εἰς τὴν φιλικὴν σας ἀκρόασιν, εἶχα ἔτοιμο καὶ ἕλω μου τὸ ὕλικόν, καὶ μοῦ ἐφαίνετο ὅτι τὸ προῖδα-σμένο μου σχέδιον ἦτον εἰς ἁρμονίαν μὲ τὴν χαρὰν τῆς ἡμέρας. "Ἦθελα νὰ δείξω εἰς τὸ κοινὸν τῆς 'Ελλάδος, τώρα μάλιστα ἀφοῦ ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς ἐπλουτίσθη ἀπὸ τὴν ἐπαινετὴν φροντίδα τῶν 'Ελλήνων ἀντιπροσώπων καὶ ἀπὸ ξένα πολύτιμα δωρήματα¹, νὰ δείξω τί θησαυρός, τί εὐεργέτημα εἶναι εἰς ἓνα ἔθνος, εἰς μίαν πόλιν καλὴ Βιβλιοθήκη· ὅχι ὅτι δὲν εἶναι γνωστὴ εἰς τὸν καθένα ἡ ἀξία καλῆς Βιβλιοθήκης, ἀλλὰ τὰ εὐμορφότερα πράγματα τοῦ κόσμου καρδίζουσιν σχολιαζόμενα, καθὼς εὐμορφη ζωγραφία θεμένη εἰς τὸ ἁρμόδιον φῶς της. Εἶχα προετοιμάσει νὰ σὰς εἰπῶ, ὅτι οἱ ἰδέες κυβερνοῦν τὰ μικρὰ καὶ τὰ μεγάλα πράγματα τῆς ἀνθρωπότητος, ὅτι οἱ ἰδέες εἶναι παιδοῦσες, καὶ ὅτι τὰ βιβλία εἶναι θησαυροφυλάκιον τῶν ἰδεῶν· ἐπιχειρήματα ὀρθὰ πρὸς τὸ ποθοῦμενον τέλος· θὰ σὰς ἔδειχνα τὸν "Όμηρον μὲ τὰ δύο του βιβλία, τὴν 'Ιλιάδα καὶ τὴν 'Οδύσσειαν, μορφωτὴν τῆς ἡρωϊκῆς καὶ σοφῆς 'Ελλάδος· θὰ ἐβλέπαμεν ἀπὸ τὴν Βίβλον τῆς 'Ιερᾶς Γραφῆς νὰ κατεβαίνει ποταμὸς ἠθικότητος καὶ θεότητος· ἡ ἀνάγνωσις ἑνὸς βιβλίου, τῶν περιηγήσεων τοῦ Μάρκου Πόλου εἰς τὴν 'Ασίαν, ἀναψε τὴν καρδίαν τοῦ Χριστοφόρου Κολόμβου νὰ ταξιδεύσῃ, νὰ ζητήσῃ νὰ εὑρεῖ κόσμον ἄγνωστον εἰς τὰ παλαιὰ ἔθνη. Καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, κύριοι, ἓνα βιβλίον εἶναι· ἀλλὰ αὐτὸ τὸ βιβλίον ἐτεκνοποίησε τὴν ἰσονομίαν, ἀρπάζει ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ νικητοῦ τὸ σπαθί νὰ μὴν φονεύει αἰχμαλώτους καὶ νικημένους τῆς μάχης. "Ὡ, τὰ εὐμορφα πράγματα, ὡς ἐλπίζω, ὅτι θὰ σὰς ἔλεγα συντροφευμένος, πιασμένος ἀπὸ τὸ φέρεμα σοφῶν ἀνδρῶν, στρατηγῶν, συγγραφέων, καὶ ὠραίων γυναικῶν! Τί ἀντίσχοφε τὸ σχέδιόν μου; Τί τὸ ἐματταίωσε; "Ένας λόγος τοῦ Μεγάλου 'Αλεξάνδρου· ἀκούσατε. "Όταν δεύτερη φορὰ συναπαντήθηκαν τὰ δύο φοβερά στρατεύματα τοῦ Δαρείου καὶ τοῦ 'Αλεξάνδρου, ὁ Παρμενίων εἰς τὴν φλόγα τῆς μάχης φωνάζει τοῦ 'Αλεξάνδρου: «Μανθάνω ὅτι καλὸνα ἐχθρικὴ ἐκινήθη νὰ μᾶς πάρῃ τὰ ἐφόδια, τὴν ἀποσκευὴν τοῦ στρατοῦ· γληγόρεφε, στείλα στρατεύμα πρὸς ἀντίστασιν». — «Κούφια κεφαλὴ! τοῦ ἀποκρίνεται ὁ 'Αλέξανδρος, πῶς μὲ συμβουλεύεις νὰ ἀδυνατήσω τὸ κέντρον, τὴν τάξιν τοῦ πολέμου, νὰ στείλω τοὺς στρατιώτας μου νὰ φυλάξουν τὰ χαλαπαλίκια μας; "Αν νικήσωμεν, τὰ ξαναπαίρνουμε, παίρνουμε καὶ τοῦ ἐχθροῦ. "Αν καταστραφῶμεν τί μᾶς ὠφελοῦν; Μάχου μὲ ἀνδρεῖν ἔπου ἀποφασίζεσαι ἢ τύχη τοῦ ἔλου καὶ μὴ μεριμνᾷς δι' ἄλλον». — 'Εφάνη, κύριοι ἀκροαταί, καὶ εἰς ἐμὲ χωρὶς, μὰ τὴν ἀλήθειαν, νὰ ἐντραπῶ, χωρὶς νὰ πέσει τὸ ἔρξι μου, μοῦ ἐφάνη σὰν καὶ νὰ ἤκουσα τὸν Μεγάλον 'Αλέξανδρον νὰ μοῦ λέγῃ: «Κούφια κεφαλὴ, τί καταγίνεσαι νὰ ἐγκωμιάζεις τὴν Βιβλιοθήκην; "Αν σωθεῖ τὸ κράτος, δοξάζεται, καρποφορεῖ καὶ ἡ Βιβλιοθήκη. "Αν χαθεῖ τὸ κράτος, λιχνίζεται καὶ αὕτη». Τί δηλοῖ ἡ ὀμιλία μου; Ποῦ ἀποβλέπει; Τάχα κινδυνεύει τὸ κράτος; Τυφλός, κύριοι, θεόστραβος ὅποιος δὲν βλέπει τοὺς κινδύνους τῆς νέας βασιλείας. Θὰ τοὺς εἰπῶ· Θὰ εἰπῶ καὶ τὸ ἀντιφάρμακον. Σήμερον, κύριοι, πανηγυρίζομεν τὰ γενέθλια τῆς νέας βασιλείας· ἔρχεται εἰς τὴν ὥραν του τὸ θέμα τῆς ὀμιλίας μας. Κάθε πράγμα ποῦ γεννιέται, ποῦ ζεῖ, τρέχει κινδύνους, πολεμεῖται. "Όποιος δὲν τοὺς βλέπει ἢ δὲν τοὺς πολεμεῖ, χάνεται. "Ἡ ζωὴ εἶναι ἡ ἀπολαυτὴ, τὸ βραβεῖον τοῦ μαχητοῦ. 'Επικαλοῦμαι βοηθοῦς μου σήμερον τὴν συνείδησίν σας καὶ τὴν λαμπάδα τῆς ἱστορίας, φῶς εἰς τὰ αἵτια ὅσα ὑψώνουν ἢ καταστρέφουν βασιλεῖς καὶ ἔθνη.

* Πρωτοδημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Γ. Τερτσέτη σὲ φυλλάδιον μὲ τὸν τίτλον: «Λόγος τῆς 20 Μαΐου 1860. Περὶ Κράτους. 'Εν 'Αθήναις, 'Εκ τοῦ τυπογραφείου Χ.Ν. Φιλαδελφείας. (Παρὰ τῇ Πόλει τῆς 'Αγορᾶς, ἀριθ. 420). 1860», σχ. 8ο, σσ. 20.

1. Τὸ Institut de France, ἡ 'Ακαδημία τῶν 'Επιστημῶν καὶ ἡ τῶν 'Επιγραφῶν κ.τ.λ. καὶ ἡ τῶν 'Πθικοπολιτικῶν 'Επιστημῶν, καὶ ἡ τῶν 'Ὡραίων Τεχνῶν, ἔστειλαν κατὰ τὸ ἔτος 1859, 1860 εἰς τὸ Προεδρεῖον τῆς Βουλῆς πολύτιμην συλλογὴν ὑπομνημάτων, δῶρον εἰς τὴν βιβλιοθήκην της. — Ὁ κύριος Κάρολος Δουναῖς, εἰς τῶν ἐξόχων οἰκονομολόγων συγγραφέων τῆς Γαλλίας, ἔστειλε τὸ σύγγραμμά του De la liberté de travail, παρομοίως καὶ ὁ υἱὸς του 'Ανατόλιος ἐπέσπερε διάφορα βιβλία ἀξιόλογα βουλευτικά, φιλοσοφικά καὶ φιλολογικά, καὶ ἀνώνυμους τις καλοθελητῆς τῆς βιβλιοθήκης ἐπέσπερε δεκαοκτὼ τόμους ἐκλεκτῶν συγγραφέων· ὁ κύριος Γ. Μαντζαβίνος ἐπέσπερε τὸ τρίτον πύγμαμα τοῦ Γλάδστοντος περὶ 'Όμήρου, καὶ πρὸ ὁλίγου τὸν Α' καὶ Β' τόμον τῆς ἱστορίας τοῦ ὁ κύριος Γ. Φιλήμων.

Ἡ ἄσα γέννησις αἵματηρὴ καὶ περιχυμένη δάκρυα, toute naissance est sanglante et remplie des larmes, μοῦ ἔλεγε περίφημος Γάλλος. "Αν ἦτο ἀνάγκη τάχα νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι ἐγεννήθη κράτος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀρκεῖ νὰ δείξωμεν τὸν δακρύχαρον χορὸν τοῦ ἀγῶνος, τὴν γῆν χλωρὴν ἀκόμη ἀπὸ δάκρυα καὶ αἷμα. Μὴν πιστεύετε, κύριοι, εἰς κράτη, φιλεύματα ὡς ἀνθοδέσμη χαρίζομένη ἀπὸ ἀρραβωνιαστικὸν εἰς τὴν ἀγαπημένην του. Ἀλλὰ τί δηλοῖ Κράτος; Τὸ διαλαλεῖ ἡ λέξις Κράτος, δύναμις, σκῆπτρον, βασιλεία, πρὸς τὸ τέλος ὅμως νὰ ἀσφαλίσαι ζωὴν, περιουσίαν, ἐλευθερίαν, ἀγαθὰ μορφωμένης κοινωνίας; ἡ κοινωνία θεόθεν φεύγει ἀπὸ τὸ τέλος του; δὲν εἶναι πλέον Κράτος, εἶναι ἄλλο τι. Δαβелоκρατία. Ἀλλὰ ποῦ εἶναι τὸ Κράτος; Εἰς τὸν καθένα τοῦτο ἀληθεύει εἰς τὰ ἐλευθερα ἔθνη; νὰ τὸ ἀποδείξω. Ποῦ ἦτον τὸ Κράτος εἰς τὸ ἔτος 1821; Ἦσαν εἰς τὴν γυναῖκα τοῦ ἐζύμωνα, εἰς τὸ παιδί τοῦ ἐκουβαλοῦσε τὸ ψωμί καὶ τὸ νερὸ εἰς τὸν πατέρα του εἰς τὴν στρατόπεδον, ἦτον εἰς τὸν ναύτην τὸν πολεμιστὴν, εἰς τὸ πατραγγῆλι τοῦ ἱερέως εὐχομένου τὸν "Ἰψιστον, ἦτον εἰς τὰς κονδυλιὰς τοῦ γραμματισμένου. Μὲ τὸν ἴδιον τρόπον ποῦ γεννιέται τὸ κράτος, ζεῖ καὶ βασιλεύει μὲ τὴν σύμπραξιν ὅλων, καθενὸς εἰς τὸ εἶδος του. "Αν περάσει, κύριοι, ἀπὸ τὸν νοῦν μας, ὅτι τὸ κράτος, εἶναι πράγμα χωριστὸν καὶ ὅχι ἐμεῖς, ἀργὰ ἢ γρήγορα τὸ καταστρέφομεν χάριν λόγου ἂν ἓνας εἰπεῖ, τοῦ φανεῖ, ὅτι τὸ ταμεῖον εἶναι τὸ Κράτος, ἡ πλάνη πιθανή. Τὸ ταμεῖον ἔχει νεφρὰ, ὅταν ἔχει. Τὸ ταμεῖον λοιπὸν ἔχει, ὥς τοῦ πάρωμεν, ἀλλὰ τὸ ταμεῖον εἶναι ὁ παταμός, ποῦ ποτίζει ἕλο τὸ περιβόλι; ἐπρόκοψε τὸ περιβόλι, ἂν καθένας παίρνει διὰ χρῆσιν του χωριστὴν τὸ νερὸ πυτιστικὸν ὅλης τῆς ἐπικρατείας.

Τὸ νέον κράτος τῆς Ἑλλάδος περιέχει τὴν ἀρχαίαν δημοκρατουμένην Ἑλλάδα, κατοίκους πλέον τοῦ ἑνὸς ἑκατομμυρίου. Λέγοντάς σας τύπον καὶ πληθυσμὸν σᾶς ἐξέφρασα, κύριοι, τὸν μεγαλείτερον τῶν κινδύνων του, ἐπειδὴ ὁ λόγος μου σήμερον εἶναι νὰ ξεδιαλύνω τοὺς κινδύνους τῆς νέας βασιλείας. Ποῖος ὁ κίνδυνος λοιπὸν, θὰ μοῦ εἰπῆτε, ἐξηγήσου. "Οχι ἐγὼ θὰ εἰπῶ, τοῖς κινδύνους, ἀλλὰ Διδάσκαλος σοφὸς ἱστορίας καὶ νόμου:

Les trop petits Etats, à moins de circonstances locales, et toutes particulières, n'ont pas d'indépendance réelle à côté des grandes nations. Ils ne vivent que de la jalousie et des rivalités de leurs puissants voisins. Foyers permanents de corruption et d'intrigues... La pensée humaine s'y abaisse... Il est si rare de trouver parmi ces états des âmes fières et de caractères élevés... L'autonomie des petits états n'est qu'apparente...

Qu'on ne cite pas les faits éclatants, la brillante histoire de Sparte, d'Athènes, de Venise, de Florence, des villes anséatiques, des villes de la Flandre, des cantons Suisses. Au temps de leur gloire ces petits états n'étaient, les uns entourés que des nations sans lumière et sans énergie, ou d'états également peu étendus et peu peuplés, les autres trouvaient une grande force relative dans d'autres circonstances politiques et locales. Les Grecs purent anéantir les armées énervées des satrapes; ils furent sans force contre les Macédoniens et les Romains. Les villes Suisses ont pu braver les forces de la féodalité en se renfermant dans la forteresse naturelle des Alpes et se liant entre elles par un système fédératif.

C'est dans le monde moderne, c'est à partir du règne de Charles-Quint et de François Premier, c'est en particulier par le traité de Westphalie qu'a commencé en Europe cette politique qui ne laisse aux petits états qu'un rôle tout à fait subalterne et une vie précaire...

Les petits états meurent successivement et disparaissent comme par une sorte de fatalité...!

«Τὰ μικρὰ κράτη δὲν χαίρονται ἀληθινὴν αὐτονομίαν, κείμενα πλησίον τῶν μεγάλων ἐπικρατειῶν. Ἢ ἀντιζηλία τῶν μεγάλων κακοζωΐα των. Τὰ μικρὰ κράτη εἶναι καμίνι ἡσθηστο διαφθορᾶς καὶ φαρτρίας, εἰς αὐτὰ σπανίως εὐρίσκεις ὑψηλοφροσύνην ἀνδρός. Αἱ Ἀθῆναι, ἡ Σπάρτη, ἡ Βενετία, ἡ Φλωρεντία, τὰ δοξασμένα μικρὰ κράτη εἶχαν γείτονας ἔθνη, ἂν καὶ μέγιστα, μικρὰ κατὰ τὴν ψυχὴν. Οἱ Ἕλληνες ἐπολέμησαν καὶ ἐνίκησαν τὰ Ἀσιακὰ στρατεύματα, ἀλλὰ τοὺς ἐγονάτισε ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ρώμη. Ἀπὸ τὴν ἐπαχὴν Καρόλου Πέμπτου, αὐτοκράτορος τῆς Ἀουστρίας, καὶ Φραγκίσκου Πρώτου, βασιλέως τῆς Γαλλίας, ἄρχισε, ἐπῆρε δύναμιν ἡ πολιτικὴ τῶν μεγάλων ἐπικρατειῶν, ἡ ὁποία εἰς τὰ μικρὰ κράτη χαρίζει ζωὴν προσωρινὴν καὶ μαραμμένην».

Ἀκροασθῆτε, κύριοι, μὲ ὑπομονὴν παρακαλῶ, τί παθαίνω — εἶναι παλαιὰ ἱστορία αὐτὰ ποῦ θὰ εἰπῶ — ὅταν κατὰ τύχην γίνεται λόγος διὰ τὰ ἑλληνικὰ συμβάντα τοῦ ἔτους 1831, 32 καὶ 33, χωρὶς νὰ θέλω ἐνθουσιῶμαι μίαν περικοπὴν τῆς Αἰνείας τοῦ Βιργιλίου, ποιητοῦ Ρωμαίου περιφύμου ποίαν;

Ὅταν κύριοι, ὁ Αἰνείας βλέπει τὰς γλῶσσας τῆς φωτιᾶς νὰ καίουν τὴν Τρωάδα, τὸν γέροντα Πρίαμον θεῖον του, τὸν Βασιλέα, νὰ κείτεται εἰς τὸ χεῖμα του, ἀπάντησε καὶ τὴν εὐμορφὴν Ἑλένην· τὸν ἐπῆρε ὁ θυμὸς, γίνεταί μὲ τὸ σπαθὶ νὰ τὴν θανατώσῃ ὡς ἡ αἰτία τῶν παθημάτων τῆς πατρίδος του· ἀλλ' αἴφνης ἡ Ἀφροδίτη, μήτηρ τοῦ Αἰνείου, τοῦ ἐξεφανερώθη καὶ μὲ τὰ τριανταφυλλένια τῆς χεῖλός τοῦ λέγει: «Τέκνον μου, βάλε τὴν ρομφαίαν εἰς τὴν θήκην σου, δὲν σοῦ πταίει ἡ Ἑλένη, *verum inclementia divum*, ἀλλ' ἡ ἀσπλαγχνία, ἡ ἀντιζηλία τῶν θεοτήτων. Τέκνον μου, θὰ καθάρίσω τοὺς ὀφθαλμοὺς σου· ἀγνάντευσέ, ὅπου σηκώνεται καπνὸύρα καὶ βροχὴ, εἶναι ἡ Τρίαινα τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ ἀπὸ τοὺς πύργους τῆς πόλεως ἀχτινοβολεῖ ἡ περικεφαλαία καὶ ἡ λόγχη τῆς Ἀθηνᾶς:

Apparent divine facies inimicaque Troiae

Numina magna deum.

Βλέπω, λέγει ὁ Αἰνείας, τὰ ἄγρια πρόσωπα τῶν μεγάλων Θεῶν.

Ὁ Ρόσσης, κύριοι ἀκροασταί, εἶχε τὴν ἱστορίαν τῶν αἰώνων ὅταν ἔγραφε ὅτι τὰ μικρὰ κράτη κινδυνεύουν ἀπὸ τὰ μεγάλα.

Ἔρχομαι τώρα εἰς ἄλλον κίνδυνον τῆς νέας βασιλείας· καὶ ἐδῶ κύριοι, ὁ κίνδυνος ποῦ θὰ εἰπῶ, πιστεύω, πηγάζει ἀπὸ τὴν ἀρετὴν μας, ἀπὸ τὸν πόθον τῆς τελειότητος, δῶρον, οὐσία ψυχῆς ἑλληνικῆς· ἐδιαλέξαμεν τὸ ἐπιστημονικώτερον, τὸ ἐναρετώτερον τῶν κυβερνητικῶν συστημάτων, τὸ συνταγματικόν. Διὰ αὐτὸ τὸ εἶδος τῶν Κυβερνήσεων ἀκροασθῆτε τί λέγει σοφώτατος ἱστορικός, ὁ Τάκιτος: *Cunctas nationes et urbes, populus, aut primores, aut singuli regunt; delecta ex his et consociata reipublicae forma, laudari facilius quam evenire, vel evenit, haud diu turna esse potest.* (Tacit. Ann. lib. IV, c. 33). Ἕθνη καὶ πολιτεῖες διοικοῦνται ἢ ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ἢ ἀπὸ τοὺς πρώτους τοῦ ἔθνους, ἢ ἀπὸ ἑνὸς. Κράτος ταιριασμένον ἀπὸ τὴν δύναμιν καὶ τῶν τριῶν εὐκολότερα ἡμμετεῖς νὰ τὸ ἐπανέσεις, παρὰ νὰ τὸ ἰδεῖς, καὶ ἂν ποτὲ γίνῃ, δὲν εἶναι μακρόβιον.

Κύριοι ἀκροασταί, ποία ἡ δυσκολία τῆς μακροβιότητός του; Θέλει ἐπιστήμην καὶ ἀρετὴν. Ζωὴ συνταγματικὴ εἶναι ὅχι ὁ ἀνταγωνισμός, ἀλλὰ ἡ ἀρμονία, τὸ ἀμοιβαῖον τῆς συνδρομῆς τῶν τριῶν δυνάμεων. Εἶναι ἡ ἄκρα ἀποφυγὴ τὸ ἐκτελεστικὸ νὰ μὴ διαφθείρῃ τὸ βουλευτικόν, ἢ τὸ βουλευτικὸ τὸ ἐκτελεστικόν¹. Συμβαίνει ἡ διαφθορά ὅταν ἡ ἰδιοτέλεια, ὅχι τὸ κοινὸν ἀγαθόν, γίνεται σύμβουλος πλάνος τῶν ἔργων. Μὰ τὴν ἀλήθειαν πᾶσχει τότε τὸ συνταγματικὸν Κράτος ὅ,τι ἐπαθεὶν ὁ Μυτιληναῖος Νέαρχος, υἱὸς τοῦ σοφοῦ Πιπτακοῦ, μὲ τὴν λύραν τοῦ Ὀρφέως· ἀκούσετε τὴν ἱστορίαν. Ὅταν οἱ γυναῖκες τῆς Θράκης ἐφόνευσαν τὸν Ὀρφέα, ἐπέταξαν εἰς τὸ πέλαγος τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν λύραν του· συντροφιστὰ ἐπῆγαιναν λύρα καὶ κεφαλὴν, καὶ εἰς τὸ πικρὸ ταξίδι ἡ λύρα ἐλάλει ἀρμονικώτατα· ὁ γιαλὸς ἄραξε τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν λύραν εἰς τὸ παραθαλάσσιον τῆς Μυτιλήνης· ἤκουσαν οἱ κάτοικοι τὴν ἀρμονίαν, ἐπῆγαν ἔθαψαν τὴν κεφαλὴν, τὴν λύραν ἀφιέρωσαν εἰς τὸν ναόν· ἔπειτα μὲ τοὺς καιροὺς ὁ Νέαρχος, υἱὸς τοῦ Πιπτακοῦ, ἀφοῦ ἔμαθε τὴν χάριν τῆς λύρας, ὠρέχθη νὰ τὴν ἀποκτήσῃ, καὶ ἐδιέφθειρε μὲ δῶρα, ὡς λέγει ἡ ἱστορία, ἐδιέφθειρε τὸν ἱερέα καὶ ἐπῆρε τὴν λύραν· ἐμπλεὲς ὁ νέος ἀπὸ χαρὰν καὶ θέλοντας διὰ νυκτός νὰ σύρει εἰς θαυμασμὸν τὴν γειτονία ἀκούοντας τὴν λύραν, κληρονόμος τῆς μουσικῆς τοῦ Ὀρφέως, ἄρχισε νὰ τὴν κρούει, ἀλλὰ ἄμουσος νεανίας, ὡς γράφει ὁ ἱστορικός, δὲν ἐκκτόρθωσαν ἄλλο τι, εἰμὴ νὰ σύρει τὸ γυμνισμὸς τῶν σκυλῶν· ἦλθαν πολλοί, τοῦ χύθησαν, τὸν καταμάτωσαν καὶ ἀλήθευσεν ἄλλος ἱστορικός, ἀλήθευσεν ὅτι ὅχι ἡ λύρα, ἀλλὰ ἡ τέχνη τοῦ Ὀρφέως ἡμέρωνε τὰ λεοντάρια καὶ τὰ ἄγρια κύματα, καὶ ἐκατέρβριζε τὰ δένδρα ἀπὸ τὰς κορυφὰς τῶν βουνῶν.

1. Si le corps législatif était une fois corrompu, le mal serait sans remède... le peuple le voyant une fois corrompu, n'espérât plus rien des ses lois, il deviendrait furieux, ou tomberait dans l'indolence.

Il (l'état constitutionnel) périra lorsque la puissance législative sera plus corrompue que l'exécutrice. (Montesquieu, De l'esprit des Loix Livr. XI, chap. 6).

Σᾶς εἶπα, κύριοι ἀκροαταί, τοὺς κινδύνους τῆς βασιλείας μας· θὰ σᾶς εἶπω τώρα τὴν θεραπείαν, τὴν ἀποφυγὴν τῶν κινδύνων. Ἐλπίζω ὅθ' μοῦ ἀποδώσετε δικαιοσύνην, ὅτι εἰς θέμα τόσο δύσκολον, ζωῆς ἢ θανάτου τῆς φυλῆς μας, δὲν κατεβάζω τίποτε ἀπὸ τὸν νοῦν μου, ἀλλὰ ἀνυπολόγῳ γινώσκω ἄλλων· καὶ τώρα δὲν θὰ σᾶς εἶπω ἐγὼ τὴν θεραπείαν τῶν κινδύνων, πῶς σώζονται, μεγαλύνονται τὰ ἔθνη, ἀλλὰ ἐπίσημος σοφὸς τῶν αἰώνων, ἕνας ὁ ὁποῖος ὅταν ἀπειπίσθῃ πῶς ὁ νόμος δὲν θὰ βασιλεύει πλέον τὴν πατρίδα του, ἀλλὰ τὸ ἀπόλυτον, κρατώντας μὲ τὸ ἓνα χέρι τὴν μάχαιραν, μὲ τὸ ἄλλο τὸν Φαίδωνα τοῦ Πλάτωνος, ἐμαχαιρώθῃ· ἔτρεξαν οἱ φίλοι του, ὁ υἱὸς του, νὰ τοῦ δέσουν τὰ πληγωμένα μέλη· ὡς παραμέρισαν ἀπλώνει, σχίζει τὰ δέματα καὶ τὰς πληγὰς αὐτοῦ εἶναι ὁ περιβόητος πολίτης τῆς Ρώμης ὁ Κάτων· ἀκροασθῆτε τί ἔλεγε εἰς τοὺς συμπολίτας του, εἰς τὴν Γερουσίαν, πρὶν τῶν ἐμφυλίων πολέμων : «Μὴ νομίσαιτε ὅτι τοὺς πατέρας μας ἔκαμαν μεγάλους τὰ ἔργατα, ἀλλὰ *domi industria, foris justum imperium, animus in consulendo liber, neque delicto, neque libidini obnoxius*. Τουτέστι : Τὸ φιλεργον τῆς οἰκίας, ἡ ἀποφυγὴ πολυτελείας, ἡ δικαιοσύνη τῆς ἐξουσίας, τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα καὶ φυγὴ μὴ αἰχμάλωτη φαρτρίας καὶ πάθους».

Ποῦς, κύριοι, δὲν ἐννοεῖ εὐθὺς τὸ λαοσωτήριον τῆς διδασκαλίας τοῦ Κάτωνος, καὶ ἂς μὴν ἐχαιρέτησε ποτὲ λημέρι ἐπιστήμης ; Ἐσχολίασαν τὴν διδασκαλίαν του οἱ τρομεροὶ αὐτοκράτορες τῆς πατρίδος του, ἡ καταστροφὴ τῆς ἐπικρατείας, τὰ προσῖδε, δὲν τὰ εἶδε, ἐλαφρὴ ἢ γῆ πρὸ τὸν ἔχει ! Ἡ ἀρετὴ, κύριοι ἀκροαταί, εἶναι δύναμις, ἡ ἀμαρτία, ἡ ἀνομία εἶναι ἀδυναμία, ἡ δύναμις ζωὴ, ἡ ἀδυναμία μαρasmus, θάνατος. Ἀπαρτῶ νὰ φέρω ἄλλην ἐρμηνείαν εἰς τὰ λόγια τοῦ ἀνδρὸς τῆς Ρώμης, καὶ θὰ σᾶς εἶπω ἄλλο τι, καὶ ἀπὸ τὰ ἀκροούμενα ἕως τώρα, ἴσως, πλέον εὐχάριστο· θὰ σᾶς εἶπω τὴν γνώμην καθηγητοῦ τῆς Γαλλίας, γνώμην ὅπως διόλου ἐναντίον τῆς γνώμης τοῦ μακαρίτου Ρόσση. Ὁ Ρόσσης ἐδίδαξε ὅτι τὰ μεγάλα ἔθνη κινδυνεύουν τὰ μικρά· ὁ Michelet θέλει τὸ ἐναντίον· καὶ πῶς τὸ ἀποδείχνει ; Νὰ ρίξετε εἰς ὅλα τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ δὲν θὰ τὸ μαντεύσετε· μὲ ἓνα τραγούδι ἀπὸ τὰ λεγόμενα κλέφτικα τῆς νέας Ἑλλάδος· θὰ σᾶς διηγηθῶ τὸ πρᾶγμα ὅπως τὸ εἶδα καὶ ἤκουσα· ἤλθε μίαν ἡμέραν ὁ Michelet εἰς τὴν ἑρᾶν τῆς παραδόσεώς του, εἶναι μικροῦ ἀναστήματος ἀσπρμαλάλης, ἀγκαλὰ καὶ ἦτον ἀκόμη νέον τὸ πρόσωπόν του· ὁμιλεῖ διακεκομμένα, ὡς οἱ Παρισινοί, συχνὰ κόβει καὶ τὰς ἰδέας του, ἤλθε, ἄρχισε· τὸν νόμον τῆς ἱστορίας, λέγει, τὸν ἀληθινὸν νόμον τῶν ἐθνῶν, ἓνα τραγούδι τῆς νέας Ἑλλάδος τὸν ἤρρε, τὸν εἶπε· τὰ μικρὰ ἔθνη χονεύουν τὰ μεγάλα, ὅχι ἀντιστρόφως ὡς θέλουν πολλοί· τότε, φίλοι κύριοι ἀκροαταί, μᾶς εἶπε ποῦς τὸ τραγούδι, τὸ ἐξεφώνησε — δὲν εἶμαι καλόφωνος, ἀλλέως θὰ σᾶς τὸ ἔλεγα τραγουδιστά, ὅχι μιλητά¹.

1. Ἐτυχᾶ εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ Michelet μαζί με τὸν Ἐδουάρδον Γρασσέ, φιλέλληνα ἀπὸ τοὺς παλαιούς, τώρα εἶναι γενικὸς πρόξενος τῆς Γαλλίας εἰς Κέρκυραν, ἕνας τῶν γενναίων, ὅσοι ἦτον εἰς τὸ πλοῖον τοῦ Τσαμαδοῦ τὰς 14 Ἀπριλίου ἔτος 1825· ἐτόχιμεν μαζί εἰς τὸ πολυάριθμον ἀκροατήριον τοῦ Michelet. Ὁ καθηγητὴς εἶχεν εἰς χεῖρας του τὸ βιβλίον τῆς συλλογῆς τοῦ Φωριέλ, καὶ μάλιστα εἶπεν, ὅτι ὁ Φωριέλ δὲν ἐννόησε, δὲν ὑπαπαύσθη τὴν ἀξίαν τοῦ τραγουδιοῦ Ὀλύμπου καὶ Κισσάβου· συνέβη ἀπὸ αὐτοῦ ἐτελείωσεν ἡ παράδοσις καὶ ἀναχωρήσαμεν ἀπὸ τὸ Collège de France, ἐγὼ καὶ ὁ Γρασσέ, συνέβη νὰ ἀπαντήσωμεν κατέμπροσθεν τῆς Σχολῆς τῆς Ἱατρικῆς τὸν Νικήτη (Victor Cousin, μεταφραστὴν τοῦ Πλάτωνος καὶ τὸν Φωριέλ. Ἐσταματήσαμεν εἰς χαιρετισμὸν, καὶ ὁ Γρασσέ ἐδιηγήθη εἰς τοὺς δύο ἄνδρας τὸ περιεχόμενον τῆς παραδόσεως· ὁ Γρασσέ μάλιστα μὲ τὴν ἐλευθεροστομίαν Ἕλληνας στρατιώτου ἐκένωσεν εἰς τὸν Φωριέλ καὶ τὴν φράσιν τοῦ Michelet. Ὁ Φωριέλ, σὰν καὶ πειραγμένος, ἀντεῖπε λόγον μὴ χαϊδευτικὸν διὰ τὸν Μισελέ : laissez le... Ἡ συλλογὴ τῶν ἀπλοελληνικῶν ἀσμάτων δημοσιευμένη τὸ ἔτος 1824 ἀπὸ τὸν Φωριέλ ἔδειξε τρία ἀποτελέσματα σημαντικὰ· πρῶτον ὅτι τὰ τρία πολέμια ἐξεθρόνισαν ἢ ἐκληρονόμησαν τὴν Καλλιόπην καὶ τὴν Ἑρατώ, καὶ δὲν ἀτιμάζον διόλου τὸν θρόνον ἢ τὴν κληρονομίαν τῶν Μουσῶν· δεύτερον, εἶδαν οἱ Εὐρωπαῖοι καὶ ἐθαύμαζον τὸ κάλλος τῆς νέας φωνῆς, ἢ καὶ τὴν κελαιδουσαν πολέμια, σχολιαστὴς τῆς ὁ ἀριστος τῶν φιλολόγων Φωριέλ «[Des origines de la prose dans la littérature grecque par E. Egger 1860, δύναιται ἡ πραγματεία αὐτὴ νὰ φωτίσῃ καὶ τὸ ζήτημα τοῦ ποιητικοῦ καὶ πεζοῦ λόγου τῆς νεοελληνικῆς]. Τρίτον, τὰ πολεμικὰ ἔπη τῆς συλλογῆς ἐμπνευσαν ἥρως εἰς τοὺς φίλους, δειλὴν εἰς τοὺς ἐχθρούς, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις θὰ ἐπιτύχῃ ἐπανάστασις δὲν εὐτυχεῖ παρὰ μὲ τοὺς πολλούς, μὲ τὸν λαόν, καὶ ὅταν ὁ λαὸς εἶναι φιλοπόλεμος ἢ φιλοκίνδυνος· πολλὰ τῶν τραγουδιῶν ἐκείνων εἶναι τῆσες Μαρσιλιέζες τοῦ λαοῦ : «Ὅσο γιονίζουν τὰ βουνὰ καὶ αἰὲν Δέσπω κάμνει πόλεμος μὲ νόμους καὶ μὲ ἀγγόνια». — Ἐπειδὴ ἀνέφερα τὸ πλοῖον τοῦ Τσαμαδοῦ, ἀντιγράφω ὀλίγες ἀράδες ἀπὸ τὸ ἱστορικὸν διήγημα τοῦ Γρασσέ, δημοσιευμένον τὸ ἔτος 1826 : Nos voiles étaient percés de balles, nos mâts avaient souffert ainsi que notre gouvernail ;...

Ὁ Ὀλυμπος καὶ ὁ Κισσάβος, τὰ δύο βουνὰ μαλώνουν·
 γυρίζει τότε ὁ Ὀλυμπος καὶ λέγει τοῦ Κισσάβου,
 μὴ μὲ μαλώνεις, Κίσσαβε, κονιαροπατημένα·
 Ἐγὼ εἶμαι ὁ γέρος Ὀλυμπος, στὸν κόσμον ξακουσμένος,
 ἔχω σαράντα δύο κορφές, ἐξήντα δύο βρύσῳλλες,
 πᾶσα βρύση καὶ φλάμπουρα, παντοῦ κλαδί καὶ κλέφτης,
 καὶ στήν ὤλην μου κορυφὴν ἀετὸς εἶν' καθισμένος
 νὰ εἰς τὰ νόγια του κρατεῖ κεφάλι ἀνδρειωμένου·
 βολές βολές τὸ τζήμπας, βολές καὶ τὸ ρωτάει·
 κεφάλι μου τί ἔκαμες κι εἶσαι κριματισμένο ;
 Φάγε ποῦλι τὰ νιάτα μου, φάγε καὶ τὴν ἀνδρείά μου,
 νὰ κάμεις πῆγυ τὸ φτερό καὶ πιθαμὴ τὸ νόχι·
 Στὸ Λούρο, στὸ Ξερήμερο ἀρματωλὸς ἐστάθην·
 στὰ Λάσια καὶ στὸν Ὀλυμπὸ δώδεκα χρόνους κλέφτης,
 ἐξήντα ἀγάδες σκότωσα κ' ἑκαψα τὰ χωριά τους,
 κι ὅσους στὸν τόπον ἄφησα καὶ Τούρκους κι Ἀρβανίτες
 εἶναι πολλοί, πουλάκι μου, καὶ μετρημὸ δὲν ἔχουν,
 πλὴν ἦλθε κι ἡ ἀράδα μου στὸν πόλεμο νὰ πέσοι.

Εἶμαι εἰς τὸ ἄκρον περίλυπος, ἀδελφοὶ ἀκροαταί, ἐπειδὴ, ἐνθουσιούμενος καταλεπτῶς τὸ προοί-
 μιο τῆς παραδόσεως τοῦ Michelet, δὲν βλέπω καθαρά, δὲν ἐνθουσιῶμαι πῶς ἐφύλασσε τὸ τραγούδι
 του μὲ τὴν γνωμοδότησίν του, ὅτι τὰ μικρὰ ἔθνη βασιλεύουν τὰ μεγάλα, μᾶς ἔπαιρνε ἡ εὐγλωτ-
 τία του, τὸ χέρι μου ἦτον ἀναίσθητο, δὲν ἐκράτησα σημειώματα, καὶ ἀπὸ τὸ 1840 μῆνες καὶ χρό-
 νια ἐπέρασαν· Ὁὰ προσπαθῶσω ὅμως νὰ σᾶς εἰπῶ πῶς μοῦ φαίνεται ὅτι ὁμίλησε, καὶ λέγω μοῦ
 φαίνεται, δὲν πρέπει ἡ ἀτέλειά μου νὰ ζημιώσῃ τὴν ὑπόληψιν τοῦ φημιστοῦ διδασκάλου. Ἐν πρώ-
 τοις εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Michelet, Ὁὰ ἐννοοῦσε διὰ μικρὸ κράτος τὸν ἀετὴν, διὰ μεγάλο τὸν ἀνδρειω-
 μένον, ὁ ἀετὸς βασιλέας τῶν πετεινῶν, ὁ ἄνθρωπος βασιλέας τῶν πετεινῶν, τετραπόδων καὶ ἄλλων,
 κλείει εἰς τὸ κλουβὶ τὰ λεοντάρια, ἀλυσιδέει τοὺς ἀετούς· ἀλλὰ πῶς ὁ ἄνθρωπος ἐκατήντησε εἰς τὰ
 νόγια τοῦ ἀετοῦ ; Πῶς ἔπεσε ἀπὸ τὴν κεφαλὴν του ἡ κορώνα τῆς βασιλείας τοῦ κόσμου, ἐταπει-
 νώθη εἰς τὴν κορώναν τοῦ ἀετοῦ ; Τὸ ἐξηγεῖ ὁ στίχος : «Κεφάλι μου τί ἔκαμες κι εἶσαι κριματισμένο ;»

Ἄ ! κριματισμένο ! Ἀμάρτησε λοιπὸν ὁ ἀνδρειωμένος, τὸ μεγάλο ἔθνος ἔπεσε εἰς τὴν πο-
 λυτέλειαν, ἐμολύνθη ἀπὸ ἀνομίαν, ἀεροβατεῖ μὲ περασμένα μεγαλεῖα, αὐτὰ δὲν τὰ λέγει τὸ τρα-
 γούδι, ἀλλὰ ὀθσαυρίζονται ὅλα εἰς τὴν λέξιν κριματισμένο· ἔθεν τὰ μικρὰ κράτη, ἂν ἔμπλεα ὑγείας,
 τόλμης, ἀρετῆς, βασιλεύουν, τρώγουν τὰ μεγάλα.

Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος μὲ τριανταπέντε χιλιάδες στράτευμα καὶ μὲ μισὸ ἑκατομμύριον δρα-
 χμῆς ὁ θησαυρὸς του, ἔταν ἐμίσεισε ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν, νικᾷ τὰ πολυάριθμα στρατεύματα, τὴν
 βασιλείαν τῶν Περσῶν, καὶ τὰ μικρὰ κράτη τῆς Γερμανίας καταστρέφουν τὴν δυτικὴν αὐτοκρα-
 τορίαν τῶν Ρωμαίων, καὶ οἱ καλίφηδες τῆς Μέγκας καὶ τῆς Μεδίνης τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν·
 ὅταν ὁ Ὁμάρ Β' καλίφης ἐκίνησε ἀπὸ τὴν Μεδίναν νὰ κυριεύσῃ τὰ Ἱερουσόλυμα, τὸ παλάτι του
 ἦτον πλίνθινο, καθήμενος εἰς τὴν καμήλα του, τὸ φορτίον τῆς ἦτον ὁ σαρφάς του καὶ ἓνα τάσι,
 καὶ δεξιὰ ζερβιά του δύο ταγάρια, τὸ ἓνα μὲ σύκα ξερά, τὸ ἄλλο μὲ κριθαρένιο παξιμάδι, ζωο-
 τροφία τοῦ στρατεύματός του ψωμί καὶ ἄλάτι, καὶ κέρασμα τους τὸ καθαρὸ νερὸ βρύσης ἢ πο-
 ταμοῦ. Ἐπῆρε τὰ Ἱερουσόλυμα.

Κύριοι ἀκροαταί, ἡ διδασκαλία τοῦ μακαρίτου Ρόσση καὶ τοῦ Michelet εἶναι πολύτιμη σοφία
 διὰ τὰ μικρὰ κράτη, ὥς τὴν κρατοῦν χαῖμαλι εἰς τὸν κόρπον τους, καὶ θαρρῶ ὅτι, ἂν ὁ Michelet
 ἦτον σήμερα μὲ ἡμᾶς, τὴν εἰκοστὴν Μαΐου, πιστεύω, ὅτι θὰ μᾶς ὁμιλοῦσε ἔπως θὰ σᾶς εἰπῶ,

On parlera désormais de cette bataille et on la regardera comme une fable. En un mot, après avoir
 soutenu l'attaque de trente-quatre vaisseaux de guerre, tant frégates que corvettes et bricks, avoir causé
 à l'ennemi une perte considérable, après avoir combattu pendant six heures sans aucun espoir de succès,
 nous pûmes enfin continuer notre route, sans autre empêchement de la part des vaisseaux égyptiens. Grâce
 au Dieu des batailles, un brick marchand de dix-huit canons, a pu combattre une flotte nombreuse et
 sortir vainqueur de la lutte !

θὰ βάλω ἀγώνα νὰ μιμηθῶ καὶ τὸ ὕψος του. Ἐνὸς λεπτοῦ ἀναβολή... — Σιωπὴ νὰ ἀκούσωμεν τὸν Michelet.

Εἰσθε κράτος μικρό, ἀλλὰ μὴν πιστεύετε, ὅτι τὰ περιστέρια θὰ πατάξουν ψημένα εἰς τὸ στόμα σας· ἐννοήσατε τὸ ἠθικόν σας μεγαλεῖον, εἰσθε κράτος χριστιανικό, καὶ κράτος τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, χαίρεσθε τὰ ἀποτελέσματα, δύο ἀγαθὰ, δὲν τὰ ὀνειρεύοντο οὔτε οἱ παλαιοὶ σας πρόπατορες, τὴν χάριν τῶν Ἀποστόλων καὶ τὸ οἰκουμενικὸ σχεδὸν κίνημα τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Γαλλίας τοῦ ἔτους 1789. Τὰ παλαιὰ κράτη Ρώμης καὶ Ἑλλάδος ἐγνώριζαν ἄνθρωπον, δὲν ἐγνώριζαν ἀνθρωπότητα, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐματαιώνεν ὁ πολίτης· ἔλαμψε ὁ χριστιανισμός, ἐξεμυστήρευσε τὴν θεῖαν οὐσίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἐμεγαλύνθη ὁ ἄνθρωπος, ἐβυθίσθη ὁ πολίτης· τί ἦτον διὰ τοὺς πρώτους χριστιανούς ἡ δόξα τῆς ἐξουσίας, ἡ εὐτυχία τοῦ γάμου, τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος; Οἱ προνομιοῦχοι τοῦ οὐρανοῦ καταφρονουῦσαν τὰ φθαρτὰ τοῦ κόσμου. Ἦλθε ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις, ὥρωσε τὸν πολίτην, πρῶτος οὐρανός σου, εἶπεν εἰς τὸν ἄνθρωπον, εἶναι ἡ γῆ τῆς γεννήσεώς σου, μάχου διὰ αὐτήν, ἦσου στρατιώτης, δικαστής, οἰκογενειάρχης, νομοθέτης. Κράτος τῆς ἡμέρας μας δηλοῖ τὰ δίκαια τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου συμπορευόμενα, συγκρατούμενα. Ἐλπίζετε, ὦ νέοι Ἕλληνες, εὐτυχέστεροι τῶν προγόνων σας, ἐλπίζετε. Οἱ καλοὶ τῶν Εὐρωπαίων εἴμεσθε ἔλοι μὲ ἐσᾶς, ἂν τὸ ἀξίζετε. Ἄν ἐμεῖς μανίζομεν ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ μας ἦταν ἁμαρτάνομεν, πῶς θὰ θυμάζομεν ἐσᾶς; Ἀξίζετε ἀγάπην Θεοῦ καὶ κόσμου, ἂν ἔχετε τίμια χέρια, σῶον νοῦν, ἀνδροφροσύνην. Τὰ ὅσα εἶπα εἶναι περιττά, πολλὰ, ἂν τωόντι κατάγεσθε ἀπὸ τὴν ξακουσμένην φυλὴν τῶν Ἑλλήνων, ὁ καιρὸς δείκτης. Καὶ ἐδῶ παύει ὁ Michelet καὶ ἐπιστρέφει εἰς τὰ Παρίσια.

Θὰ με κατηγοροῦσατε, κύριοι καὶ κυρίες, ἂν δὲν ὠφελοῦμεν σήμερον τῆς εὐτυχισμένης ὥρας, τῆς παρουσίας τύσων ἐκλεκτῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ ἀμελοῦσα νὰ ζωογονήσω εἰς τὴν ἐνθύμισίν σας, εἰς τὴν καρδίαν σας τὴν καλὴν μέριμναν τοῦ Λεπτοκομείου. Πράγμα ὅπου δὲν δροσίζεται, ἀργὰ ἢ γλήγορα μαραίνεται. Ἐδέχθητε, κύριοι, τὴν ἀρχήν. Ὅλος ὁ κόσμος τὴν ὑπερύμνησε ἀλλὰ μοῦ φαίνεται, τὰ καθέκαστα, ἡ πρᾶξις ὀκνεῖται, ὅταν δὲν ἀπλώνει ἡ συνεισφορά καὶ ἡ ἀρχὴ μηδενίζεται, ὥφροφωρήσαμεν τοῦ ἀέρος, τὸ ὀλίγον τῶν πολλῶν θὰ σχηματίσει τὸν θησαυρὸν τῶν λεπτῶν, ἄφαντα κλωνιὰ ἄμμου στρώνουν ἀμέτρητο παραθαλάσσιο. Ἐξηγῶ, κύριοι, πόθεν ἡ ἀργητα, κάθε ἓνας λέγει, ὥς συνεχθεῖ ποσὸν ἀρκετὸν εἰς τὴν Τράπεζαν· τότε δίδω καὶ ἐγὼ ἀλλὰ μὲ αὐτὸν τὸν στοχασμὸν παρευόμενοι ἔλοι, τὸ ἔργον θὰ μείνει αἰωνίως νήπιον, σπóρος ἀνδρός. Ἐπειτα ἴσως καὶ λέγομεν δὲν θὰ δώσωμεν σήμερον, θὰ δώσωμεν αὔριον, μεθ' αὔριον, εἰς ἑξ. μῆνας, εἰς ἓνα χρόνον, ποῖος τὸ βεβαιώνει; Ἐ, κύριοι ἀκροαταί,

«Pallida mors aquo pulsat pede pauperum tabernas,
Regumque turres;
Vitae summa brevis spem nos velat inchoare longam».

«Ὁ θάνατος πατεῖ τὸ ἴδιον καλύβας πτωχῶν καὶ πύργους βασιλείων, τὸ σύντομον τῆς ζωῆς καρμυνιόλα τῶν ἐλπίδων» καὶ τὸ ἄλλο,

«Linquenda tellus, et domus, et placens
Uxor neque harum, quas colis, arborum
Te, praeter invisas eupressos,
Ulla brevem dominum sequetur».

«Θὰ ἐγκαταλείψωμεν πατρίδα καὶ οἰκίαν, καὶ τὴν γλυκεῖαν σύζυγον καὶ ἀπὸ τὰ δένδρα ποὺ φυτεύομεν, μόνον τὸ ἔρημο κυπαρίσσι θὰ ἀπλώσει τὸν ἴσκιον του εἰς τὴν πέτραν τοῦ τάφου μας». Ἄς εἰποῦμεν καὶ ἓνα ἑλληνικό:

Τροχὸς ἄρματος γὰρ οἷα
βίος τρέχει κλισθεῖς,
ὀλίγη δὲ κεισόμεθα κόνις
ὥστέων λυθέντων.

«Ὡς τροχὸς ἀμάξης στρέφεται γλήγορα ἡ ζωὴ μας, λύνονται τὰ κόλλητά μας, μένομεν φοῖνικτα σκόνης».

“Ω, φίλοι κύριοι άκροαταί, θα άγριάζε το χέρι σας, αν με έραπίζετε, αλλά αλύπητα, έχι κα-
θώς παίζομεν το δακτυλίδι, αλύπητα με τον δικηγόρον του μακαρίτου Γριζιώτη, και να τιμωρή-
σατε εις το πρόσωπόν μου την λογιωτατίστικην μονομανίαν ποίαν; Χάριν λόγου, θέλομεν να εξη-
γήσωμεν, να είπωμεν τι, πετοβολοῦμεν εὐθὺς εἰς τοὺς παμπάλαιους αἰῶνας, σκάβουμεν εἰς τὰ λεξικά
να ξεθάψωμεν έλληνικοῦρες, στρατηγοῦμεν¹ με τὴν λαλίαν τοῦ Ἀγαμέμνονος: σπάσατε τὸ ἄσρ,
άντι ἔξω τὰ σπαθιά, θαλασσομαχοῦμεν με τὴν Ὀδύσσειαν τὸν πλοίαρχον τὸν βαπτίζομεν ταγόν,
αν ελαφροπροφέρομεν τὸ γ, ὁ πλοίαρχος μεταμορφώνεται εἰς παγόνι² δέκα ὀργυιές τοῦ βάθους ζη-
τοῦμεν να εὕρωμεν τὸ καλαπόδι τῆς Δήμητρας, λέγει ὁ λόγος, δὲν βλέπομεν και τὸν ἥλιον τῆς ἡμέ-
ρας μας. Τὴν ἔπαθκ και ἐγὼ σήμερον. σᾶς ἀνέφερα Ὀράτιον και Ἀνακρέοντα, άντι να σᾶς εἰπῶ
τὸ περιβόλι τοῦ Χάρου. Να σᾶς τὸ εἰπῶ:

Ἰδέτε ἀπὸ ἀνατολῆς ἐφάνηκε ἓνα ἄστρο,
κι ὅλοι ἄστρο ἄστρο τῶπανε, κι ἄστρο τὸ μολογοῦσι·
μὰ ἐκεῖνος ἦτον ἄγγελος με τὰς χρυσὰς πτεροῦγες,
και βγήκε και διαλάλησε σ' ὅλην τὴν οἰκουμένην,
ὅπου ἔχει ροῦχα ἄς τὰ φορεῖ και γρόσια ἄς τὰ ξοδιάζει,
κι ὅπου ἔχει ἀρραβωνιαστικὴ γυναίκα του ἄς τὴν πάρει·
ὁ Χάρος ἐβουλήθηκε να κάμει περιβόλι·
βάνει τὰς νιές διὰ τὰ δεινδρά, τοὺς νιούς διὰ κυπαρίσσια,
βάνει και τὰ μωρὰ παιδιὰ βασιλικούς στὰς γλάστρες,
και βάνει και τοὺς γέροντας στὸ περιβόλι φράχτες.³

Βλέπετε, κύριοι, ὅτι καμμία ἡλικία δὲν ἀδικήθη ἀπὸ τὴν διαρρογὴν τοῦ μηχανικοῦ κηπουροῦ,
θα γευθοῦμεν, κύριοι και κυρίες, τὴν γλύκα τοῦ περιβολιοῦ. Ὁ περιβολάρχης ἀκοίμητος νύκτα και
ἡμέρα· ἀλλὰ πρὶν τὴν γευθοῦμεν, ἄς στολίσωμεν με ἐνάρετα ἔργα τὴν ψυχὴν μας, ἴσως με ρίζες
ἀγαθοεργίας τὰ φύλλα τῶν δένδρων θα εἶνα: πλέον δροσερά· τὸ κυπαρίσσι θα ἔχει πλέον ἴσιο τὸ
ἀνάστημα, και οἱ φράχτες θα ἀνθίσουν λουλούδια. Θέλω, κύριοι, να εἰπῶ, να κινδυνεύσω ἓνα παρά-
πονο. Ἐχει ἀλήθειαν τὸ παράπονο, αν τὰ φαινόμενα δὲν με λαθεύουν. Οἱ ἱατροί, δὲν ἐννοῶ τὸν
σεβάσμιον Ἰάκωβον Θεοφιλᾶν, ἀλλὰ οἱ ἱατροί τῆς Ἑλλάδος δὲν ἔδειξαν τὴν πρέπουσαν προθυ-
μίαν πρὸς τὸ ἱπποκράτειον ἔργον τοῦ Αεπροκομείου, πρὸς κατευόδωσίν του· αν νομίζουν ὅτι ὡς
δοτῆρες υγείας εἶναι και ἀθάνατοι, πλάνη. θα μυρισθοῦν τὸ περιβόλι· εὕρισκω μάλιστα μίαν ἀτέ-
λειαν, εἰς τὸ κτῆμα τοῦ Χάρου, δὲν ἔχει νερό· ὁ ἐπιτήδειος κηπουρὸς ἄς στήσει βρύσες τοὺς ἱα-
τροὺς να ποτίζουν τὸν κήπον, καθὼς ἐδρόσιζαν τοὺς ἀσθενεῖς με τὰ νάματα τῆς υγείας. Ἀς γίνουν
λοιπὸν οἱ ἱατροί, παρακαλῶ, βοηθοί, σύμβουλοι ζωηροί πρὸς κατευόδωσιν τοῦ Αεπροκομείου, ὑπο-
σχόμενοι εἰς υγιεῖς και ἀσθενεῖς, εἰς βασιλεῖς και ἰδιώτας, να κάμουν τὰ ἀδύνατα δυνατὰ να ἀνα-
βάλουν τὴν δευτροφυτεῖαν τῆς περιβόλας. Κύριοι άκροαταί, ἔρχονται οἱ ξένοι να βλέπουν τὴν Ἀ-
κρόπολιν, θα περισσεύσει ὁ ἀριθμὸς των αὔριον, μεθαύριον, ἐρχόμενοι να βλέπουν τοὺς ναοὺς τῆς

1. Λέγουν ὅτι εἰς τὸν πλαστὸν πόλεμον τοῦ Ἡρακλείου προχθὲς ἓνας στρατιώτης τοῦ νικημένου τάγματος
δὲν ἔσπεργε να ἀφήσει τὴν θέσιν του, και ἐφιλοτραγουδοῦσε: «Τὰ ἄρματα δὲν τ' ἀφίνομε — τὸ αἷμα μας τὸ χύ-
νομε». Ἠχρειάσθη ὁ φοβερισμὸς και οἱ διπλοχιές τοῦ ἀξιωματικοῦ να τὸν πείσουν. Ἠπῆρε τὸν στρατιώτην ἡ ζωη-
φόρος αὔρα τοῦ τραγουδιοῦ· πόσον συμφερότερον, πολεμικότερον και ἡ γλώσσα τῶν στρατιωτικῶν προστυχμάτων
να τονίζεται ὄχι εἰς τὸ Ἀγαμέμνονεον, ἀλλὰ να διπλοφώνει εἰς τὸ Καραϊσκακικό και Κολοκοτρωνικό. Ἐδῶ ἡ λάμ-
ψις, ἡ μέθη τῆς ζωῆς, ἐκεῖ ὁ ὑπερσυντελικός.

2. Δημοσιεύω τὸ ἴδιο ποιημάτιον διαφόρως στιχοιργημένον.

Ἰδὲ ἄστρο πάλι ἐπρόβαλε ἀπ' τὴν Ἀνατολίτζα
κι ὅλοι ἄστρο, ἄστρο τῶπανε κι ἄστρο τὸ μολογοῦσι·
μὰ ἐκεῖνος ἦτον ἄγγελος με τὰς χρυσὰς φτεροῦγες,
κι ἐβγήκε κι ἐδιαλάλησε σ' ὅλην τὴν οἰκουμένην·
ὅπου ἔχει ροῦχα ἄς τὰ φορεῖ, και γρόσια ἄς τὰ ξοδιάζει,
κι ὅπου ἔχει κόρη ὁμορφη ἄς τὴ σφιχταγκαλιάζει.
Ὁ Χάρος ἐκυχρήθηκε να γτίσει περιβόλι,
να βάλει νιές γιὰ λεμονιές, και νιούς γιὰ κυπαρίσσια,
να βάλει και μωρὰ παιδιὰ βασιλικούς στὰς γλάστρες,
να βάλει και τοὺς γέροντας στὸ περιβόλι φράχτες.

Ἐλευσῖνος· ἃς ἔρχονται νὰ βλέπουν καὶ ἐμᾶς, καὶ θὰ ἔρχονται νὰ βλέπουν καὶ ἐμᾶς, ἂν καλλιερ-
γοῦμεν τὸ ἄγαλμα τῆς ψυχῆς μας· καθὼς βλέπομεν οἱ προπάτορές μας ἐκαλλιεργοῦσαν τὰ ἀγάλ-
ματα τῆς Δήμητρας καὶ τοῦ Τριπτολέμου, σωζόμενα τώρα εἰς τὴ Θησεῖον.

Δὲν πρέπει, κύριοι, νὰ τελειώσω τὸν λόγον μου μὲ παράπονα, μὲ μουρμουρά. Θὰ ἦμουν σφό-
δρα ἀνεπιτήδειος λογογράφος· ὅθεν θὰ σᾶς συγχαρῶ μᾶλλον, ὑπηρέτης, ὃς μοῦ δεθεῖ αὐτὴ ἡ χά-
ρις, ὑπηρέτης γενόμενος τῆς φωνῆς τῆς πατρίδος, νὰ σᾶς συγχαρῶ διὰ τὴν εὐαισθησίαν σας εἰς
τὴν ἀκρόασιν τῶν δύο ἀσμάτων τοῦ νεωτάτου λαοῦ. Εἴθε οἱ μεταγενέστεροι ὁμοθνεῖς ἢ ἄλλε-
θνεῖς, ἐδῶ καὶ τρεῖς τέσσαρες χιλιάδες χρόνους, εἴθε νὰ κρίνουν τὴν νέαν Ἑλλάδα, καθὼς οἱ συγ-
γραφεῖς γνωμοδοτοῦν σήμερον διὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς παλαιούς της αἰῶνας :

«La Grèce tout entière semble, comme les fils de Sparte, faire son éducation au son
de la lyre, et son enfance harmonieuse n'a pour instituteurs, que des poètes, Orphée, Ho-
mère, et Tyrtée». La Grèce - Rossecuw - Saint - Hilaire. Discours d'ouverture à la Sorbonne,
1840. «Ἡ φυλὴ τῶν Ἑλλήνων ὅλη ὁμοιάζει ὅτι ἀνετράφη καθὼς τὰ γενναῖα τέκνα τῆς Σπάρτης
μὲ τὴν ἁρμονίαν τῆς λύρας, καὶ τὸ κάλλος τῆς νεότητός της· ἔχει παιδαγωγούς τὸν Ὀρφέα, Ὀ-
μηρον καὶ Τυρταῖον».

Ἐτοιμάσετε, λοιπόν, τὰς λύρας καὶ τὰ κοντάρια σας, ἂν ὁ κυματισμὸς τῶν ἀνθρωπίνων πρα-
γμάτων καὶ ἡ βουλὴ τοῦ Διὸς μᾶς καλέσουν εἰς τὰ ἔργα· τελειώσω μὲ τοὺς καλοὺς οἰωνούς.

48. SANTORRE CONTE DI SANTA ROSA* (ΑΟΓΟΣ 1861)

In un giorno come questo, volgono ormai anni 36, periva della morte de' valorosi
nell'isola di Sfacteria Santorre di Santarosa ; cadevano eziandio uccisi dal ferro nemico il
generale Anagnostarà, ministro della guerra, antico Clefta, settuagenario, e l'ammiraglio Za-
madò di Idra, ed altri. Ad essi tutti toccava sepoltura omerica, gli augelli marini, e le aquile
regnatrici dell'elero. Pare intempestivo e certamente ardimentoso tessere elogio nel 1861 all'
ardente promotore ed attore del movimento Piemontese dell'anno 1821, ed al prode della
greca indipendenza. Manca la lena, fievole è l'ingegno di umil scrittore, ove pensa, che na-
zioni, imperii, gloriosi capitani di terra e di mare assunsero, nel volgere di questi 36 anni,
a farne splendidissimo encomio. La Grecia fra le rovine e le stragi non cessò di combat-
tere, finchè nazioni e scettrati concordì la incoronarono come atleta vincitore, e quella co-
rona fregiava pure i voti e l'opera dell'eroico Piemontese. E l'Italia ? Che ? Il suo glorioso
consesso del 1861 dichiarando Re unico della patria terra VITTORIO EMANUELE, non
consecrava quanto pensò, scrisse, agì, patì il Conte di Santa Rosa, unità di nazione e d'im-
pero ? In verità un brivido religioso corre per le ossa, quando si considera che, appena
due anni compiuti dopo l'eccidio suo, gli Ammiragli di tre potenti Imperi compievano agli
uccisi di Sfacteria magnifici funerali nella baja di Navarino. La pugna non fu combattuta
nelle acque di Marmara, non presso le foci del Nilo, ma in faccia all'isola di Sfacteria, ed
i legni infranti, i cadaveri delle masnade barbariche percotevano il lido, ove era stata re-
cisa così bella vita. Pare, coscienza di cristiano insinuasse a Codrington la scelta del luogo
di battaglia.

Perchè sarci timido a svelare tutto il mio pensiero ? È il genere umano, che si loda
di Santorre di Santa Rosa. Come ? Perchè ? È manifesto. Nell'ordine del creato il genere

* Προποδημωσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Γεώργιο Τερτσέτη σὲ φυλλάδιο μὲ τὸν τίτλο : «Santorre Conte di Santa Rosa
o l'otto di Maggio 1825. Torino. Stamperia dell'Unione Tipografico-Editrice. 1861», σελῆμα 16ο, pp.
12-11. Nota. Στὸ τέλος, p. 11 : «G. Terzetti Bibliotecario della Camera dei Deputati di Grecia», Μετάφραση
στὴν ἐλληνικὴ τοῦ λόγου αὐτοῦ τοῦ Τερτσέτη βλ. στὴν ἐργασία μας «Γεωργίου Τερτσέτη : Λόγοι καὶ Δοκίμια»,
ό.π., σσ. 141-150.